

Acton d. 46. 77

NON-CHRISTIANORVM
DE
CHRISTO
TESTIMONIA,

Oder
Beugnisse von Christo

Derer,
Die doch nicht Christen gewesen seyn,
EX ANTIQVIS MONVMENTIS
PROPOSITA

ET
DIVDICATA

A
TOBIA ECKHARDO,

EDITIO RECOGNITA ET AVCTOR.

QVEDLINBVRGI,
APVD THEODORVM SCHWAN.
1736.

Recensent libellum egregium Supplementa ad nova acta eruditiora tom. III. sect. XI. pag. 320 ff.

11: 3931

4. g¹/₆

*SVMME REVERENDIS EXCELLENTISSI-
MISQVE VIRIS,*

GEORGIO RIBOVIO,
ADHVC REVERENDISS. AC SERE-
NISS. DIOECESIS QVEDLINBURGENSIS
ANTISTITAE A CONSILIIS ECCLESIASTICIS,
CONCIONATORI AVLICO PRIMARIO ET ANTISTITI, GYM-
NASIIQVE INSPECTORI, NVNC GOETTINGAE ANTI-
STITI ET PASTORI PRIMARIO,

NEC NON

**CHRISTOPH. AVGVSTO
HEVMANNO,**
DOCTORI THEOLOGO, IN ACA-
DEMIA GOETTINGENSI HISTORIAE LITE-
RARIAE PROFESSORI PVBLICO ORDINARIO,
THEOLOGIAE EXTRAORDINARIO LONGE CE-
LEBERRIMO,

*DOMINIS ATQVE PATRONIS SVIS OBSERVAN-
TER COLENDIS,*

S. P. D.

*SVMME REVERENDI EXCEL-
LENTISSIMIQUE VIRI,*

Omina vestra testimoniis
non-christianorum de Chri-
sto, optimo Seruatore no-
stro, praescripsi. Sunt ea du-
dum, meritis quodque suis
clarissima, omnique vehuntur laude, nunc
autem magis & eorum voce, qui sapien-
tiae diuinæ humanaeque praecepta ve-
stro ex ore percipient, per orbem litera-
rum circumferentur, atque laudibus tol-
entur in coelum, ex quo diuina prouiso
Vos coniunxit, & in Goettingensi Acade-
mia,

mia, quam Augustissimus Magnae Britan-
niae Rex & Elector Brunsvicensis, GEOR-
GIS II. ad immortalem gloriam suam
condidit, doctores constituit. Adhuc no-
stra in Dioecesi ac ciuitate, summe Reue-
rende RIBOVI, sacrae doctrinae sparsisti
semina, & Musarum nostrarum Ephorus
earum gessisti curam; ampliorem TIBI
iam Deus campum aperuit, vt & diui-
nae & humanae sapientiae praecepta aliis
tradere iuuenesque ad vsum Ecclesiae
formare queas. Ea vero humanitatis est
indoles, vt sapientiam doctrinamque
summopere aestimet, praesertim si cum
aliis communicetur, fructumque vbe-
riorem faciat. Te verò, summe Reue-
rende HEVMANNE, dudum omnium
prosecutus cultu & obseruantia, quam
Tua in rem literariam amplissima sum-
ma-

maque merita vel a quouis literarum aestimatore requirunt. Diuersa sunt Tuae mentis cogitata a meis, quae de nominis christiani auctoribus sunt exposita. Sed cogitationes mentis in argumento, quod nec reuelatione diuina, nec humanis rationibus certo constat, esse diuersae possunt ac disiunctae, & animorum tamen esse conspiratio. Atque hoc nomen etiam, quò de dissensio est requirit. Documentum hoc meae in VOS obseruantiae cultusque beneuole accipietis, nec ex dignitate, quam nullam habet, sed animo offerentis ingenuo aestimabitis benigne. Quedlinburgi, Id. Sept. clb lcccxxvi.

Praefatio ad lectorem.

Vlm magnam habere merito ac iure censetur aduersarii testimonium. Is enim, quia in senso aduersus eum, quem odit, animo est, non ea, quae ad laudem eius pertineant, uel etiam prodesse queant, dicere existimatur. Vi veritatis itaque necesse est fuerit constrictus, si quid dicat vel scribat, eius ad usum vel laudem quod faciat. Spei nostrae ac salutis fundamentum est Christus, Dei hominumque Filius, ipse verus cum Patre ac Spiritu Sancto summusque Deus. Docet hoc sacra pagina, certissimaque nobis & fide diuina recipienda suppeditat argumenta, nec vere recteque de Deo ac religione sentientes alia requirunt. Est adhuc aliud argumentorum genus, quod ab hostibus veritatis petitum fuit. Frequenter Patres ecclesiaeque Doctores antiqui eo utuntur, & ad Sibyllas, Trismegistum, Hydaspen, Platonem & alios huius generis testes prouocant, eum maxime in finem, ut demonstrarent, fidei christianae doctrinas tam nouas haud esse, quam quidem putarent gentiles, quin dudum ante similia docuisse inter gentes sapientiores, eoque facilius gentibus religionem christianam persuaderent. Erat pia intentio; sed non ubique cauta satis. Piae & vel maxime necessariae sunt cautiones, quas
hoc

hoc in genere Cl. Seelenius suppeditat. Incerta dubiaque & vel conficta adhibuere subinde Patres testimonia, gentiumque sapientibus occasionem praebuere exhibilandi eiusmodi argumenta. Nostro aevo idem aliqui tractarunt argumentum, & cum sint, qui Christianorum censeri velint nomine, & CHRISTVM tamen, de quo nomen habent, eleuent, diuinamque & aeternam maiestatem insipientur, gentium aduocarunt testimonia, ut docerent, eam fuisse ecclesiae christianorum antiquissimae, & Apostolis proximae, de Christo fidem. Sumpsi hanc mihi operam, ut breuibus de iis disquirerem, num quid veri iis subsit. Quae ante Natum Christum proferuntur testimonia, repudianda prorsus esse iudicaui; quae autem post uatum eum data sunt, ea non omnia prorsus reiicienda existimo. Vel enim ignorantes Christo reddiderunt testimonium, vel publicam de eo christianorum prodidere opinionem. Hasce meditationes ante annos aliquot editas amicorum hortatu iam recognitas in publicam iterum prodire lucem permisi. Christi Seruatoris diuina maiestas uenice scopus est. Christus autem ea fert & admittit, quae modo quocunque eius honori seruiunt, saltem animum probat, vires si deficiant, nec respondeat euentus. Et hisce meditationibus Lector beneuolus benigne veniam dabit, si cuncta non ita sunt cogitata, uti argumenti grauitas requirit.

CAPVT PRIMVM.
DE
ORIGINE ET RATIONE
NOMINIS CHRISTIANI.

ARGVMENTVM.

- I. Christiani nomen habent a Christo. Suetonius Chrestum scribit: Chrestus vsitatum inter Graecos proprium nomen. An Christus apud Suetonium intelligatur. Nemo apud paganos dictus est Christus. II. Per Iudaeos Roma sub Claudio pulsos soli Iudaei, an vna Christiani intelligantur? Num famis causa, an ob tumultus contra doctrinam de Christo fuerint expulsi? III. Antiochiae Christianorum exortum est nomen. An alibi iam ante cognitum? Nec Iudaei, nec gentiles eius auctores. IV. A Christianis nominis repetenda origo. Varia significatio verbi *χρησται*. V. Graecum verbum in sacris aliquid diuini publicique nominis infert. Declaratur locus Act. XI. 26. Paulus et Barnabas nominis laudantur auctores. VI. Heumannus a paganis originem repetit. VII. Cur dicti sint Christiani? Num pro Nazareth.

Nazaraeis? num ut distinguerentur ab haereticis? Locus Vigilii Tapsensis notatur. VIII. Christiani dicuntur a Christo, magistro et salutis auctore. Probat ex 1. Cor. I. IX. Christiani quidam Christum non agnoscunt verum et summum Deum. In his Sociniani, quibus fauebat Hugo Grotius. X. Philosophi Graeci sectarum conditores sunt venerati. Haeresium auctores in Ecclesia a sectatoribus magni habiti. Sociniani magistrum et liberatorem suum Christum extenuant. XI. Non-Christiani de Christo meliora testantur. Loquuntur non ex affectu, sed ex fama. Adhibentur recte ut testes. Patres prouocant ad veterum oracula extra ecclesiam.

VCHRISTO nomen habere Christianos, ita notum est, ut nec paganos, nec Iudaeos fugiat. Corn. Tacitus de eo sic differit: vulgus Christianos appellabat. Auctor nominis eius Christus, qui Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat, Annal. Lib. XV. c. 44. Et Iosephus Antiqu. L. XVIII. c. 4. f. 622. *ἡς τὸ νῦν τὸν χριστιανὸν ἀπὸ τῆς δι(χριστ)ωνομασίαν ἐκείνου τὸ φθλόν.* Et usque in hodiernum diem Christianorum genus ab hoc (Christo) denominatum non deficit. Meminit eiusdem scriptor συγγραφεύς, Suetonius, nisi quod Chrestum nominet. Verba eius sunt: Iudaeos, impulsore Chresto assidue tumultuantes, Roma expul-
lit,

lit, in V. Claudii c. XXV. quæ Ianus Drusus, ex memoria dum recitat, C. Tacito tribuit, Not. ad Sulpit. Seuer. Lib. II. p. 263. Citat haec verba Orosius, & Christum legit, quomodo etiam legitur in Erasmi editione Suetonii, quæ cum annotationibus Galli & Egnatii Coloniae an. MDXXXIX. 8. prodiit. Sed Chrestum tamen lectum hic fuisse antiquis, & vulgo pronunciatum, Tertullianus atque Lactantius fidem facere queant. Ille enim scribit: Christianus, quantum interpretatio est, de vñctione deducitur, sed & cum perperam Chrestianus pronunciat a vobis, (nam nec nominis notitia penes vos) de suauitate vel benignitate compositum est, Apolog. c. III. hic autem: sed exponenda huius nominis ratio est propter ignorantium errorem, qui cum immutata littera Chrestum solent dicere, L. IV. c. 7. Non ignotum est inter gentes Chresti nomen. In Luciani Philopatri Chrestus nominatur, To. II. p. 773. Eodem insignitur Q. Pasquius Chrestus, sacerdos aliquis, apud Anton. van Dale, Diff. antiqu. p. 71. quomodo etiam Socrates aliquis cognomine Chrestus fuit dictus, apud Appian. de bell. Mithrid. p. 176. & Rex Bithyniae, apud Iustinum L. XXXVIII. c. 5. & alius apud Martialem, in quem duo scripsit epigrammata, quæ parum ei cedunt honori, ut lautae conditionis optimaque notae haud fuisse videatur, L. VII. epigr. 54. & L. IX. epigr. 28. & apud Zosimum L. I. pag. 11. 12. Flauianus & Chrestus dicuntur viri rei militaris non imperiti, & ad res togæ praeclare gerendas idonei, quos & Xiphilinus in v. Alexandr. p. 619. commemorat. Ante hos Cicero L. II. ep. Fam. 8. Quid? tu me hoc tibi mandasse existimas, ut mihi gladiatorum compositiones, ut vadimonia dilata, ut Chresti compilationem mitteres, itemque alii plures libertinae, vel seruilis conditionis, apud Anton. van Dale, compellati sic fuerunt. Iac. V. f. 2
serius

serius quidem in Annal. ad an. Chr. LIV. per *Chrestum*, cuius apud Suetonium fit mentio, Christum, a quo Christiani sunt denominati, intelligi, sibi persuadere non potest. Sequitur eum Alexander Morus, Not. ad N. Test. pag. 41. ed. Hamb. & Antonius van Dale, qui pluribus id euincere conatur, de Orac. p. 604. seq. Iac. Basnagius existimat, Christum intelligi, & a Suetonio viuum tum fuisse creditum, Hist. Iud. & relig. Iudaic. T. IV. L. VI. c. 6. De Christo etiam B. Ittigius, sacrorum annalium peritissimus, Suetonium cum aliis compluribus, interpretatur, Hist. Eccles. sec. I. c. VI. §. 4. pag. 324. itemque doctrina munereque illustris P. D. Huetius, Demonstr. Euang. Prop. III. p. 63. Nec causam video, cur eos non sequamur duces: nam ut aliis Chresti nomen fuerit; pagani tamen vel propterea Seruatori illud tribuerunt, quod usu inter Graecos receptum, vel ut Grotius scribit: *quia nomen illud Graecis & Latinis notius*, de ver. Relig. Chr. L. II. §. 2. annot. 1. verum autem Christi nomen minus cognitum ac vsitatum erat. Hoc enim proprium prorsus Seruatori est, quod *Christus* appelletur: nec inscriptio ab Antonio van Dale allata probat, Graecae originis hominibus id commune fuisse, cum *Aelia Chreste* ibi occurrit: nam feminae hoc nomen est, & facile pro *Christe* scribi potuit, cum & iam isto tempore non adeo distincte homines pronunciarint; ut taceam, quod Tertullianus atque Lactantius sine dubio ad nostrum Suetonii locum digitum intenderint. Nec aliam causam Cl. Mich. Rossal agnoscit, quod *Christus* in *Chrestus* apud gentes sit permutatus, quam quod vocales & eodem sono fuerint pronuntiatæ. Vid. eius Obseruat. de Christo per errorem in Chrestum commutato, Cap. II. IV. VII. sq. Num contumeliae causa *Chrestum* & *Chrestianos* dixerint pagani, disquirunt inter-

interpretes. Affirmant Torrentius ac Schildius, ad Sueton. l. c. alique; contra disputat Christianus Wormius, de corrupt. antiqu. Eccl. apud Tacitum & Martialem L. I. c. I. pag. 4. sq. Non omnem abfuisse contumeliam, cum notissimum fuerit Christi nomen scribit Ven. Deylingius, Obs. Sacr. L. II. p. 412. Conf. B. Kortholt ad Iustin. Martyrem p. 27. Cellarius Diss. XIV. p. 306. sq. Bingham Orig. Eccles. L. I. c. I. §. XI. Io. Fr. Hebenstreit Christian. πολυάνθρωπος C. II. §. 4. Gottl. Fr. Gude de Eccles. Ephes. statu Sect. II. c. I. §. 3. Bornmeister de error. Histor. Gentil. in rebus sacris p. 35. seq.

II. In Tranquilli loco *Iudaeorum* nomine *Christianos* vna intelligi, & a Claudio fuisse Roma expulsos, plurimum est opinio, contra quam multis disputat Chr. Wormius de Corrupt. antiqu. Ebr. apud Tacitum & Martialem L. I. c. I. p. 9. sq. Orosius iam de eo dubitavit, num Christiani fuerint edicto Claudii comprehensi. Sic enim scribit: *anno eiusdem nono expulsos per Claudium urbe Iudaeos, Iosephus refert: sed me magis Suetonius mouet, qui ait hoc modo: Claudius Iudaeos impulsore Christo assidue tumultuantes Roma expulit.* Vbi obseruandum, quod nihil apud Iosephum de expulsionem Iudaeorum legatur, quod etiam B. Kortholtus obseruat, de Persecut. Eccles. prim. p. 5. ut fortasse particula *non* inferenda sit, id quod suadere videtur aduersatiua particula *sed*; mox pergit: *quod utrum contra Christum tumultuantes Iudaeos coerceri & comprimi iusserit, an etiam Christianos simul, velut cognatae religionis homines, voluerit expelli, nequaquam discernitur*, L. VII. c. 6. Sed causa non est, cur receptae nuntium mittere sententiae debeamus, nec Christianos, saltem qui e Iudaeis erant, vna intelligi, & eiectos fuisse, statuamus. Etenim ipse Christus, & plurimi Christianorum, primo illo tempore

prodierant e Iudaeis, tum alibi, tum Romae, vt licet cognoscamus ex Rom. II. 17. III. 1. sq. VII. 1. vbi ad Iudaeos speciatim sermo dirigitur, & e cap. XVI. vbi, quos saluare iubet, plerique omnes de Iudaeorum natione fuerunt. V. 10. Braunius Select. Sacr. L. II. c. 2. in primis §. 26. Nec ipse Paulus a Iudaeis se disiungit, quos *fratres* appellat, Rom. IX. 3. quorum se ait colere Deum, & approbare, quae in lege & Prophetis contineantur, vt fides Christiana nil aliud esset, quam Iudaismus reformatus, praesertim cum multi ritus Iudaici retinerentur, eoque nomine Christiani, pro secta aliqua Iudaeorum, vti Pharisei, vel Essaei, haberentur, Aët. XXIV. 5. 14. Atque hinc Tullius ille Ecclesiasticus Lactantius *Iudaeorum Christianos esse successores ac posteros*, scribit, L. V. c. XII. Et apud Sulpitium Seuerum ita Romani quidam sentiunt: *contra alii*, inquit, & *Titus ipse euerterendum templum in primis censebant, quo plenius Iudaeorum & Christianorum religio tolleretur. Quippe has religiones licet contrarias sibi, iisdem tamen auctoribus profectas: Christianos ex Iudaeis extitisse; radice sublata stirpem facile perituram*, Hist. sacr. L. II. p. m. 138. conf. Druſius not. h. l. p. 263. Factum hinc est, vt Iudaeorum nomine a gentibus censerentur Christiani, quod multis confirmari testimoniis potest, Aët. XVI. 20. Atque hinc Aquila & Priscilla, Christiani originis Iudaicae, cum aliis Iudaeis a Claudio Roma fuerunt expulsi, vt legimus Aët. XVIII. 2. 26. Rom. XVI. 3. 4. Paulus & Silas accusantur Philippis, quod ciuitatem perturbent, Iudaei existentes. Flauius Clemens Consul, & vxor eius Domitilla, cognati Imp. Domitiani, contemptus Deorum, & *ἰσὼν ἰουδαίων, & disciplinae Iudaicae* (Christiana religio intelligitur) sunt damnati, vt apud Dionem legimus. Pluribus haec disputant P. D. Huëtius Demonstr. Euang. pr. III. §. 21. p. 70. seq. Sel-

Seldenus de Success. in bona defuncti. c. XXVI. pag. 95. Magn. D. Buddeus Diff. de orig. & dign. nominis Christianorum §. XVIII. Salomo Deylingius, Obs. Sacr. P. II. obs. XLVI. §. 3. p. 411. sq. Sklerander siue Hartmannus in Hist. antiqu. Eccles. Christ. p. 502. sq. Io. Lomeier dier. genial. Dec. 2. Diff. 3. p. 84. Georg. Hornius, Hist. Eccles. p. 57. Kortholt de persecut. eccles. prim. I. praelim. §. 3. 4. Rambachius introd. in Ep. ad Rom. p. 41. Gedicke prim. verit. relig. christ. c. 29. p. 542. Tumultus illi sine dubio moti sunt a Iudaeis, ut alibi, ceu ex Actibus Apostolorum est manifestum, c. XIV. 19. XVII. 5. &c. contra Christianos, quorum homo paganus, Christum facit impulsorem, quod Christi orirentur causa. Ita Tertullus, Iudaeorum orator, actionis Paulo intentatae, hoc facit argumentum praecipuum, quod seditiones contra Iudaeos vbique terrarum moueat, Aët. XXIV. 5. cum tanten Iudaei contra Paulum, Christum praedicantem, eas mouerent. Quod ab oratore Paulo, id a Suetonio Christo tribuitur. Lambecius L. VIII. Biblioth. Vindob. p. 7. obseruat, non ipsam Christi personam hoc loco intelligi, sed doctrinam Christi per Apostolos disseminatam. Ita omnino contigisse, doctrinaeque causa Iudaeos contendisse cum Christianis, certum nos habemus; Sed num Suetonius *doctrinam*, & non potius *personam* aliquam in mente habuerit, de eo fortasse quis dubitauerit. Henr. Valesius existimat, non tumultum, sed famis causa, cum peregrinis aliis, Iudaeos quoque fuisse expulsos, Annot. ad Euseb. L. II. c. 18. p. 37. Verum Orosius scribit, anno ante famem expulsos fuisse Iudaeos. Et quis credat, Romanos Iudaeos ab ingenio abiisse suo, nec tumultus excitasse Christianae religionis causa? quorum conſpirationem & tumultuantium feruorem iam Cicero notauit in Orat. pro Flacco. Obiicit van Dale, quod,

quod, teste Tertulliano, non fuerit ante Neronem saeu-
tum in Christianos, & quod praecipui Iudaeorum Roma-
nensium profiteantur, quod nihil mali audierint de Pau-
lo, & quod audire gestiant, quæ sit ipsius doctrina, cui
nouerint, passim ἀντιλέγειν, *contradici*, de eaque disputa-
ri, Aët. XXVIII. 21. 22. Sed saeuitum non est in Christia-
nos sub Claudio, uti sub Nerone; expulsi tamen Roma
fuerunt, illi in primis, qui de Iudaeis erant. Romani Iu-
daeï, exemplo pristinae expulsionis iam edocti, mitius de
Paulo sentiunt, ut tamen haud dissimulent, passim do-
ctrinae Christianae ἀντιλέγειν, *contradici*, quod raro factum
est sine tumultu; posteaque cum audissent Paulum, ipsi
discordes discedunt, multumque inter se disputant, v. 25. 26.
V. B. Chr. Kortholtus de Persec. Eccles. primit. §. 3. 4. p. 4. sq.
& in Pagano obtrectatore L. I. c. 3. §. 6. sq. Godofr. Voig-
tius de imag. Trinitatis p. 4. Basnagius Exerc. Hist. Crit.
an. XLIV. p. 530. sq. Braunius l. c. L. I. c. 1. §. 19. Seeleni-
us Misc. II. §. 7. p. 65.

III. Antiochia, Syriae metropolis, Seleuci Nicatoris
opus, opibus atque deliciis abundans, sed & *eruditissimis*
hominibus liberalissimisque studiis affluens, ut a Cicerone de-
scribitur, Orat. pro Archia c. 3. digna fuit, in qua primum
sonaret *Christianorum* nomen, ut historici diuini manife-
stum est testimonio, Aët. XI. 26. quam felicem propter-
ea praedicat Polydorus Virgilius, de Inuent. rer. L. IV. c. 2.
& veteres θεῖα πόλις *Dei ciuitatem* appellarunt. Cellarius
Geogr. antiqu. L. III. c. 12. p. 417. Alibi iam ante, nimi-
rum Hierosolymis, & in Samaria, idem sonuisse nomen,
Pamelius existimat, Tertulliani adductus auctoritate, qui
Tiberii tempore, non *Christianorum*, quod Eusebius scri-
bit, sed *Christianum in saeculum intrauisse* scribit, Apolog.
c. V. quae verba Eusebius repetit, Hist. Eccl. L. II. c. 2. Ve-
rum

rum de re ipsa videtur loqui Tertullianus, quod imperan-
te Tiberio propagari ceperit Christiana religio; si de no-
mine Christianorum velit intelligi, diuino scriptori aduer-
satur, qui Antiochiae primum id fuisse repertum testatur,
id quod factum est primo, vel tertio circiter anno Clau-
dii, a Christi natiuitate XLI; neque tamen postea inco-
gnitum Hierosolymæ & alibi fuit, quod verba docent
Regis Agrippae, Aët. XXVI. 28. etsi minus frequentatum
fuisse videatur, cum vix ter legatur in N. Test. cum fre-
quentissime tamen compelluntur, vid. B. D. Buddeus Diss.
de orig. dign. & vsu nominis Christiani §. 3. Basnagius ex-
erc. Hist. Crit. ad an. XXXV. n. XXIX. p. 139. & ad an.
XLIII. n. XII. p. 421. 425. Nec vero perinde certum atque
expeditum est, qui auctores, quae causae rationesue fue-
rint nominis vel sumendi, vel imponendi. Fortasse quis
dixerit, paganos Iudaeosque contumeliae causa vocasse
Christianos de Christo, qui adhuc *discipuli, credentes*, item-
que *fratres* vocabantur, ut nomine isthoc significarent,
esse hos, qui Deum venerarentur crucifixum, non secus
ac Lutheranorum impositum fuit iis nomen, qui a rece-
pta Ecclesiae Romanae doctrina, Luthero praeunte, disce-
ferant: Christi autem sectatores, cum sibi & honorificum,
& amabile animadverterint nomen, communi id consen-
su Antiochiae comprobatum recepisse. Est, qui probri
causa id inualuisse scribat, non secus ac *pietismi* nomen,
quem refellit Perreu Neumeister, V. collect. antiqu. &
nouor. an. 1732. p. 269. conf. Io. Fr. Mayeri Eclog. Eu-
ang. P. I. p. 219. seq. vbi pluribus hoc argumentum ipse
pertractat. Verum altior atque diuinior mihi nominis
videtur origo, quam a fonte tam impuro ut deriuetur.
Non defuerunt quidem Iudaeorum atque paganorum ob-
trectationes, de quibus integrum volumen sub titulo:

Paganus obtrektor, conscripsit B. Christianus Kortholtus, solertissimus antiquitatum Ecclesiasticarum interpres, inter quas & illa fuit, quod Deum colerent crucifixum, vel Paulo teste, 1. Cor. I. 23. conf. L. II. c. VII. §. 2. non tamen mihi persuadere possum, vel illos, vel istos de CHRISTO Christianos per calumniam vocasse. Nam Iudaei Hierosolymis potius, ubi ceperat Christi disciplina, & aliquot iam annos floruerat, primum nomine eam notassent peculiari, Ebraeoque vti fuissent, quemadmodum etiam Christianos in contumeliam a Iesu Nazaraeo, ut in titulo crucis dictus est, Ioh. XIX. 19. *Nazaraeos*, Act. XXIV. 5. quod in sectae tamen postea degeneravit nomen, D. Buddeus Diff. cit. 13, 17. conf. eiusd. Eccles. Apostol. p. 546. sq. Ven. Mosheimius vind. disc. Christ. contra Tolandum, c. 4. 5. vind. discipl. Christ. item *Galilaeos* appellatarunt. Hinc Suidas: μετανομασθησαν οἱ παλαιοι λεγόμενοι σαζαριται καὶ γαλιλαῖα χριστιανοί: dicti adhuc Nazaraei & Galilaei, mutato nomine nominati sunt Christiani, in V. σαζαριται. Deinde nomen *Iesu*, utpote personae ac proprium, notius inter ipsos erat, Iesuque crucifixi aequae frequenter, imo saepius, quam Christi, mentionem faciunt Apostoli in Evangelii annunciatione; itaque inde potius nomen fuissent facturi, quod tamen nec ab iis, qui ne nominari quidem id iubebant, Act. IV. 18. 40. nec a paganis, nec ab ipsis factum est Christianis, nisi quod Romanenses quidam, & Loiolae focii ausi id fuerunt, & a *Iesu* cognomen sumserunt, v. Seelenii medi. exeg. P. II. Diff. X. §. 13. add. Io. Fr. Mayeri Eclog. Euang. P. I. p. 210. sq. quam a nomine *Christi*, paucissimis forte, quod Graecum esset, & munus Iesu indicaret, intellecto, magisque, dum *Messiam* notat, inter Iudaeos inuiso. Pagani autem diu post, cum multum aucti essent Christiani, nimirum tempore Suetonii, inter

inter Luciani, Clementis Alexandrini, Tertulliani atque Lactantii, ne quidem recte nouerunt ac pronunciarunt nomen, *Chrestum* dicentes ac *chrestianos*. Noui equidem, esse qui existiment, in contumeliam id esse factum, quod illum, & istos minime bonos ac benignos (hoc enim significant illae voces) putarent. V. Torrentius ac Schildius ad Suetonii l. c. Sed non tam cavillandi studio, quam errore & per ignorantiam ita locutos esse gentiles, ex verbis Tertulliani atque Lactantii vero fit simile. Ille in Apologet. c. 3. *nec nominis certam esse notitiam penes gentes* scribit: hic *ignorantium errorem* vocat, L. IV. c. 7. ut ante iam notauimus. V. Lipsius ad Taciti Ann. c. 4. Huetius Dem. Eu. pr. III. §. 20. p. 69. Kortholt Com. in Iustin. Mart. Apol. p. 27. & Pagan. Obtr. L. III. c. XVIII. §. 4. 5. Kippingius ad Pappi Hist. Eccles. p. 93. & qui fuse disputat, Chr. Wormius Antiqu. Ebr. apud Tac. & Martial. p. 4. sq. Qui igitur auctores inuentoresque fuissent nominis, quod ignorarunt? praesertim cum inter ipsos non adeo diu fuisset praedicata de Christo doctrina, Act. XI. 19. 20. Accedit, quod gentibus nomen *christianorum* inuisum esset quam maxime, uti praedixerat Christus, *cunctis gentibus eritis inuisi propter nomen meum*, Matth. XXIV. 9. nec quidquam ageret magis pagana superstitio, adhuc imperio armata, quam ut christianos, etiam contra iuris rationem, tormentis cogeret abnegare, quod profitebantur, nomen, quod & Plinius fecit, homo sapientissimus, & aequior cetera iudex, ut ipse testatur L. X. Epist. XCVII. quae in antiquitate ecclesiastica est celebratissima. Recte Buchnerus ad Plinii Ep. cit. scribit: Patres conqueri Christianis nomen magis, quam vitam, exprobratum; quo pertinet illud Tertulliani (Apolog. c. 3. conf. c. 2. ubi de odio huius nominis pluribus agit) quod pagani in ore habuerint:

buerint: *Bonus vir Caius, sed malus tantum, quod Christianus*, conf. Illustr. Boehmerus in iur. Eccl. antiqu. Diff. V. p. 312. sq. I. A. Schmidii Diff. de insign. veter. Christian. formul. p. 4. seq. Godofr. Olearius *Jesus der wahre Messias*, p. 65. sq. Diocletianus omni crudelitatis vi nomen hoc extirpare studuit, quod etiam inscriptionibus iactitatum. Cellarius Progr. LIII. p. 383. Sed frustra tamen fuisse vim omnem, satis ipse cognouit. V. Kortholtus Com. in Iustin. M. p. 17. 18. Pagan. obtr. L. III. c. 18. Et si ab hostibus impositum hoc fuisset nomen, dubitari possit, an iudicium Ecclesiae Antiochenae, si quidem ea id probasset, ceterae in vniuersum fuissent secuturæ, dictumque probaturæ ac recepturæ nomen. V. Baronius Annal. an. XLIII. §. 16. Ottius Exam. Annal. Baronii ad an. XLIII. §. 3. p. 174. I. Fr. Hebenstreit in Christiano πολυωνύμω c. I. §. 2. sq.

IV. Ab iis opinor originem *Christiani* nominis esse repetendam, qui & vim, & rationem eius ante perspexerunt, Ecclesiamque obstringere potuerunt ad amplectendum prompte, & constanter sequendum. Sed argumenta videamus, quae id suadere videantur. De Barnaba dicitur Actor. XI, 24. 25. 26. quod vir plenus spiritu sancto Paulum, cum reperisset quæsitum, deduxerit Antiochiam, & ambo per annum ibi conuentus egerint Ecclesiae multumque populum docuerint; quibus subiungitur: χρηματίζουσι τὸ πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ τῶς μαθητὰς χριστιανούς: quæ B. Sebast. Schmidius interpretatur: ita ut dicerentur primo in Antiochia discipuli christiani. Verbum χρηματίζω varias habet apud scriptores profanos significationes. Significat enim publica negotia tracto, v.gr., cum ius reddendum, mandata danda & res constituendae sunt, adhibetur de praefectis, magistratibus, & qui sunt cum imperio. Hinc Suidas ait idem esse ac τὸ πράγμασι κρῖναι, οἷον φάμεν, χρηματίζου ἢ βαλὴ, καὶ ὁ δῆμος, οἷον

οἷον, πράγμασι σχολάζει, negotiis occupari; quomodo dicimus: senatus, populus publica tractat negotia, id est, negotiis vacat. Aelianus V. H. L. II. c. 15. nominat thronos, ubi Ephori consueuerant χρηματίζειν, ius dicere, & publica tractare, conf. L. XIII. c. 23. Conuenienter Ioach. Camerarius, optimus linguae Graecae, post Reuchlinum, restaurator, ita exponit, Notat. Figur. ad Euang. p. 22. χρηματίζειν αἰτίνα forma significat publicum negotium agere, & aliquid publice referre atque decernere, quod exemplis probat ex Aristophane & Demosthene petitis, quibus addi potest Aelianus Var. Hist. III. 4. IX. 3. Deinde idem est, ac titulum aliquem publica significatione usurpare. Ita Polybius L. V. c. 57. p. 559. edit. Gronou. de Achaeo: τετόλμηκέναι διάδημα περιθεῖσθαι καὶ βασιλεὺς χρηματίζειν, ausum esse diadema imponere, & salutare regem, et p. 560. καὶ βασιλεὺς τῷ πρῶτον ἐτόλμητε χρηματίζειν, & tunc ausus est publice regis appellationem admittere, et usurpare scribendo. Vti autem verba περιθεῖσθαι & γράφειν, sic etiam χρηματίζειν αἰτίνα hoc loco significat: Huic Casaubonus reddit: nomen regium tunc primum assumens, cum legatis ceterisque responsa dabat, & cum ad ciuitatis scribebat, ubi vim expressit verbi, quam mox significabimus. Et Plutarch. To. II. p. 248: νόμος ἦν τοῖς Ζανθίοις μὴ πατρώειν, ἀλλ' ἀπὸ μητρῶν χρηματίζειν, Lex erat apud Zanthios, ut non a patribus, sed a matribus sese nominarent. Idem porro est ac legatis responsa dare, quo modo aliquoties apud Polybium legitur, ex quo vnum hic dabimus locum: ἐγρημάτισε τοῖς τῆς Ρώμης πρεσβυταῖς, cum Romanorum legatis colloquium habuit, p. 1093. Plura dat Raphelius Obs. ex Polybio in N. T. p. II. f. conf. Spanhemius ad Iuliani oper. p. 122. Hinc Camerarius: ad publicas actiones responsa pertinent, quae de sententia consilii, vel principis dantur. Tum etiam pro appellari, nominari, usurpatur, ita fere, ut publici nominis & auctoritatis aliquid

accedat. Plutarchus in M. Antonio, p. 941. de Cleopatra, quae in stola Isidis sacra in publicum prodibat, scribit : νέα ἰσις ἐχηματίσσε, *noua Isis cognominata est* : Sic enim malim reddere, quam cum interprete : *nouae Isidis nomine responsa dedit*. Suidas obseruat, quod verbum hoc χηματίζειν adhibeatur etiam pro ὑπάρχειν, *esse, existere*, vt solent verba nuncupandi. Actiue usurpat Ioannes Antiochenus Malala, pro appellare. Scribit enim de Augusto : ἐχηματίσσει αὐτοῦ Ἀύγουστος καὶ οὕτως Οὐλανιανὸς, appellauit se *Augustus Caesar Octavianus*, quod & ipsum publico senatus decreto factum est, Florus L. IV. cap. vlt. Vid. Menagius Not. ad Laetium L. I. f. 48. p. 26. Budaeus Com. Gr. L. p. 353. f. Aliud exemplum e Basilio M. dat. Suicerus h. v. b. De responsis oraculorum adhiberi ostendit Jensus in Ferc. liter. p. 39. quae a daemone proficisci persuasum habebant, Buchnerus Epist. P. II. p. 377. Verbum passiuum χηματίζεσθαι significat *somno moneari*, & adhibetur de aegrotantibus, qui in Aesculapii templo somnia captarunt, quae a Deo isto immitti credebant. Isaac. Vossius Animadu. ad Catullum p. 27. conf. Dictionar. Graeco-Latinum, quod MDLXXII. Basileae e doctissimis viris collectum in fol. prodiit, h. v. vbi fusius de ea agitur.

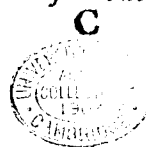
V. Quod si loca nunc perquiramus Noui Foederis, in quibus verbum hoc legitur, aliquid diuini publicique nominis vbique interuenire cognoscemus. Sic Iosephus Matth. II, 22. χηματιθεὶς κατ' ὄναρ *diuinitus seu oraculo per somnium admonitus* fuit, vt fuga saluaret recens natum Iesum : quomodo & magi χηματιζόμενοι *diuinitus somnio admoniti* fuerunt, ne ad Herodem reuerterentur, v. 12. Atque hoc modo etiam Luc. II, 26. Act. X, 22. Ebr. VIII, 5. IX, 7. occurrit. Non alia ratio formae actiuae est. Sic legimus Ebr. XII, 25. καὶ ἐπὶ τῆς γῆς παραισάμενοι χηματίζοντες, *eum auersantes, qui*
in

in terris diuino nomine responsa dabat, seu oracula diuina edebat, vbi actiue verbum legitur. Locus Rom. VII. 3. dubius videri possit, vbi legitur : μοιχαλὶς χηματίσει, *adultera vocabitur*. Verum & hic maior verbi vis est, quam sic exposuerim : *adultera erit*, quomodo Syrus reddidit interpretes, seu, quod perinde est, *vocabitur*, scilicet *legis diuinae sententia* ; conf. v. 12. Wolffius cur. crit. ad h. l. Elsnerus obl. S. ad h. I. p. 35. More enim Iudaeis recepto adultera non vocabatur, quae accepto repudii libello alteri nubebat, Matth. V. 31. XIX. 7. f. neque Romano iure adultera dicebatur, quippe quod pariter diuortia secundaque matrimonia permittebat, quomodo Ciceronis Terentia Sallustio nupsit. Schickardus Iur. Reg. Ebr. c. III. theor. 9. & ibi B. Carpzouius p. 183. Seldenus Vxor. Ebr. L. III. c. 19. p. 314. f. & c. XXVII. p. 401. f. Eadem igitur vis verbi a praesenti etiam loco, vbi de origine christiani nominis agitur, aliena non erit. Commodè autem sic fluat orationis nexus : *factum vero est, vt ipsi, Paulus & Barnabas, annum totum conuenerent in Ecclesia, & docerent populum multum, appellarenturque diuinitus & publico nomine primum Antiochiae discipuli christiani ; vel ita : nomenque christianorum diuino moniti afflatu publice assumerent*. Sed vt animi expromam sententiam, videtur mihi eadem constructione continuari oratio, & ad Paulum Barnabamque auctores, nominis referri originem. Graeca addimus verba : ἐγένετο δὲ αὐτοὺς εἰς αὐτὸν ὅλον συνελθῆναι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ διδάξαι ὅχλον ἰκανόν, χηματίζουσαι τε πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ Ἰὼς μαθητὰς Χριστιανούς. *Factum vero est, vt ipsi Paulus ac Barnabas annum totum conuenerent in Ecclesia, & docerent populum multum appellarentque suggerente Spiritu S. quo tum docebant, ac postea scribebant, Apostoli, primum Antiochiae discipulos christianos*. Sic verba

ba tria per particulas *καί* & *τε*, quae formula Graecorum elegans Lucae est frequentissima, connectuntur, & ad pronomen *αὐτοῖς* referuntur, & ut *διδάξαι* apostolis, sic *χρηματίζειν* etiam tribuitur. Solent scriptores N. F. verbum *ἐγένετο* cum accusatiuo & infinitiui coniungere, ubi profani verbum *συμβάλω* adhibent, etsi nec verbum *ἐγένετο* prorsus respuunt. Vid. cl. Schwarzius ad Olearii L. de stilo N. T. p. 9. conf. p. 303. Et cum aliquoties verbum *χρηματίζωμαι* in N. F. passiuè accipiatur, & vix semel intransitiuè, non erit causa, quod insolenter hoc fieri dicatur, si actiua ei tribuatur significatio, quae apud profanos frequens est. Convenienter in Lexico laudato: *χρηματίζω* ex re nomen inde-re, vel sumere - - simpliciterque pro nominare, nuncupare atque appellare. Atque hoc probat duobus Polybii & Plutarchi locis supra allatis, & subiungit: sic accipi puto in *Act. Apost. ca. 11.* (verba Graeca) ubi subauditur, ut in supra positis exemplis, *αὐτοῖς*, i. factum est autem, ut Antiochiae primum discipuli se christianos nominarent. Qui mihi videtur aptissimus sensus. Sed hic non subaudiendum est *αὐτοῖς*, cum diserte habeatur, & Apostolos duos designet; quae omituntur verba, quando *ἐγένετο* statim iungitur τῷ *χρηματίζειν*, quomodo etiam Budaeus affert in Com. Gr. L. p. 355. & reddit: *titulum assumere*, atque sic pariter ad apostolos, tanquam praecipuos, res redundabit. Non afferam, quod legere memini, verba in *ἰζω* significare semper actiue. Certe Pastor Gramm. Graec. sacr. Nov. Test. p. 590. - 597. longam verborum seriem, quae in *ἰζω* desinunt & Actiua sunt, interque ea nostrum etiam *χρηματίζω* recenset. Atque his magis, quam aliis conueniebat nomen tam conueniens, & tanti plenum solatii & dignitatis, iis imponere, quod ad eos quoque refert W. E. Tenzelius, Colloqu.

Menstr.

Menstr. an. MDCXIV. p. 904. Vigilius Tapsensis ad cunctos referre videtur Apostolos; sed repugnantibus annalibus sacris, quo de §. f. Notari meretur, quod Iohannes Malala Antiochenus verbum indefiniti temporis eodem modo actiue vsurpet, ut supra diximus. Idem Ioannes ad Euodium, quem Petrus Episcopum Antiochiae creasse Suidas commemorat, refert auctorem *christianorum* nomen: sed maioris id auctoritatis esse existimo, quam ab eo ut sit repetendum. Seldenus de Synedr. L. I. c. 8. p. 122. Caue Antiqu. Apost. in V. Pauli c. II. §. 2. p. 341. ed. Germ. Christus, cum praedixit, odio fore discipulos *ob nomen suum*, *suique nominis* causa vexationes perpeffuros, Matth. X. 22. XXIV. 9. a se nomen habituros vna significauit. Basnagius impletum esse scribit oraculum Esaiæ: *Interficiet vos Dominus DEus*, & *seruos suos vocabit* nomine alio, c. LXV. 15. Exerc. Hist. p. 426. Ad quem prophetam pariter prouocat Pseudo-Athanasius, loco mox citando, & illud completum esse ait oraculum, quo dicitur: *seruientibus mihi vocabitur nomen nouum*, c. LXII. 2. ubi ad Christianorum respici nomen, etiam Cocceius existimat. Pluribus hunc locum exponit Outreinius in Bibl. Brem. Class. V. p. 457. Ignatius quoque, Euodii successor, hunc ipsum Esaiæ locum citauit, in *Epistola ad Magnesium*, & eam in rem adducitur a Baronio, Annal. an. XLIII. n. 11. Sed cum verba ipsa tantummodo legantur in veteri ac interpolato exemplari, V. B. Ittigii Bibl. Patrum Apost. §. X. p. 211. de quibus nihil exstat nec in Vossii, nec Vsserii exemplaribus, nihil subsidii ex Ignatii testimonio accedit, nisi in tantum, quod additamentum sit auctoris sic satis antiqui. Adde clarissimum locum Esai. LVI. 5. *dabo illis filiis alienigenae & eunuchis*, h. e. gentibus *in domo mea & intra muros meos locum & nomen bonum prae filiis & filiabus*, *nomen aeternum dabo illis*

illis, quod non excindetur. Vbi de vocatione gentium agit, iisque intra domum, h. e. ecclesiam admissis, & in populum ascitis nouum promittit nomen, conf. v. 6. 7. coepit vero nomen Christianorum inter Christi discipulos e gentibus. V. Summe Reuer. Deylingius, Obs. Sacr. Part. II. pag. 293. Ven. Wolfius cur. Philos. & Critic. ad Act. XI. 26.

VI. Vir celeberrimus, D. Heumannus, cuius beneuolam in me voluntatem magni facio, in peculiari Dissertatione Goettingae habita de ortu nominis christianorum asserit, paganos fuisse nominis auctores, eruditeque, vt solet, argumentis confirmat. Fateor, cum Paulum & Barnabam statui nominis auctores, scrupulum mihi initio statim & deinceps nouisse, quod nusquam Paulus *christianos* nominet, sed *fratres*, vel *fideles*, vel *sanctos*, videaturque reprehendere aequae eos, qui de Christo, ac qui de Paulo, vel Cepha, vel Apollone vellent nominari, 1. Cor. I. 12. Vbi tamen est, quod responderi queat, nimirum notabile esse discrimen, quod Apostolus constituit, 1. Cor. III. 4. 5. 21. 22. 23. vt adeo prius probet, Gal. V. 25. vbi *ὁ τὸ χριστὸν* nominantur, reliqua vero improbet ac damnet. Videtur tamen Iacobus ad id nominis respicere, cum cap. II. 7. *ditiores* ait, haud dubie Iudaeos & paganos, blasphemis proscindere bonum nomen, de quo nominarentur, quod Sebastianus Schmidius in versione latina statim exponit: Christi *scilicet, a quo vocamini christiani*; & Christus ipse, Apoc. II. 11. vbi in angelo Pergamensi laudat, quod teneat *nomen suum*, nec religionem abnegarit, etiam dum periit Antipas, fidelis testis. Nec vero aegre feret vir vt eruditissimus, ita humanissimus, quod quae scripta dudum, & alicubi illustrata fuerunt ante habitam visamque dissertationem, nunc prodeant iterum.

rum. Solent eruditi, si rationes in vtramque partem alatas iuxta se conferant, tanto magis diiudicare, quae praeualeat sententia. Neque enim ita sum addictus assertae sententiae, vt eam valere non iubeam, si aliam firmioribus videam rationibus subnixam eruditis probari.

VII. Satis de auctoribus. De ratione & causa iam breuiter disquiramus. Ecclesiam Antiochenam primum sumpsisse nomen *christianorum*, pro *Nazaraeorum* nomine, propterea quod hi a recto deflexerint, Goodvini est sententia, in Mose & Aarone p. 70. Sed vt deflexerint Nazaraei, quod Iudaeorum ritus atque opiniones sectarentur; dubito tamen, an omnes. Vix veri fit simile, tam cito christianos a recto defecisse, cum post Pauli discessum reditumque demum quidam Hierosolyma venientes turbarent ac corruperint Antiochiae christianos, Act. XIV. 26. XV. 1. 2. Distingui itaque debent Nazaraei priores, integri in doctrina, propterea a Iudaeis sic nominati, quod ex Ebraeis discipuli essent Iesu Nazareni, a posterioribus, qui a recto recesserunt, Iudaicasque ceremonias, ac circumcisionis in primis necessitatem, vrserunt, Act. XV. 1. Monstri igitur aliquid alit, cum Tolandus *Nazaraeus* vocari maluit, quam Christianus. V. Vener. Moshemius, Vind. contra Tolandum p. 103. sq. 133. Acta Erudd. germ. 1712. p. 378. sq. De Nazaraeis vid. Hartmannus histor. antiqu. eccles. christ. p. 540. sq. Ven. Ioach. Langius Haeresiol. Diss. IV. membr. III. Deinde scriptor diuinus prodidit, pro *discipulorum*, non autem pro *Nazaraeorum* nomine fuisse assumptum christianorum nomen. Athanasius, vel potius Vigilius, Tapsensis Episcopus, qui verus auctor habetur disputationis cum Ario Laodiceae habitae, & seculo quinto vixit ac floruit, Ittigius Dissert. de Pseudepigr. C 2 c. XII.

c.XII.§.26. Append.adHaeresiarch.p.206.sq. quem sequitur Baronius, existimat, sumptum id fuisse nominis, ut Christi discipuli discernerentur a falsorum sectatoribus doctorum, quos & ipsos *discipulos* vocarint, Annal.an.XLIII.n.12. Verba Vigilii haec sunt: *quia multi novum dogmatum auctores exstiterunt doctrinae obuiantes apostolicae; omnesque sectatores suos discipulos nominabant, nec erat ulla nominis discretio inter veros falsosque discipulos, cum siue qui Christi, siue qui Dosithei, siue Cephae, siue Theodae, siue Iudae cuiusdam, siue etiam Iohannis sectatores vno discipulorum nomine censerentur: tunc Apostoli conuenientes Antiochiam, sicut eorum, Luca narrante, indicant Acta, omnes discipulos nouo nomine, id est, Christianos appellarunt, discernentes eos a communi falsorum discipulorum vocabulo, ut & diuini per Esaiam oraculi sermo impleretur, quo ait: seruientium vero mihi vocabitur nomen nouum.* Verum enim vero isto tempore, quo nomen *christianorum* vsu obtinere coepit, quod Suidas sub Claudio factum scribit, & quidem, secundum Lud. Cappellum Histor. Apost. p. 22. anno imperii eius tertio, secundum Baronium vero & alios, quod veri magis simile, anno primo, falsi doctores nondum turbarant Ecclesiam Antiochenam, non ita multo ante plantatam, Actor.XI.19.20. sed triennio circiter post demum hoc contigisse legimus, Actor.XIV.26.XV.1.2. Deinde frustra fuisset nomen Christianorum, nec finem obtinuissent suum auctores, cum nulla fuerit in Ecclesia haeresis, quae non sub Christianorum nomine lateret, & in eo gloriaretur, tanquam sibi soli, vel saltem praecipue, conuenienti, quo de Patrum exstant querelae. Vid. Balnagius Exerc. Hist. p. 421. sq. Kortholt Com. in Iustin. Martyr. p. 31. 74. Pagan. Obiect. L. I. c. 6. §. 1. sq. D. Buddeus Diss. cit. §. 6. Lucas etiam postea in Actibus Apostolorum semper nominat

Disci-

discipulos, nunquam *christianos*, cum tamen multum sine dubio creuerit falsorum numerus discipulorum. Et num multi adeo nouorum dogmatum auctores eo iam tempore, quo Christianorum receptum est nomen, exstiterint, nondum expedita est quaestio. De Simone Mago, quem Vigilius haud nominat, res est manifesta ex Act. VIII. quamquam sectatorum eius nulla fiat mentio, ipsumque anno primo Claudii a facie Apostolorum fugisse Romam narret Albertus Stadenensis, Chron. p. 39. b. De aetate Dosithei non vna doctorum est sententia, cum alii Simone Mago iuniorem, alii antiquiorem faciant. Sed duo si statuantur Dosithei, quorum alter Iudaismus, alter Christianos turbauit, res erit confecta. V. Balnagius loc. cit. B. Ittigius de Haeresiarch. c. I. p. 21. sq. & in Append. p. 2. & ante hos summe Reuer. Bremens ac Verdensium Antistes, D. Io. Diekmannus Philologem. S. ad Gen. XLIX. 10. p. 31. Christoph. Cellarius Histor. Samar. p. 34. sq. Langius loc. cit. Diss. II. & III. Essent & alia notanda in oratione Vigilii, vtpote quod tanquam diuersos introducat discipulos, Christi, Cephae & Iohannis. Nec enim puto alium intelligi Cepham, quam de quo in Corinthiaca Ecclesia, ut de Paulo, nonnulli voluerunt denominari, 1. Cor. I. 12. Petrum videlicet Apostolum: & ita Clemens Romanus, Apostolorum discipulus, intellexit Paulum, cum in priori ad Corinthios Epistola scribit, postquam recensuit, quod partium fuerit inter eos studium, minus ab iis peccatum fuisse: *προσδεδίθητε γὰρ ἀποστόλοις μαρτυρημαίσις*, in Apostolos enim praeclaro testimonio celebres animis & affectu propendebatis, §. 47. p. 81. edit. Ittig. nec Iohannem alium, quam Apostolum, cum nullius Iohannis celebrata sit memoria, nisi famosa Iohannis, seditiosi Iudaei, qui Vespasiani vixit tempore, nec discipulos habuit Christianos; quod inter falsos doctores Apostolis coaeuos numeret Theodam

& Iudam quendam, (sine dubio Galilaeum, de quibus Aët. V. 36. 37.) qui tamen seditiosi fuerunt Iudaei, dudum cum factionibus suis oppressi, Casaubon. Exerc. II. adu. Baron. n. 18. 19. p. 175. Histor. Eccles. Gothan. L. II. c. 2. sect. 3. §. 4. p. 152. quod Apostolos conuenisse dicat Antiochiam, Luca id-narrante, qui tamen praeter Paulum & Barnabam, postea tamen ad gentes emissos, Aët. XIII. 2. neminem nominat Apostolorum, quanquam Seuerinus Binius quoque Apostolicis conciliis hanc addi velit congregationem. V. Ittigii Obl. Misc. ad Clem. Alex. suppl. n. 1. p. 181. Sed hisce immorari non licet. Neque vero negauerim, etiam discretionem inseruisse christianorum nomen: eo ipsi enim discreti sunt *discipuli* Christi & a paganis, & a Iudaeis, quorum doctores sectarumque conditores suos quoque discipulos habuerunt. Tertullianus: *quid noui, si aliqua disciplina a magistro cognomentum sectatoribus suis inducit: nonne philosophi de auctoribus suis nuncupantur Platonici, Epicurei, Pythagorei*, Apol. c. III. B. Ittigius Append. Haeresiol. p. 3. & Histor. Eccles. Sec. I. c. V. §. I. p. 257. Dannhau. H. E. triec. p. 64.

VIII. Altius nunc repetenda erit causa nominis christiani tam grati, omnibusque probati, quod *μὴν καὶ σεβασμὸν ὄνομα* magnum & venerabile nomen Gregorius Nyssenus appellat, To. III. Op. p. 261. Bene anonymus quidam: Aët. Erudit. an. MDCCXXXI. p. 457. Christianum esse, christianum dici, *omnibus ornamentis honestius, omni voluptate iucundius & dulcius, omnibus thesauris pretiosius habebatur*. Nec vero aliam censemus, quam quod CHRISTVM venerentur christiani, auctorem salutis ac disciplinae. quique simul praestat, quod haec profiteatur, veram *Sapientiam & Salutem*. Significat hoc Paulus, inter auctores nominis vel praecipuus, in priori ad Corinthios Epistola c. I. Erant

Erant Corinthi inter *fideles* ac *discipulos* contentiones, dum essent, qui a Paulo, iterum qui ab Apollo, alii, qui a Cepha seu Petro, alii, qui a Christo vellent appellari, v. 11. 12. Hos corrigit Apostolus: num *diuisus est*, inquit, *Christus?* num *Paulus crucifixus est pro vobis, aut in nomine Pauli baptizati estis?* v. 13. Vnum & indiuisum ait esse Christum, a quo omnes iure nomen haberent, eas ob causas, quas in eo, nequaquam vero in se, aut in villo alio reperirent vel Apostolo, vel doctore, nimirum quod *Christus* pro eis *crucifixus* esset, & quod *in Christi nomen* essent *baptizati*. Dum enim haec de se negat, quasi indignabundus interrogandi vsus formula, facile est ad colligendum, quod quia Christo conueniunt, inde nomen sumere queant, debeantque. Est autem Christus crucifixus *pro nobis*, hoc est, nostrae salutis causa, quippe qui *peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum crucis*, 1. Petr. II. 24. & *Cbirographum*, quod aduersus nos erat per decreta, sustulit e medio cruci affixum, Col. II. 14. eoque factus est nobis a Deo *Sapientia, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio*, 1. Cor. I. 30. In Christi nomen baptizati sunt christiani, eo quod eodem velut sacramento quodam illius disciplinae infererentur, Matth. XXVIII. 19. & beneficiorum, quae morte sua peperit, interque ista *χρίσματος* unctionis redderentur participes, Aët. IV. 12. Rom. VI. 3. 1 Ioh. II. 27. factique discipuli obligarentur ad agnoscendum eius nomen & inuocandum, fiduciamque in eo collocandam ac imitandam vitam, Aët. III. 6. 16. Gal. III. 27. V. 24. *Baptismus* igitur & *crucifixio* coniunguntur ab Apostolo, quae causa sint, cur a Christo petita sit nomen christianorum. Non itaque satisfacit opinio celeb. Io. Clerici, existimantis: in nomine Patris, Filii & Spiritus Sancti baptizari, vt deinceps discipulos se Patris, Filii & Spiritus S. profiteantur, & de illorum nomine vocentur, Not. ad Hammondum ad Matth.

Matth. XXII. 19. Nam vt fiat baptismus etiam in nomine Patris & Spiritus S.; fit tamen peculiari adhuc ratione in nomine Christi, quandoquidem is passione & morte sua promeruit, vt beneficia spiritualia in baptismo offerantur nobis, conferantur & obfignentur. Quae causa etiam dici potest, cur toties in nomine Christi ab Apostolis baptizatos legamus, Act. II. 38. VIII. 16. X. 48. quod scilicet in mortem Christi, hoc est, in beneficia, quae Christi morte nobis parata sunt, baptizemur. V. Scherzerus Breviar. Hüllemann. pag. 597. seq. Vitranga Obs. Sacr. L. III. pag. 319. & L. IV. p. 800. sq. Accedit etiam, quod Christus Dei Sapientia, Prou. VIII. 12. sq. Luc. XI. 49. λόγος seu verbum Patrisque orator, Ioh. I. 1. 18. Ebr. I. 2. & Magister, Ioh. XIII. 13. & Doctor a Deo missus, Ioh. III. 2. discipulos haberit in terris, Matth. XI. 1. posteaque per eos fieri voluerit alios complures, Matth. XXVIII. 19. vbi μαθητεύσαι discipulos facere iubet sacro baptismi fonte tingendo, qui eius disciplinam vt profitentur ac vita exprimunt, ita eius quoque, nunquam autem Patris, vel Spiritus S. discipuli appellantur. Dicta haec confirmat Apostolus, cum post digressionem de munere doctorum in Ecclesia horumque doctrina redit ad illam contentionem, de qua dicere fuerat ingressus, & cap. III. docet, quod Paulus & ceteri, de quibus nomen sumebant Corinthii, ministri essent, qui per se ac virtute sua nihil ad ipsorum salutem conferrent, sed quaecunque praestarent, virtute agerent Dei ac Domini Iesu Christi, qui esset fundamentum & praedicationis, & Salutis, V. 4. II. Post haec in summam dicta colligit, vnaque commonstrat, quid de ceterisque Apostolis & Evangelistis habendum, & de quo nomen habere possent, cuique obligati essent, v. 21. 22. Itaque ne quis gloriatur in hominibus, omnia namque vestra sunt; siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas, - - omnia vestra sunt, vos

vos autem Christi, *Christus autem Dei*. Sensus est, Apostolos esse ministros, nec esse causam, cur huic vel illi vellet esse addicti, & in eius nomine gloriari; esse vero eos Christi, in quem ipsi credant, & per quem salutem sperent in eius nomen baptizati, eaque propter in eo posse gloriari; ab eo posse denominari. *Christus autem Dei est*, non vt primus Adam, qui homo de terra erat, eoque terrenus; sed vt secundus, qui erat *Homo*, & vna ὁ κύριος ἰησοῦς, *Dominus de coelo*, Luc. III. vlt. 1. Cor. XV. 47. a Deo datus Mediator hominum generis, Ioh. III. 13. 16. Est autem Christus Dominus de coelo, hoc est, *VERVS & SVM-MVS DEVS*, vtpote Filius Dei vnigenitus, Ioh. I. 14. 18. ipseque DEUS benedictus in secula, Rom. IX. 5. vnus ille Dominus, per quem omnia, 1. Cor. VIII. 6. quem etiam, in quantum homo est, Dominum & Christum fecit Deus, Act. II. 36. dum nomen ei dedit supra omne nomen, vt in eo omne se genu flectat, omnisque lingua confiteatur, quod κύριος Dominus sit IESUS, Phil. II. 9. 10. 11.

IX. Hoc vniuersi, qui christiani audiunt, de CHRISTO cognoscere, hoc confiteri deberent. Verum permulti sunt, qui nomen de Christo vsurpant, & tenuiter admodum de eo sentiunt, nihil minus, quam quod modo diximus, credentes. A primis Ecclesiae incunabulis non defuerunt, qui christiani cum vellent esse, Christum merum hominem statuerent, infausa praeferente auspicia Cerintho, cum discipulo socioque suo Ebione, (nam hominem fuisse, haud dubitare nos finit B. Ittigius, Obs. Misc. IX. ad Clem. Alex. Suppl. p. 242. sq. & de Haereticis. Sect. I. c. 6.) quos multi secuti sunt per omnium fere seculorum decursum, quorum hic texere catalogum instituti nostri non fert ratio. V. Conr. Horneius Dispp. Theolog. P. I. Disp. IV. Sect. 4. p. 520. sq. Scherzerus Colleg.

leg. Anti-Socin. Disp. I. p. 3. sq. B. Michael Waltherus filius, quem Praeceptorem post fata veneror, in Disp. quae inscribitur: Iesus ante Mariam, Viteb. 1688. Principem facile locum inter hos obtinet hodie gens Socini, quae late se diffundens ac serpens Ecclesiam infestat, ut passim queruntur pii cordatique Ecclesiae Doctores. Illa enim non satis habet, quod merum natura hominem faciat Christum, qui ante non existerit, quam e Maria natus est, eoque aeternus ac supremus Deus haud sit; verum etiam satisfactionem, quae passionis & crucifixionis fructus est, & baptismi vim & efficaciam prae fracte inficiatur, ut Hugo Grotius propterea Socinianos de albo christianorum delendos censeat. Notabilia sunt eius verba: *eos non modo non Christianorum, sed nec Haereticorum nomine dignor. Quae enim ipsi docent, cum vniuersali omnium aetatum atque gentium, fide pugnant, & Christianitatem (quantum ego intelligo) nomine retinent, re destruunt. Ita bos a Mammetistis non longe separe, qui ne ipsi quidem Iesu maledicunt*, apud Arrovsmith Taet. Sac. p. 92. qui tamen ipse postea Socinianismo fauere cepit non obscure, a Martino Ruaro adductus, cuius eum triennio postiam insimulauit Sibr. Lubbertus in Resp. ad pietatem H. Grotii p. 10. & alibi, & post hunc plures alii, B. Calouius passim in Bibl. illustratis, Nifaninus Praef. Com. in Ioh. ubi plures nominat, Osiander, Zieglerus, Boeclerus in Not. ad Ius Belli & Pacis, Rummetschius Histor. Theol. p. 214. seq. alique plures. Vid. quae in eandem Grotii sententiam disputant Iosua Stegmannus in Photinianismo p. 4. sq. Calouius Socinism. Proflig. p. 28. B. Scherzerus Colleg. Anti-Socin. p. 982. Huetius Demonstr. Euang. Defin. VI. p. 13. De Grotio tamen conf. Celeb. Schlichterus Dec. Sac. L. p. 525. sq.

X. Profanae cultores sapientiae tanti faciebant se-
etae

etae suae magistros, ut omni studio eorum extollerent sapientiam & auctoritatem, maioresque facerent, quam reuera essent. Pythagoram *Apollineum Hyperboreum*, Protagoram *σοφία*, Platonem *θεῖον διuinum*, Apollinisque filium, Aristotelem *δαιμόνιον sapientem* vocabant. Diogenes Laertius L. V. f. 2. & L. VIII. f. II. Menagius not. ad locc. citt. Epicurei vigesimum cuiuslibet mensis diem praeceptoris suo consecrabant, quod eo ipso natum credebant, praetereaque in annulis, poculis & alibi passim exprimebant ut in oculis eum semper haberent. Laertius L. X. f. 18. & Menagius h. l. In Ecclesia veteri christiana sectarum conditores magna subinde iactitarunt, & inuenerunt, sibi qui crederent, assertaque amplecterentur, quod de Simone Mago, Menandro, Dositheo, Manete & aliis prodiderunt Ecclesiae annales. Horum aliquem si contigit impugnari, ora & calami discipulorum non minus prompta fuerunt ad depugnandum pro auctoritate magistri, quam subiectorum gladii pro maiestate Regis. Nostri autem, quos dixi, homines id omni agunt conatu, ut magistro suo, quem agnoscunt ac profitentur, diuinam, quam habet, dignitatem, quantum in ipsis, adimant, eum, & merita eius, extenuent, & in hominum nudorum sortem abiciant, quem diuino tamen adorationis cultu, non sine nota idolatriae, prosequuntur, B. Scherzerus l. c. p. 590-599.

XI. Verum hos, & qui hac in parte cum ipsis conspirant, ablegabimus ad *non-Christianos*, e quibus meliora & magis honorifica de CHRISTO testimonia audire queant. Non quidem opus est hoc argumenti genere ad asserendum honorem Christi ac diuinitatem. Sunt clarissima diuinae Scripturae oracula, quae vi & efficacia pollent abunde ad conuincendum animos mortalium, nisi volentes resistent, & obnitente conscientia in errore perseverent.

seuerent. Sunt etiam manifesta Patrum testimonia, quae diuinitatem Christi summam atque aeternam loquantur, nec solum post, verum etiam ante concilium Nicaenum conscripta, quae colligit ac vindicauit doctissimus Anglus, Georgius Bullus, in Defens. Fidei Nicaenae, conf. le Moyne Not. & Obseru. ad var. sacra p. 137. sq. Veruntamen haud omni id carebit fructu. Etsi enim non affectu quodam animique sententia de Christo talia dixerunt aut consignarunt; ab aliis tamen accepta, & vulgo credita, traditaque, retulerunt, vt quis illorum, qui Magistrum ac Seruatorem venerabantur Christum, de eo fuerit sensus ac fides, inde constare possit. Tum quoque in pudorem ea dare possint eos, qui Christi maiestatem diuinam extenuant, & tamen in eius nomine gloriantur. Atque si Seruator eos haud cohiberi voluit, qui in nomine ipsius daemonia eiiciebant, etsi non sequerentur ipsum, Marc. IX. 38. 39. nec illorum de Christo negligenda erunt testimonia, qui nomen ab ipso non habent, imo iure potius haec spolia ab ipsis repetentur, & in nostrum conuertentur vsus.

XII. Patres, praesertim Iustinus Martyr, Clemens Alexandrinus, Eusebius atque Lactantius aliique saepe testimonia de Christo laudant veterum, qui ante natum eum vixerunt, & extra Ecclesiam Iudaicam, quae diuina ad nos de CHRISTO oracula transmisit, fuere constituti. Repetuerunt ea Augustinus Steuchus Eugubinus, Philippus Mornaeus, Mich. Waltherus pater, Tobias Pfannerus, alii. De nonnullis ante disquiremus, quid de iis habendum sit, quam ad eorum, qui post natum Seruatorem vixerunt, quod nostrum alioquin institutum est, progrediamur.

CAPVT

CAPVT SECVNDVM.

DE
TESTIMONIO SIBYLLARVM
ET ALIORVM ANTE CHRISTVM
NATVM.

ARGVMENTVM.

I. Sibyllarum de Christo Deo oracula quaedam. II. Sibyllae acrostichis Graeca; verso Latina Augustini, Opsopaei, Castellionis, Christophorsoni, Io. Langii, Germanica Neringii. Propter eam beata praedicatur Sibylla. III. Multa disputantur de Sibyllis et earum oraculis. Auctores, qui de Sibyllis scripserunt. IV. Num Paulus ablegarit ad Sibyllas? Patres multa scripturae dicta laudant, quae nusquam exstant. V. Quo sunt clariora de Christo Sibyllarum oracula, eo magis suspecta sunt. VI. Oracula ista clariora num a Iudaeis profecta? Ita Is. Vossius. Non videtur. Prophetarum oracula non tam clara, quam Sibyllina: responderetur ad loca Scripturae, quae obiciuntur. VII. Oracula Sibyllina mistum corpus, ex gentiliis, Iudaeorum & Christianorum versibus constans. Probatur de gentilibus. VIII. De Iudaeis: Frequentes fuerunt per Romanas prouincias. A prima conflagratione templi, & iam ante inter Graecos exularunt. Fidei suae dogmata non celarunt, imo scriptis prodiderunt: neque Poesin neglexerunt. IX. Christiani adiderunt quaedam: dicti hinc sunt Sibyllistae. Quo tempore sint ea confecta, definiti nequit. X. Acrostichis a Christianis confecta. Ciceroni haud cognita fuit. Praebuit occasionem confingendi Sibyllinam. Seculo IV. primum innotuit. Lactantius versus quosdam ex ea laudat. Eam

D 3

non

non vidisse videtur. Acrostichis *ῥαῖς*, non *ῥαῖς* exhibet. XI. Sibylla num de Rege sit vaticinata de sententia Ciceronis? Spiritus Sanctus suggestit Psalmos secundum litterarum ordinem, non tamen acrostichida. XII. Fama de rege orbis nascituro isto tempore cognita inter gentes fuit. Testimonia Taciti & Suetonii. Iudaeis exprobratum fuit exilium. Ii spe regis nascituri se erexerunt. XIII. Sibylla Erythraea non tantam habere potuit Graecae linguae peritiam. Linguae suas habent aetates. Vaticinia de Christo primum obscura cum tempore edita sunt clariora. XIV. Scripturae loca, e quibus acrostichis compilata possit videri. Formulae Scripturae S. alicubi occurrunt. XV. Virgilii testimonium de Christo. XVI. Qui de Christo id interpretentur. XVII. De Haesiodi aetate aurea reitura canit Poeta. M. Marcello, Octaviae filio, ecloga IV. dedicata. Summae spei adolescens praemature obiit. Dubia contra hanc sententiam. Respondetur. An in honorem Drusi? Virgo reitura est iustitia. XVIII. Virgilius num Sibyllae oraculum accommodavit Augusto? Carmen Cumanum est Hesiodi, Cumis nati. Ex eo felicitatem temporum Poeta descripsit. XIX. Socrates de nouis Diis accusatus, damnatus. Per nubes quem Deum intellexerit? XX. *Ἀγνώστος* *Θεός* Athenis. Integra arae inscriptio. Num verus Deus fuerit cultus? an Pan? quis Pan secundum Socratem? an Dei filius? XXI. Gentiles sapientiores cognouerunt vanitatem multitudinis Deorum, quam auxerunt Homerus & Hesiodus. Verum Deum non cognouerunt. *Ἀγνώστος* coluerunt sine certa de eo notione. XXII. Pan Socratis quis? idem quod sermo. Non cogitauit mysteria diuina. Historia de magno Pane mortuo suspecta. XXIII. Iustinus M. Socratem cum Abrahamo comparat. Hic non agnouit *Ἰσὺν* Dei filium. Patres benignius sentiunt de gentium sapientibus.

pietibus. XXIV. Zeno non agnouit *Ἰσὺν*, Dei filium, vt putant nonnulli patres. Diuersus est *λογος* Iohannis. A Iudaeis in Aegypto Graeci quaedam didicerunt. XXV. Apollo num sit testis de Christo? oraculum Augusto datum de puero Ebraeo. XXVI. Oracula non merae fraudes: nec nulla fuerunt daemonum responsa. Ancilla vates tempore Apostolorum. Apollinis responsum dubium: a Christiano suppositum. XXVII. Oraculum Augusto datum patribus est incognitum. Augustus eo tempore in Graecia non fuit. Ara primogeniti Dei ignoratur a christianis & gentilibus. XXVIII. Ex cultu Ecclesiae scire potuit ea daemon. Didicit plura ex euentu. Christus non indiget daemonis testimonio. Non desiere oracula post C. N. XXIX. Nullum exstat genuinum testimonium de Christo apud gentiles ante C. N. XL. Platonis de iusto testimonium velut de Christo laudatur.

I.

DEcantatissima sunt oracula Sibyllarum, quae saepissime laudant antiquissimi Patres, Iustinus Martyr, Clemens Alexandrinus, Eusebius, Lactantius, Augustinus, & alii, & aduersus gentiles vrgent, vt suis eos testimoniis conuincant, christianamque religionem nouam non esse demonstrent. Octo ea libris versibus descripta Graecis hodie exstant, quae carmine heroico exposita sunt a Seb. Castalione, edita Basil. 1546. recusa Helmstadii cl. 1623. 4. & in germanicam Linguam a Io. Christiano Nehring huius seculi initio translata, quorum altera editio prodiit Halae, 1719. 8. Praemissa est introductio in oracula Sibyllarum, seu historica de iis narratio, in qua post alios ea probat ac vindicat. Nouissime pro vera prophetia habuit ea Wisthon, Acta Eruditor. 1728. p. 120. 123. Merito autem ea improbat I. A. Fabricius Bibl. Graec. L. I. c. 33. Collegit atque excerpit ista loca,

loca, quae de Christo, & rebus Christianis agunt, & cum Proteuangelio Iacobi atque aliis apocryphis recudi fecit Mich. Neander, vir in omni genere doctissimus, Basil. 1564. 8. teste viro Celeb. I. A. Fabricio, Biblioth. Graec. L. I. c. 32. p. 199. conf. eiusd. cod. Apocryph. p. 66. Nos ea proferemus in medium, quae eo pertinent, vt Iesum *Deum Deique Filium* declarent. Ita vero Lactantius L. IV. c. 6. Sibylla, inquit, *Erythraea in carminis sui principio, quod a summo Deo exorsa est, filium Dei ducem & imperatorem omnium his versibus praedicat:*

παντατρεφον κλίσθη δ' ος γλυκύ πνεῦμα ἀπασί
κάθ' ετο, χ' ἡγητῆρα θεῶν πάντων ἐποίησε.

Et rursus in fine eiusdem carminis:

αὐτὸν ἰδὼκε θεὸς πῶς αὐδρασι γεραίρειν.

Et alia Sibylla praecipit, hunc oportere cognosci:

αὐτὸν σὸν γίνωσκε θεὸν θεῶν ὅν ἐόντα.

Versus duo primi leguntur in Prooemio Oracul. Sibyllin. p. 12. ed. Seruat. Gallaei, Amstel. 1689. Minus recte autem vox prima habet *παντατρεφον*, quae, vi accentus eum significat, *qui ab omnibus nutritus est*. Latine sic redduntur:

Conditor, omnia qui nutrit, cunctisque suauem

Indidit afflatum, mortales qui regat omnes.

Tertius versus, quod ait Lactantius, ibi non legitur, qui exponi possit:

Hunc posuit numen sanctisque viris reuerendum.

Quartus in Lib. VIII. p. 745. occurrit, & σὴ pro σον legit, & ab Augustino etiam in Orat. contra quinque haereses, teste Gallaeo, aduersus paganos & Iudaeos adhibetur; Latine sic redditur.

Hunc agnosce tuum numen de numine natum.

Ea

Ea his in versibus tribuuntur Christo, quae summa sunt, dum conditor & conseruator omnium, qui a fidelibus coli & adorari debeat, qui sit Deus, Deique filius appellatur. Similia & alibi exstant. Sic Lib. I. Orac. p. 178. legimus:

Σὺ δὲ ἐνὶ φρεσὶ σῇσι νέησον
Ἀθανάτοιο θεῷ χρίσιν παῖδ' ὕψιστοιο,
αὐτὸς ἐπληρώσει δὲ θεὸν νόμον, ὃ κατελάσει.

*tu vero mente teneto
Aeterni natum Christum, summique parentis,
Ille Dei legem complebit, non violabit.*

Et non multo post recensentur miracula, fere eo ordine & ratione, vt describuntur, Matth. XI. in Christi sermone ad Iohannis ablegatos. Et L. VI. fin. p. 652.

Ὁ ξύλον, ὃ μακαρίσθ' ἐφ' ὃ θεὸς ἐξελεγχυθῇ
οὐχ' ἔξει σε χθὼν, ἀλλ' ἐρανὸν οἶκον ἐσοῖται
ἐν ἧκα ἀστράψῃ τὸ νόον θεὸς ἐμποροῖ ὄμμα.

*O lignum felix, in quo Deus ipse perpendit,
Nec te terra capit, sed coeli recta videbis,
Cum renouata Dei facies ignita micabit.*

Quorum versus primus laudatur a Sozomeno, H. E. L. II. c. I.

II. Luculentum imprimis censetur Erythraeae, vel Cumanae potius, vt vult Augustinus, testimonium, acrostichide comprehensum, cuius literae initiales haec nobis verba exhibent:

Ἰησοῦς χριστὸς θεὸς υἱὸς σωτὴρ σαυρος, *Iesus Christus Dei Filius Seruator Crux*, quae apud Eusebium legitur, in vita Constantini L. V. c. 18. & in L. VIII. Oraculorum Sibyllinorum, p. 723. Augustinus etiam refert eandem, sicut eam

E

quidam

Οὗτος ὁ οὖν προφητεία ἐστὶν ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ ἡμῶν,
Σωτῆρς ἀθάνατος, βασιλεὺς, ὁ παθὼν ἐν ἡμῶν.

Latina interpretatio apud Augustinum haec est, quam
etiam Venerab. Beda repetit:

- Iudicii signum, tellus sudore madescet.
E coelo rex adueniet, per secula futurus,
Scilicet in carnem, praesens ut iudicet orbem.
Vnde Deum cernent incredulus atque fidelis.*
- v. 5. *Celsum cum sanctis, aevi iam termino in ipso,
Sic animae cum carne aderunt, quas iudicet ipse.
Cum iacet incultus densis in vepribus orbis,
Reiciunt simulacra viri, cunctam quoque gazam:
Exuret terras ignis, pontumque polumque.*
- v. 10. *Inquirens tetri portas, affringet auerni.
Sanctorum sed enim cunctae lux libera carni:
Tradetur, fontes aeterni flamma aremabit.
Occultos actus retergens, tunc quisque loquetur
Secreta, atque Deus referabit pectora lucti.*
- v. 15. *Tunc erit & luctus, stridebunt dentibus omnes,
Eripitur solis iubar, & chorus interit astris,
Soluatur coelum, lunaris splendor obibit,
Deiciet colles, valles extollet ab imo.
Non erit in rebus hominum sublime, vel altum.*
- v. 20. *Iam aequantur campis montes, & coerula ponti,
Omnia cessabunt, tellus confracta peribit.
Sic pariter fontes, torrentur, fluminaque igni,
Sed tuba tunc sonitam tristem demittet ab aliq
Orbe, gemens facinus miserum, variosque labores,*
- v. 25. *Tartareumque chaos monstrabit terra debiscens,
Et coram hic Domino reges sistentur ad unum
Decidet e coelis ignisque & sulphuris amnis.*

Variae

Variae occurrunt lectiones quaedam, quas dabunt Ser-
uatiuss Gallaeus, l. c. & Lud. Viues ad loc. cit. Augustini.
Interpretatio quae L. VIII. p. 223. Oraculorum Sibyllino-
rum legitur, & Ioannis Oplopoci est, ita habet:

- Iudicii signum tellus sudoribus edet,
Exque polo veniet rex tempus in omne futurus,
Scilicet ut carnem omnem, ut totum iudicet orbem.
Vnde Deum fidi diffidentesque videbunt;*
- v. 5. *Summum cum sanctis in seculi fine sedentem,
Corporeum animas hominum quo iudicet, olim,
Horrebit totus cum densis vepribus orbis,
Reiciunt & opes homines, simulacraque cuncta,
Exuretque ignis terras, coelumque, salumque.*
- v. 10. *Incendetque fores angusti carceris orci.
Sanctorumque omnis caro libera reddita, lucem
Tunc repetet: semper cruciabit flamma scelestos,
Utque quis occulte peccauerit, omnia dicet,
Sub lucemque Deus referabit pectora clausa.*
- v. 15. *Dentes stridebunt, crebrescent undique luctus,
Et lux deficiet solemque, nitentiaque astra,
Inuoluet coelos, & lunae splendor obibit,
Fossas attollet, iuga deprimet ardua montes,
Impedietque nihil mortales, amplius altum,*
- v. 20. *Longa carina fretum non scindet: montibus arua
Ipsa aequabuntur: nam fulmine torrida tellus,
Vnaque & sicci fontes, & flumina hiabunt,
Sidereisque sono tristi tuba clanger ab oris,
Stultorum facinus moerens, mundique dolores,*
- v. 25. *Et chaos ostendet, & tartara, terra debiscens,
Regesque ad solium sistentur numinis omnes,
Vndaque de coelo fluet ignea sulphure mixto,*

E 3

Atque

- Atque omnes homines signum praesigne notabis,
Tempore eo lignum, cornu peramabile fidis.*
v. 30. *Oppositus mundo casus, sed vita piorum,
Respergendo lauans duodeno fonte vocatos,
Compescetque pedo ferrata cuspide gentes.
Rex tibi nunc nostris descriptus in ordine summo
Versibus, hic noster Deus est, nostraeque salutis*
v. 35. *Conditor aeternus, perpeffus nomine nostro
Sincera hunc Moses expressit, brachia tendens,*
Sebast. Castellionis interpretatio hanc exhibet acrostichidem:
**IESVS CHRISTVS DEI FILIVS SERVA-
TOR CRVCI,** cuius rationem dat annot. p. 102.

Ceterum eadem, quae Oplopoei.

*Iudicii signum tellus sudoribus edet,
Exque polo veniet rex tempus in omne futurus,
Scilicet ut carnem omnem, ut totum iudicet orbem.
Vnde Deum fidi diffidentesque videbunt
Summum cum sanctis in seculi fine sedentem,
Corporeorum animas hominum quo iudicet, olim
Horrebit totus cum densis vepribus orbis.
Reiicient & opes homines, simulacraque cuncta,
Exuretque ignis terras, coelumque salumque,
Incendetque fores angusti carceris orci.
Sanctorumque omnis caro libera reddita, lucem
Tunc repetet: semper cruciabit flamma scelestos.
Vique quis occulte peccauerit, omnia dicet,
Sub lucemque Deus referabit pectora clausa.
Dentes stridebunt, crebrescent undique luctus,
Et lux deficiet solemque nitentiaque astra,
Inuoluet coelos, & lunae splendor obibit:
Fossas attollet, iuga deprimet ardua, montes
Impedietque, nihil mortalibus amplius altum.*

Longa

*Longa carina fretum non scindet: montibus arua
Ipsa aequabuntur: nam fulmine torrida tellus,
Vnaque & sicci fontes, & flumine hiabunt.
Sidereisque sono tristi tuba clanget ab oris,
Stultorum facinus moerens, mundique dolores,
Et chaos ostendet, & tartara, terra debiscens,
Regesque ad solium fistentur numinis omnes.
Vndaque de coelo fuer ignea sulphure mixto,
Atque omnes homines signum praesigne notabis,
Tempore eo lignum, cornu peramabile fidis,
Oppositus mundo casus, sed vita piorum,
Respergendo lauans duodeno fonte vocatos,
Compescetque pedo ferrata cuspide gentes.
Rex tibi nunc nostris descriptus in ordine summo
Versibus, hic noster Deus est, nostraeque salutis
Conditor aeternus, perpeffus nomine nostro,
Integra quem Moses expressit, brachia tendens.*

Christophorsoni interpretatio haec est:

- Iudicis aduentu magni sudore videbis
Emanare solum. Tunc rex aeternus ab arce
Syderea praesent carni ius dicet, & orbi,
Ut spectare Deum pia gens, atque impia possit,*
v. 5. *Sublimem carno humana sanctaque caterua
Cinctum, supremoque homines, qui iudicis aeuo,
Haec erit omnis humus vepres & tristis arena.
Rescindant simulacra homines atrumque repellent,
Incendentque auide terram, mare, sydera, flammae.*
v. 10. *Stabunt sanctorum sub apertum corpora lumen,
Tetraque mens, & sancta illo splendore parebit.
Voce latens facinus, quod gessit, quisque loquetur,*

Subdola

Subdolaque humani pandentur pectoris antra.
Dira mali facies, paup' undique & undique luctus:

- v. 15. Et iubar inuoluent solis, stellasque tenebrae,
Iam vaga labetur Phoebe, ruet arduus aether,
Ferre caput valles, disiectis alpibus, imas,
Iusserit: humanum culmen fastusque iacebit.
Lataque planities montes aequabit, & altum,
v. 20. Intactum rate stabit, & vrent fulmina terras,
Vna deficiet flagrans cum fontibus amnis.
Srridula de coelo tuba fundet lugubre murmur,
Supremumque orbi capet exitabile carmen,
Et subito stygium chaos apparebit hiatu,
v. 25. Regnantumque Dei celebrabit turba tribunal.
Vndaque sulphureae fluet alto ex aethere flammæ
Afflabit mortale genus insignie coruscans,
Trabs sancta, in rectis animis optabile robur,
Omnibus vna piis vitæ melioris origo:
v. 30. Rursus vesani dolor, atque offensio mundi,
Collustrans undis duodecimo in fonte fideles.
Regnabit late pascentis ferrea virga,
Vnus & æternus Deus, hic seruator & idem,
Xristus pro nobis passus, quem carmina signant.

D. Io. Langii interpretatio sequens est:

- Iudicii metuēt sudans præfagia tellus;
Et rex æternus magno descendet olympo
Sublimis, carnem mundumque ut iudicet omnem.
Vnum suspicient Numen præuique bonique
v. 5. Summum supremo cum sanctis tempore mundi.
Carnifer ille hominis iudex inquireret in omnes,
Horrida terra vias coeli spinæque tenebunt,

Reiciunt

- Reiciunt simulacra viri gazanque repostam,
Ille domus coecas & Ditis claustra refringet,
v. 10. Sanctior a mortis iam nexu libera lucem
Turba hominum cernet, scelerosos flamma piabit
Vlexit perpetuum. Mala quæ - quis - cunque patruit
Sontica suppressitque diu, producet in auras.
Detegit & furuis Deus obfusa corda tenebris,
v. 15. Eriannæ & stridor dentis regnabit ubique.
Ipsum deficiet solis decus, æstra colore
Fusco obducentur, argentea luna peribit:
Insurgent valles, confident cornua montis.
Luxus sublimis mortales deseret oras,
v. 20. Immensos colles, æquabunt marmora campi.
Veliugo nulli cernentur in æquore nautæ:
Succendet terram fulmen, vaga lympha vapore
Salis, arescet ripis, fontesque debiscent,
Ex tuba de coelo tristis clangore sonabit
v. 25. Raucifono mundi clades pereuntis acerbas,
Vastum terra chaos stygio monstrabit hiatus.
Atque Dei solio sissetur iudicis omnis
Turba ducum Regumque: pluet tum sulphure & igni,
Omnibus exstabant ligni vexilla verendi
v. 30. Robur & auxilium populo exoptata fideli
Certa pio generi vitæ: ast offensa malignis.
Rore bonos lustrans bis seni fontis ab vnda
Virgaque qua pecori dat ferrea iura magister.
Carminis auspiciis, qui crimina morte piabit
v. 35. Sernator, Rex æternus, Deus ipse patescit.

F

Exstant

Exstant quoque tres Germanicae versiones, quarum prima est D. Io. Habermanni, quae exstat in libello, qui prodit Lipf. 1616. cuius est titulus: Vita Christi. & Apostolorum, p. 53. sq. Altera est Euerh. Guern. Happelii, quae legitur Thes. T. II. p. 451. Tertia est Perreu. Io. Christiani Neringii, in den Sibyllischen Prophezeungen, p. 376. sq. quae hanc exhibet acrostichidem: **J**esus **K**rist **G**ottes **S**ohn **H**eiland, quam hic subiungemus:

Im Schweiß wird stehn die Erd, als des Gerichtes Zeichen,
Ein König in die Welt kommt aus des Himmels Reichen,
Sein groß Gericht wird bald in aller Welt ergehen;
Vnd es wird fromm und böß, Gott selbst, den Höchsten sehen,
Samt seinen Heiligen; wenn man letzte Tag wird zehlen,
Kömmt er auf seinen Stuhl, daß Er der Menschen Seelen
Richt, da die ganze Welt in Wüß und Heß verkehret.
In Schmach wird seyn der Göt, den Reichtum niemand
ehret.

See, Erd, und Himmel wird vom Feur durchsucht, ver-
brennet.

Traum, es entzündt die Thor des Hades. Wer bekennet
Gott seinen Herrn, der wird aus Licht hervor genommen,
O! ewig Feur wird auf die Gottlosen kommen.
Treibt jemand heimlich Sünd, da wird er alles beichten
Traurig, das dunkle Herz wird Gott mit Licht erleuchten.
Es klappern ihre Zähn, man höret Klag und Wehen,
Sonn und den Sternen wird ihr heller Glantz vergehen;
Selbst Gott den Himmel rollt, des Mondes Schein
vergehet,

Ohn Höh macht Er die Berg: Die Thäler Er erhöhet.
Höh, die beschwerlich, wird man nicht bey Menschen
spähren,

Nun werden Berge gleich den Feldern, man wird führen
Hin-

Hinfort kein Schiff aufs Meer. Die Erde wird versiegen.
Ein Donner, und kein Brunn, noch Strom wird Wasser
zeigen.

La durch Posamen wird vom Himmel Klag erschallen,
Leidtragend, daß die Welt durch ihren Greul gefallen.
Als den den Tartarus ein Erden Spalt wird zeigen,
Nachmahls die Kön ge sich vor Gott auch werden beugen,
Dann wird ein Schwefel Strom mit Feur vom Himmel
fließen.

Hanc ob acrostichidem Eusebius *paraphr.* beatam praedi-
cat Sibyllam; & Augustino in eorum ea numero depu-
tanda videtur, qui pertinent ad ciuitatem Dei. Genui-
nam agnoscit, ut reliqua oracula post Betuleium, Castalio-
nem & alios, Neringius, de Sibyll. orac. §. 29. p. 31. 378.

III. Longum opus, longa disputatio foret omnia
hic exquirere, quae de Sibyllis disputari solent, vnde vi-
delicet nomen Sibyllae habeant; vna, an plures, & quot
illarum, quatuor, sex, an decem fuerint; quo tempore,
& vbi, floruerint; vnde vaticinandi habuerint donum;
num furore agitatae fuderint oracula; num ipsae ea de-
scripserint, an alii exceperint; quae fuerint earum vatici-
nia atque oracula; quibus de rebus vaticinatae sint; vtri
Tarquinio, Prisco an Superbo, Romanorum regi, oblata
fuerint; quibus cognita fuerint atque perspecta; quam-
diu superarint; num sint combusta cum Capitolio; num
collecta post conflagrationem Capitolii eadem fuerint,
quae ante habuerunt Romani; vnde genuina a falsis, Au-
gusti mandato, potuerint discerni; num Patres habuerint
genuina; num hodieque superent; num quae hodie le-
gimus, eadem & Patres habuerint; an interpolata sint;
num Hermas ea supposuerit, & quae sunt eius generis
alia complura. Integri in hanc rem legi possunt libri at-

que tractatus, quos dederunt Io. Aizma, Daud Blondellus, Robertus Boyle, Franc. Collius, Io. Crassetus, Seruatius Gallaeus, Georgius Greenius, Mich. Hoynonius, Io. Marckius, Onuphrius Panuinius, Petr. Petitus, Thom. Reinesius, Dan. Clasenius, G. Guil. Kirchmayerus, Io. Reiskius, Erasmus Schmidius, Eduardus Simson, Isaäcus Vossius, Tobias Wagnerus, vt taceamus eos, qui data occasione fuisse satis de Sibyllis agunt. Ordine hos enumerat celeb. I. A. Fabricius Bibl. Graec. L.I. c. XXXIII. §. 22. qui & summam ex iis exhibet atque diiudicat inde a cap. XXIX. conf. Calouius Isag. ad Theol. p. 153. sq. Micraelius Syntagm. H. E. p. 43. Lambegius prodr. Hist. Literar. p. 20. Vossius de poet. Graec. & Latinis. c. I. Henr. Scharbau Iudaism. detect. p. 126. Henr. Kippingius Auctar. ad Histor. Ecclesiast. Pappi p. 78. sq. Herm. Frid. Brauns in Nod. Gordio aenigm. Sibyllin. Nos ommissis omnibus de iis tantum breuiter disquiremus, de Christo quae sunt allata, atque huc proxime facientes.

IV. Prouocarunt sane Patres antea nominati ad Sibyllas, & si Clementem Alexandrinum audimus, Strom. VI. p. 636. Pauli Apostoli hoc fecerunt iussu & auctoritate. Ita enim scribit: *δηλώσει ὡρὸς τῷ πειτρῷ κηρύγματι ὁ ἀποστόλος λέγων παῦλος. λάβετέ μου τὰς ἐλλήνικας βίβλους. ἐπίγνωτε βίβλους, ὡς ὅλοι ἐν θεῷ καὶ τὰ μύθοντα ἰστέδαι.* Praeter Petri praedicationem declarabit Paulus Apostolus, dicens: *libros quoque Graecos sumite, cognoscite Sibyllam, quomodo unum Deum significet, & ea, quae sunt futura: & Hydaspen sumite, & legite, & inuenietis Dei filium multo clarius & apertius esse scriptum.* Sed frustra quis haec vel in Actibus Apostolorum, vel in Pauli Epistolis quaesierit. Id. Vossius respondet: frustra quaerunt, ubinam hoc dixerit Paulus, ac si nihil dixisset, aut scripisset Apostolus, nisi quod indoctis placeat.

ceat. Sufficiat nobis, affirmasse hoc Clementem, virum sanctum, & cum multis Apostolicis viris conuersatum, vt non vno loco ipse de se testatur, de Sibyllin. Oraç. c. VI. p. m. 57. Pauli testimonium, Clementis inducti auctoritate, laudant etiam Sixtus Senensis, Bibl. S. p. 113. Crasset de Sibyll. p. 91. 96. nouissime Neringius, loc. cit. §. 50. Facile concedi potest, plura dixisse Paulum, quam scripsit in epistolis: neque illud magnopere negauerim, Paulum in disputationibus cum Paganis ad Philosophos eos remisisse, cum de vno disputauit Deo, siquidem Arati testimonium laudat, Actor. XVII. 28. & ad Cretensium vatem, Epimenidem, prouocat, Tit. I. 12. Sed Sibyllae eum commendasse oracula nondum hoc ipso euincitur, quae si commendare voluisset, optima fuisset occasio, cum ad Romanos scribit, & de cognitione Dei disputat, c. l. 18. sq. Si quem nominasset Clemens Apostolicum virum, qui audisset ista ex Apostolo, maiorem inueniret fidem, neque sic satis tamen, cum & iste possit fallere. Hinc purum figmentum nominat Gallaeus, quod de Paulo scribit Clemens Alexandrinus, quo de argumento copiose agit Dissert. de Sibyll. p. 287. sq. Dannhavverus inter maculas & stipulas Clementis hoc ipsum refert, quod Sibyllina carmina nimis admitteretur, Hist. Eccles. trisecl. p. 336. cf. Hottingeri Pentas Diss. p. 115. Idem Clemens paulo ante Petro tribuit, quae nusquam eum dixisse, vel scripsisse legitur. Sic enim scribit: *dicit Petrus in praedicatione: cognoscite ergo vnum esse Deum, qui fecit omnium principium, & finis habet potestatem, & qui non cadit sub aspectum, qui omnia videt: qui cum capi non possit, omnia capit, nullius indigens, cuius indigent omnia, & per quem sunt omnia, qui comprehendi non potest, aeternus, ab interitu alienus, non factus, qui omnia fecit verbo virtutis, suae scripturae, inquam, cognoscentis, hoc est, Filii.*

Nimirum Patres, ex ingenio saepe, scribunt, quae se legisse in scriptis diuinis arbitrantur, motto causae suae inferuiant, quod sigillatim de Clemente Alex. obseruat B. Itigius, arbiter causae maxime idoneus, Hist. Eccles. sec. II. sect. X. §. 10. 11. 12. vel etiam inciderunt in subdita Apostolis scripta, cuius generis plurimum tempore fuerunt. Atque hinc est, quod dicta scripturae complura, veteribus laudata, hodie desiderentur, quorum ex Clemente Alex. Justino Martyre, Lactantio & aliis posset fieri collectio, quomodo Io. Ern. Græbius dicta quaedam Christi collegit, quae in Euangeliorum libris non exstant, sed apud Barnabam tamen, Clementem Romanum, Iustinum Martyrem & alios habentur, in Spicilegio SS. Patrum. Taceo, quod scripturae aduersum sit, cum *verbum virtutis, Scripturam cognoscentem, & dicitur Sicut filium Dei* pro iisdem habet Clemens. V. Io. Reiskius, vaticin. Sibyllin. c. 12.

V. Quod vero ad ipsa attinet oracula, breuiter obseruamus, quod, quo clariora ea sunt de Christo, eo magis suspecta sint, non esse profecta a Sibyllis, nec in iis locum habuisse, quae sunt oblata vel Tarquinio, vel post eorum cum Capitolio conflagrationem, quae an. V. C. 106. clxxi. contigit, xx. annis ante Ciceronis consulatum, Cic. Orat. Catil. III. c. 4. Erythris & alibi per Asiam, variasque Graecorum vrbes, Augusti mandato, collecta sunt iterum. Neque enim in veteris instrumento Foederis, quod Iudaeis reliquit Deus, tam clara de Christo reperiuntur oracula, cum tamen singularis gentis istius fuerit praerogatiua, quod oracula ei sua sic panderit Numen, ut nulli fecit nationi alii, Ps. CXLVII. 20. & prae ceteris custodienda dederit, Rom. III. 2. quod dici non posset, idem si Numen afflasset Sibyllas, & tam clara suggessisset de Christo, mundi Seruatore, oracula. Non itaque calculum

culum addere possum sententiae celeb. Viri, G. G. Kirchmaieri, cum statuit, quae de Christo habentur in Sibyllarum oraculis, neque Hebraeorum, neque fama, neque diaboli instinctu, verum coelesti aliqua vi ac numine plane singulari perceptum vates habuisse, & ad Bileami & Caiphae exempla prouocat. Vid. Epist. ad G. Casp. Kirchmaierum p. 28. Vaticinia de rebus civilibus quin auctore Deo edita fuerint subiade & inter gentes, vix habere videtur dubium, cum exempla Benhadadi & Hazaelis, regum Syriae, quorum alteri mors, alteri regnum praedictum fuit; Regis Ninue, per Ionam admoniti; Nebucadnezaris & Bellazeris, regum Babylonis; quorum alter imperiorum successionem, alter exitum per Danielem cognouit, & aliorum, Sacra Scriptura commemoret, & mirandi nonnunquam euentus maximi momenti rerum praesignificati, quae diximus, confirmare videantur. Sed tam clara de Christo oracula fuisse edita, haud est verisimile, neque, si factum fuisset, Apostolus potuisset dicere, quod gentes Deus suis in viis ambulare siuerit, ut tamen se demonstrauerit, annonam, & quae ad vitae commoditatem faciunt, largiendo; Act. XIV. 16. 17. Vid. D. Feustking Gyn. Fan. p. 93. Act. Erudd. Germ. Tom. I. p. 156. sq. 1014. sq.

VI. Dicat aliquis, a Iudaeis ista profecta fuisse oracula, quae sub nomine Sibyllarum, quod earum magna esset apud gentes auctoritas, prodiderint, eoque haud esse mirum, quod clarior existeret in iis rerum diuinarum manifestatio, cum ex Prophetarum oraculis cognita habuerint verum numinis mysteria, in primis regem, Seruatorem orbis, nasciturum. Est haec fere sententia Isaaci Vossii, quam exposuit in Libello de diuinis oraculis, & praesertim in Cap. III. & IV. cui praeiuit H. Grotius, in Matth. II. quam peculiari libello sibi confutandam sumpsit vir doctissimus, Io. Reiskius.

kius, in Exerc. de vaticiniis Sibyllinis, Lips. 1688. cuius summam exhibet Tenzelius Colloqu. Menstr. 1689. p. 304. Concedamus hoc, a Iudaeis, qui inter gentiles degerunt, quaedam profecta fuisse, quae inter oracula Sibyllarum a Patribus lecta fuerunt; insuperque & hoc demus, oracula Prophetarum de Messia per sacerdotes atque Levitas fuisse vberius exposita & declarata: at vero tanta existimari non potest oraculorum claritas, quanta hodie deprehenditur. Neque enim vaticinia canunt, sed Historiam magis & rem gestam referunt. Et cur inter gentes ea prodidissent mysteria diuina, & non inter suos, & in Dei populo, vel Sibyllae, vel ipsi Prophetae? Erant hodie christiani doctores e typis & figuris Testamenti Veteris non sine multo studio, quae clare distincteque in oraculis Sibyllinis habentur. Aeternis temporibus absconditum mysterium manifestatum quidem fuit per Prophetas: sed ab Apostolis demum *γνοῦσθαι* declaratum, clareque praedicatum est, Rom. XVI. 26. Nec *τοῖς τῆς ἀγνοίας* tempora ignorantiae posset Apostolus appellare, si tam clare de Christo gentibus Sibyllae oracula reuelassent. Oracula Iacobi Patriarchae, Gen. XLIX. & Bileami, Num. XXIII. vnde magi hausisse censentur, qui Christum venerunt adoratum, & Danielis Hebdomades, ad quae prouocat Vossius, tam clara non sunt, ut inde potuerint enasci, cum in tam clara Euangelii luce existant, qui de Christo Messia ista agere oracula peruidere nequeant, aut nolint. Magi nec solo Bileami vaticinio, nec inusitata stella fuissent commoti facile, nisi interior accessisset quaedam reuelatio. Hebdomades Danielis non cum expugnatione templi, sub consulatu Ciceronis a Pompeio facta, suum habere complementum; neque enim desiere sacrificia: sed cum Vespasiani potius vastatione, quod argumentum vberius Theologi & sacrorum interpretes persequuntur, cf. Perreu. Scharbau in Iudaeo detecto p. 126. sq.

VII.

VII. Ego quidem sic censeo, & ita animum induco, oracula quae hodie leguntur sub Sibyllarum nomine, triplici constare carminum genere, mistumque esse corpus tum ex iis, quae Erythris & alibi, post prima combusta cum Capitolio, fuere collecta; tum ex iis, quae Iudaei inter gentes dispersi, veri Numinis cognitione & promissione Messiae imbuti, siue ipsi, siue profelyti, in versus redegerunt; tum ex iis, quae christiani ex Euangelii historia attexuerunt. Ex antiquioribus, quae dixi, superesse quaedam, vel Deorum nomina, & alia, quae vel ad sacra pertinent paganismi, vel ad Romanorum statum, docere queant. Et quanquam Augustus libros *Sibyllinos condidit duobus forulis auratis sub Palatini Apollinis basi*, Sueton. in V. c. 31. nec ad eos patuit cuique aditus; in manibus ea tamen erant aliorum, vnde collecta fuerant. Tacitus L. VI. Ann. c. 12. scribit: *post exustum sociali bello Capitolium, quaestis Samo, Illo, Erythris, per Africam etiam ac Siciliam, & Italicas colonias carminibus Sibyllae, una seu plures fuere; datoque sacerdotibus negotio, quantum humana ope potuissent, vera discernere. Igitur tunc quoque notioni quindecimviri is liber* (Sibyllae, quem Caninius Gallus recipi inter ceteros eiusdem vatis postulauerat) *subiicitur*. Eadem fere repetit Lactantius L. I. c. 6. & ex Fenestella nominat triumuiros, eam in rem missos, & dicit, quod descriptos a priuatis versus circa mille Romam deportarint. Ex his facile est colligendum, quod in manibus priuatorum manserint Sibyllarum iactata receptaque oracula, & quod subinde alia pro Sibyllinis fuerint venditata. Cellar. antiqu. Rom. c. I. Sect. II. §. 3.

VIII. Iudaica quaedam ex Prophetis diuinisque Scripturis deprompta immista esse, vel ea fidem fecerint, quae redolent cognitionem reuelationis, & a Patribus citantur. Erant enim Iudaei inter gentes dispersi, nec facile prouincia

G

Romana

Romana tum fuit, vbi non exularent, suaeque gauderent religionis immunitate. V. decreta Romana & Asiatica pro Iudaeis, quae Iac. Gronovius collegit, & Iosepho restituit, edita Lugd. Batav. c. 10 c. 11. Testimonia in hanc rem ex Aegidio Bucherio adduxit Vir Cl. W. E. Tenzelius, in Colloqu. Menstr. an. 1689. p. 308. sq. 1255. sq. quibus addo luculentum ex Ciceronis oratione locum pro L. Flacco, cui nonnulla inseruit, quae ad Iudaeos pertinent. Ita vero ille: *cum aurum Iudaeorum nomine quotannis ex Italia & ex omnibus vestris provinciis Hierosolymam exportari soleret, Flaccus sanxit edicto, ne ex Asia exportari liceret*, n. 67. Vbi dilerte ex omnibus Romanorum provinciis Hierosolymam pecunias fuisse missas, ad sacrificia videlicet, ut mos erat Iudaeis, scribit, quod ne ex Asia fieret, L. Flaccus, Ciceronis in Cilicia successor, prohibuit. Per varias Iudaei regiones, imprimis in Asia, fuerunt dispersi inde a conflagratione primi templi, & a Phoenicibus, Tyriis atque Sidoniis, Ioelis iam tempore, Iauanim, hoc est, Iaconibus seu Ioniibus, hoc est, Graecis venditi fuerunt, ut procul patria remouerentur, Ioel. III. 4. 6. Neque raros tum Romae fuisse Iudaeos, cum perquisita fuerunt Sibyllina oracula, verba docent Ciceronis in dicta oratione: *scis, quanta sit manus Iudaeorum, quanta concordia, quantum valeat in concionibus*; & paulo post nominat multitudinem Iudaeorum, *flagrantem nonnunquam in concionibus*, vbi characterem, quem ubique tenuerunt in causa religionis, describit. Habita est oratio an. V. C. DCXCIV. eoque quatuor annis post consulatum Ciceronis, captamque a Pompeio Hierosolymam, cuius in Iudaica sacra religio Ciceroni fuerat obiecta, & XVI. post collectionem oraculorum; a triumviris factam, annis, quo tempore & Romae, & per provincias Romanas plures iam fuisse Iudaeos vero est persimile. Iudaei igitur, qui Romae

Romae tum erant, cognito Senatus consilio de conquirendis Sibyllarum oraculis, facile subornare fratres potuere suos, ut in versus capita quaedam redigerent, quo Sibyllarum nomine suae historiae ac religionis dogmata insinuant, maioremque obtinerent immunitatem. Et sine dubio legati Romanorum cognouere, quod Iudaei oracula vatum iactarent, & inter sacra sua legerent in Synagogis, quas intrare gentibus, ut hodie, non erat prohibitum, id quod ab antiquo tempore factum, ait Paulus, Act. XIII. 27. eoque curiosius ea perquisuere, & impetrare facilius, ut sacra sua insinuant Iudaei, qui frequentes per Asiam minorem, vbi Erythrae atque Ilium, exulabant. Quod si tum id factum non est, Augusti aetate potuit fieri, cum fatidicos libros undique contraxit, & Sibyllinos solos retinuit, Sueton. in Aug. c. 31. cetera non durior in Iudaeos, & eorum sacra, quod praedicat Iosephus Antiqu. E. XVI. c. 10. Etsi enim Caium nepotem, quod Iudaeam praeteruehens, apud Hierosolymam non supplicasset, collaudarit, Sueton. in V. c. 93. alia tamen postea mente fuit, cum & donaria, vases, calices, phialas, miserit in templum, & sacrificium ibi diurnum ordinarit, Philo legat. ad Caium p. 801 conf. Iosephus Antiqu. L. XVI. c. 10. p. 62. Neque cessabant Iudaei proselytos sibi adiungere, quod ipse de iis commemorat Seruator, Matth. XXIII. 15. nec omni eos caruisse successu, vel hoc fidem fecerit, quod Romae plures Iudaeorum sacra probarint. Nec suae dubitarunt fidei capita Graeca lingua prodere, quod vel exemplo Philonis atque Iosephi constat, ut de libellis nihil iam dicam, quae apocryphorum nomine in Codice Veteris Testamenti legimus. Fuit Iudaeorum natio sedula admodum in condendis ingenii monumentis pro populo ac religione, quo flecteret gentes externas, cuius odium animis eximeret, ut Iosephus dicto loco scribit. Salomonis testi-

monium de copia librorum sui temporis, Eccles. XII 12. vastum Talmudis opus & posterorum scripta frequentissima satis, quod dixi, confirmant. Neque Poesin gens ista insuper habuit & spreuit, cum Ezechiel Poeta, vel solo indice nomine, Iudaeus a Clemente Alexandrino atque Eusebio laudetur, cuius Tragoediam de Mose Feder. Morellus graece edidit, Paris. an. 1609. G. I. Vossius de Poetis Graec. p. 90. Et Martialis aemulum Poetam verpum perstringit, L. XI. epigr. 95. Quis dubitet igitur, religionis capita quaedam in versus redegisse nonnullos, quae a triumviris, vel sub Augusto a quindecimviris inter Sibyllina fuerunt cooptata, V. Tenzelius Colloqu. Menstr. loc. cit. & an. 1690. p. 1139. seq. & an. 1691. p. 615. sq.

IX. A Christianis accessisse quaedam, dubitare nos non sinunt ea, quae tanta leguntur claritate, quanta esse non potest, nisi ex historia Euangelii. Ipsi gentiles, per oracula reuicti Sibyllina, hoc obiecerunt christianis, ab iis ea conficta atque composita esse, quos *Sibyllistarum* nomine ea propter traduxerunt. Lactantius quidem eam objectionem refellere annititur L. IV. c. 15. *Testimoniis*, inquit, *quidam reuicti, solent eo confugere, ut aiant, non esse illa carmina Sibyllina, sed a nostris conficta atque composita.* Ad quae respondet: *quod profecto non putabit, qui Ciceronem Varronemque legerit, aliosque veteres, qui Erythraeam Sibyllam ceterasque commemorant; quarum ex libris ista exempla proferimus.* Cicero & Varro quidem Oracula Sibyllina commemorant; sed ista num legerint, quae de Christo laudantur, & num libri, e quibus ista proferuntur testimonia, iis cogniti fuerint, de eo maxima est dubitatio. Addit quidem, latuisse ut prophetarum, sic Sibyllarum oracula, nec fuisse prius cognita, quam Christi natiuitas & passio patefecerit arcana. At ista inter se conferre, eandemque tribuere con-

conditionem ausim minime, cum prophetarum oraculorum diuina sit fides & auctoritas, omnibus patens; Sibyllarum autem oracula dubia & incerta. Vis qualiscunque argumento posset tribui, si non illis haec longe clariora existerent. Num Antonini Pii aetate, quod du Pinio & Richardsonio videtur, an Commodi vel Caracallae conscripta sint, quod Spanhemius existimat, non definiam. Iosephus Antiqu. L. I. c. 5. cum de confusione Linguarum Babelica agit, ad Sibyllae testimonium prouocat, v. orac. L. III. p. 336 sq. quod argumento est, eam saltem partem, a Iudaeis traditam, eius aetate existisse. Certe *acrostichidem* eo tempore nondum confictam fuisse mox ostendemus: Neque nunc exquiram, an Hermas, vel Montanus in confingendis iis elaborarit, quod nonnulli tradunt, neque an Gnostici ea confinxerint, vel saltem interpolarint, quae Blondelli est opinio Hottingeri Pentas Dissert. p. 58. sq. I. G. Graeuus cohors Musar. p. 17. sq. B. Ittigius Append. ad Haeresiarch. p. 90. sq. de Sibyllis post alios multos vid. Rumetschii Schediasm. de Turc. euerf. vel conuers. p. 70 sq. Elingius Hist. Graec. L. p. 66. sq. Pfaffius H. E. p. 26. Hederich notit. auct. 13 4. seq. Du Pin Biblioth. Eccles. P. I. p. 28. sq.

X. Atque hoc in tertio genere ἀνεπίκρις superius allata censetur merito. Equidem laudatur ea a Constantino M. Imp. vel Eusebio potius, quod Ciceroni ea fuerit cognita, latineque reddita scriptis eius inserta; cuius asserti si fides fieri posset, luculentum fane pro Sibyllis, cognitoque ab iis Christo & praedicto, foret argumentum. Celeb. Kirchmaierus Ciceronem eandem vidisse ac legisse pro certo haberi postulat, loc. cit. p. 219. Sed commemorat quidem Cicero L. II. de Diuinat. c. 54. Sibyllarum ἀποσιχίδα; verum hanc nostram ei cognitam letamque fuisse, quis nobis dixerit? quis fidem fecerit?

Dicit haec Eusebius, sed nullum affert eius rei documentum. Ipse Cicero eam, quam legit, non Sibyllae opus, per furorem effusum, sed hominis impostoris inuentum, studiose compositum, arguit, quae etiam Terentii Varronis & Dionysii Halicarnassei de iactatis Sibyllarum ἀκροστιχίδας mens est, Casaub. Exerc. ad Baron. p. 68. Anton. van Dale de Oracul. c. 18. p. 405. sq. Quis non cogitet potius, ideo confectam a christianis & assutam notis Sibyllarum oraculis fuisse nostram, quod tales ab illis fuisse confectas prodiderit Cicero? Hinc Augustinus, qui laudauit acrostichidem, alibi scribit, L. XVIII. C. D. c. 47. *quaecunque prophetiae de Dei per Christum Iesum gratia proferuntur, possunt putari a christianis esse confectae.* Seculo IV. demum nostra innotuit acrostichis, quod inde confirmamus. Lactantius, diligens lector & laudator Sibyllinorum, quo nemo Patrum testimoniis eorum utitur frequentius, aliquot versus affert, qui leguntur in acrostichide, quae si eius exstitisset tempore, totam omnino fuisset laudaturus, eo quod tam illustre de Christo exhiberet testimonium. Quinque autem versus laudat Lactantius ex acrostichide nostra, & primus quidem L. VII. c. XIX. legitur, qui in acrostichide est, vers. 8.

τρίψας δ' εἰδαλα βροτοὶ καὶ πλῆθον ἀπάντηα, in Oraculis legitur ρίψας, ut literae initiales vocem χριστός conficerent. Est vis maior in voce Lactantii, qua idola conteri dicuntur, quod plus est, quam abiici: Alter legitur cap. XVI. qui est 23.

σάλπιγγ' ἑρπύδεν φωνὴν πολύδερνον ἀφῆσιν.

Tertius & quartus cap. XX. h. l. v. 25. 26.

ταρταρεὺν δὲ χάος τότε δειξεί γαῖα χαλῶσα.

Ἡξυαὶ δ' ἐπὶ βῆμα θεῶ βασιλῆος ἀπαντες; vbi Christus

stus Deus & Rex appellatur; in Oraculis βασιλῆος legitur, nec honor Regis tribuitur Christo. Possit videri versum quintum ἑρπύδεν εἰλῆξαι, μένης δὲ τε φέγγος δλεῖται ex parte desumptum ex eo, qui apud Lactantium legitur c. XX.

Ὀυραίων εἰλῆξεν γαίης κευθμῶναί ἀνοίξω.

Ex his colligere quis possit, post aetatem Lactantii, vel ipso saepius ea laudando occasionem praebente, ἀκροστιχίδα, fuisse confectam, quam Eusebius postea primus retulit. In transcurso illud obseruandum, quod Augustinus versus septem & viginti numeret, cum acrostichis Eusebii XXXIII. & prout supra allata fuit, XXXIV. habeat, eo quod vox σαυρὸς addatur, quam sine dubitatione aliquis christianorum attexuit prioribus, ut crucis supplicium, vna insinaret, ne, quod Paulus ait, 1. Cor. I. 23. stultitia gentibus esset. Neque illud praetereundum, quod verba: Ἰησοῦς χριστὸς θεὸς εἰς σωτῆρα non XXVII, quot ille numerat versus, sed XXVI. tantum, quae bis affert Augustinus, contineant literas. Verum Graecae initiales literae acrostichidis nomen non χριστός, ut Eusebius, qui versum omittit nonnum, sed χρεῖστος referunt, fortasse ut magis auctor falleret, quasi recte non nouisset Christi nomen; vel potius, quia ei & i promiscue pronunciarunt, quod pluribus exposuit Mich. Rossal, in Obseru. de Christo per errorem in Chrestum commutato Cap. IX. Gallaeus Orac. Sibyll. p. 724. Reiskius de vaticin. Sibyll. c. 18. Tob. Wagnerus benignius primum sensit de acrostichide, postea vero reuocat sententiam, parciusque de ea sentire coepit, Inquisit. in Orac. Sibyll. de Christo p. 7. 46. sq.

XI. Sed Cicero tamen scribit, fuisse Sibyllinorum interpretem, qui in Senatu dicturus putabatur, eum, quem reuera

reuera regem haberent, (Iul. Caesarem) appellandum quoque esse regem, si salui esse vellent. De rege itaque locuta est Sibylla, de mente istius interpretis, quem Iul. Caesarem esse putauit, cum de rege orbis vniuersi locuta sit. Verum nihil de rege appellando in acrostichide legitur; & ipse Cicero dubitat, an acrostichidem fecerit Sibylla, cum furens oracula fuderit. Equidem Seb. Castalio, apud Gallaeum p. 723. respondet: *quasi vero sit difficultus Deo vates agitantri talia fundere carmina ex tempore, quam Ennio, adhibito & tempore, & diligentia.* Est ita; & nouimus, Psalmos quosdam secundum literarum seriem, imprimis CXIX. a Deo fuisse suggestos; sed claritas oraculi assensum prohibet. Ad se oraculum Sibyllae, iam ante Caesarem transtulit C. Lentulus, cum Catilina quando coniurauit, teste Cicerone Orat. in Catilinam III. c. 4: Is enim confirmauit, ex fati Sibyllinis aruspicumque responsis, se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum vrbis, atque imperium peruenire esset necesse, dixitque, eundem hunc fatalem esse annum ad interitum vrbis atque imperii, conf. Salustius Bell. Catilin. c. 47. Appianus Bell. Civil. L. II. p. 430. Plutarchus in V. Cic. p. 869. Num ad acrostichida respexerit Ciceroni postea laudatam, an ad aliud Sibyllae oraculum, non habeo dicere. Fortasse aruspices, Lentuli adulescentes, ad eum accommodarunt ea, quae L. II. oracul. circa fin. p. 325. vbi de rege vniuersi orituro dixit, & ita claudit:

Τρεῖς ῥωμαὶν οὐκ ἔσθ' μοιρὴν καταδρῆστοιται

Tres Romam tristi fatorum, flamine perdent.

Postquam enim Corn. Cinna & Corn. Sylla iam ante oppresserant libertatem, facile erat, Corn. Lentulum iungere, maiora appetentem. Sed ad Triumviratum Antonii,

nii, Lepidi atque Augusti magis respici, doctorum est coniectura. Gallaeus Diff. de Sibyll. p. 129. sq.

XII. Ceterum fama de Rege orbis, a Iudaeis expectato, non incognita isto tempore inter gentes fuit. Iosephus callide accommodauit eam ad Vespasianum, eique imperium praedixit, libertatem & ius Romanae ciuitatis eo ipso promeritus, conf. Bell. Iudaic. III. 27. V. 38. 39. VII. 31. in Vita p. 1031. & ipsi Iudaeorum magistri ad eum locutum esse beneplacitum scribunt. V. Ga. H. Vorstii Obs. ad R. Dan. Gantz Tzemach David p. 287. Tacitus scribit: *pluribus persuasio inerat, antiquis sacerdotum litteris contineri, eo ipso tempore fore, ut valesceret oriens, profectique Iudaea rerum potirentur*, L. V. Hist. c. 13. vbi antiquas sacerdotum litteras appellat, quae non oracula Sibyllina, sed prophetarum fuerunt. Similiter Suetonius in Vesp. c. 4. *Percrebuerat oriente toto vetus & constans opinio, esse in fati, ut eo tempore Iudaea profecti rerum potirentur.* Vetus itaque fuit & constans opinio, etiam inter gentes, regem ex Iudaeis proditurum, quam non dissimularunt Iudaei etiam inter gentes dispersi, vti nec hodie eam clam habent. Nimirum exilii causa saepe sunt exagitati Iudaei, quibus ipse etiam Cicero exilium exprobrat, auersum ab iis Deorum fauorem inde colligens; hi vero se spe sustentarunt, regem fore, qui se colligeret, atque a iugo gentium liberaret. Fuerunt etiam forte inter Iudaeos, qui de sensu oraculorum diuinorum rectius edocti, gentibus quoque spem fecerint, cum *gentium* ille dicatur *solarium*, Hagg. II. 8. vnde Simeon *lucem gentibus* eum allaturum canit, Luc. II. 32. non tamen tam clara, quaecunque etiam fama fuerit, progignere potuit oracula, qualia in Sibyllinis, & speciatim in acrostichide, leguntur. Hinc ipse Petrus edocendus erat visione diuina, post lon-

gam Seruatoris institutionem, gentibus etiam in Christo paratam esse salutem; Aetor. X. Reiskius de vaticin. Sibyll. c.9. Fabricius Biblioth. Graec. L. I. c.30. p. 182.

XIII. Quod si Noë nurus, ut hoc de Sibyllis adhuc addam, Iaphetique uxor fuit, quod videri vult Erythraea Sibylla, unde tanta illi graecae Linguae cognitio, tantaque copia, quae multo post tempore demum exorta est. At dixerit quispiam, fieri id omnino potuisse, si ultra quingentos annos vitam ea produxerit, ubi multum iam inualuerit graecorum Lingua in eius posteris: & quod Ion, hoc est, Iauan, Iapheti filius, Gen. X. 2. teste Velleio Patere. L. I. c. 4. condiderit Erythram, unde Sibylla nomen habeat. Sed num isto iam tempore is linguae nitor, ea carminis ratio, tantumque mysteriorum lumen fuerit, quam in Sibyllarum oraculis occurrit, hoc ingens est quaesitum. Habent linguae suas aetates, habent suam pueritiam, adolescentiam, virilem aetatem ac senectutem, ut & cum annis crescant, & perficiantur, & floreat, & decrescant iterum, quae tam breui non contingunt tempore. Velleius multo iuniori Ioni tribuit Erythrae originem; & si vel maxime ad antiquiorem Iauanem, quem ille ignorauit, referas; oracula tamen tam clara vix edere potuit, si quidem nec per Moysen tam clara sunt edita, sed magis magisque subsecutis seculis illustrata sunt, donec tandem plenissimum ab Apostolis accepere lumen. Atque ipse Constantinus Imp. vel potius Eusebius, agnoscit, quod suo iam tempore suspecta fuerit acrostichis, quasi a Christianis esset conficta, quae alium auctorem utique non habet. V. Pfannerus Th. Gentil. p. 12. Fabricius Bibl. Gr. L. I. c. 30. p. 178. sq. conf. Magn. V. E. Loescheri Ion. Scripsi haec ante, quam Reu. Neringii legi nouissimam oraculorum & acrosti-

acrostichidis defensionem; nec scripsisse poenitet. Quae inserta sunt, curae debentur posteriori.

XIV. Nec difficile foret loca Scripturae indicare, e quibus acrostichidem auctor compilasse videri queat. Vers. 1. dicitur: κρίσις σημεῖον ὅτι ἔσται, ἡξεῖ ὁ ῥαβδεν βασιλεύς. *Iudicii signum cum erit, de coelo rex veniet.* Sine dubio ante oculos habuit verba, Luc. XXI. 25. 26. καὶ ἔσται σημεῖα, ἔσονται signa in sole, ἔσται luna, ἔσται stellis, ἔσται in terris anxietas gentium; & v. 27. τότε ὄψονται videbunt filium hominis venientem in nube.

Vers. 2. dicitur rex venturus ad iudicandam σάρκα πᾶσαν καὶ κόσμον ὅλυντα, omnem carnem, & mundum uniuersum. Hoc ex Aet. XVII. 31. petitum, ubi Deus dicitur iudicaturus τὴν οἰκὸν μὲν, orbem terrarum; ubi κόσμος stylo Scripturae de hominibus in eo viuentibus accipitur, Ioh. III. 16.

Vers. 4. dicitur: ὄψονται θεὸν μέροτες πιστοὶ καὶ ἄπιστοι, videbunt Deum homines fideles & infideles. Similiter legimus Matth. XXIV. 30. cum apparebit signum Filii hominis, tunc plangent omnes tribus terrae, καὶ ὄψονται, & videbunt Filium hominis, & c. XXV. 31. 32. tunc sedebit Filius hominis super thronum gloriae suae, & congregabuntur ante eum omnes gentes, in quibus sunt oves & boedi, pii & impii, v. 37. 41.

Vers. 5. Deum videbunt ὄψονται μετὰ τῶν ἁγίων, altissimum cum sanctis. Matth. XXV. 31. ita legimus: cum venerit Filius hominis in gloria sua, & omnes sancti angeli cum eo.

Vers. 6. dicitur iudicaturus rex ψυχὰς ἀνθρώπων βήματι, hominum animas, id est, homines pro tribunali. Rom. XIV. 10. exstat: omnes sistemur ad tribunal Christi, conf. II. Cor. V. 10. Hoc versu vox legitur σαρκόφορος, carnem gestans, quae ab Ignatio aliisque christianis doctoribus adhibetur, & quidem

quidem propter eos, qui Christum veram habere carnem negabant. V. Ignatii epist. ad Smyrn. §. V. Suizerus h. v.

Vers. 8. ῥίψουσιν εἰδωλα βροτοὶ καὶ πᾶν τὸν ἀπάντα, *abiciant mortales idola & omnes diuitias.* Similia leguntur Esa. II. 20. *in die illo abiciet homo idola argentea, & idola aurea sua.* Quae vates hic ait de regno Messiae spiritali, ad vltimum accommodauit Sibyllinorum auctor Christi aduentum ad iudicium.

Vers. 9. Ἐκκαύσιν δὲ τὸ πῦρ γῆν, ὕδωρ, καὶ θάλασσαν, *exuret terram ignis, & coelum, & mare.* Sic II. Petr. III. 10. *Veniet dies Domini, quo elementa exusta soluentur, & terra, quaeque in ea sunt opera, exurentur.*

Vers. 11. Σὰρξ πᾶσα βροτῶν ἐπ' ἐλευθερίῳ φῶς ἔξει τῶν ὁρίων, *caro omnis mortalium ad liberam lucem veniet sanctorum,* Apoc. XXI. 24. *gentes, quae seruatae fuerunt, ambulabunt in τῷ φῶτι in lumine cuius.*

Vers. 12. ἀνόμιμοι δὲ τὸ πῦρ αἰῶσιν ἐλθόντες, *impios ignis aeternum redarguet.* Matt. XXV. 41. *discedite a me maledicti in ignem aeternum, qui paratus est diabolo & angelis eius,* conf. Apoc. XX. 10. Possit videri ipsa sibi aduersa Sibylla, cum paulo ante dixit: *omnis caro mortalium ad lucem veniet libertatis sanctorum,* nunc subiicit: *impii vero igne cruciabuntur.* Sed ἵνα ἁγίων sine dubio coniungi debet cum βροτῶν & omnis caro mortalium sanctorum, id est, omnes homines sancti. Non semel vititur voce σὰρξ pro homine, quae scripturae sacrae vox est, conf. Rom. III. 20. *ex operibus legis non iustificatur πᾶσα σὰρξ. omnis caro,* i. e. omnis homo, ubi eadem phrasis. Sic vers. 6. dixit ψυχὰς ἀνθρώπων, *animas hominum,* pro hominibus, quae & ipsa S. Scriptura formula est. V. Io. Vorstii Philol. Sacr. P. I. p. 123. 119. 340.

Vers.

Vers. 13. 14. ὁποσά τις κρύπτει, τότε πάντα λαλήσει, *Quaecumque quis occulte fecerit, tunc omnia efferet;* nam cordibus testata Deus luminibus aperiet. Paulus ait I. Cor. IV. 5. *ne ante tempus quidquam iudicetis, donec venerit Dominus, qui illustraturus est occulta tenebrarum, & patefaciet consilia cordium.* Iud. v. 14. 15. *ecce, venit Dominus, ut faciat iudicium aduersus omnes, & redarguat omnes, qui sunt impii, de factis omnibus, quae impie patrarunt, deque omnibus duris, quae locuti sunt aduersus eum peccatores impii.*

Vers. 15. ὁ ῥῆνος δ' ἐκ πάντων ἔξει, καὶ βρυγμοὶ ὀδόντων, *eiulus ex omnibus veniet, (audietur) & stridor dentium.* Matt. VIII. 12. *fili regni eiciantur in tenebras exteriores: ibi erit ploratus, & stridor dentium,* conf. c. XIII. 42. XXII. 13. XXV. 30.

Vers. 16. Σκλείψει δὲ φῶς σέλας ἡελίου καὶ ἀστέρων, *deficiet lumen & splendor solis & astrorum.* Luc. XXI. 25. 26. *Et erunt signa in sole & luna, & stellis; - nam virtutes coelorum inuoluentur.* Esa. LXI. 29. *non erit tibi amplius sol in lucem interdiu, & in splendorem luna non lucebit tibi.*

Vers. 17. οὐρανὸν εἰλίξει, μήνους δὲ τεφύγγοι ὀλεῖται, *Coelum conuoluet, lunae vero splendor peribit.* Similia legimus Esa. XXXIV. 4. *tabescet omnis exercitus coelorum, & coeli, sicut liber, ἐλεγήσεται, complicabuntur.* Apoc. VI. 12. 13. 14. *Sol factus est niger tanquam saccus cilicinus, & luna tota facta est, sicut sanguis, & stellae de coelo ceciderunt, - & coelum recessit, sicut liber ἐπισσόμενος, qui circumuoluitur.*

Vers. 18. Ὑψώσει τῆς Τάραγγας, ἐλπί δ' ὑψώματα βουνῶν, *extollet vallis, perdet vero altitudines montium.* Esa. XL. 4. *omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur; quod & Luc. III. 5. legitur.*

H 3

Vers.

Verf. 19. ἴσα ἴ' ὄρη πιδόεις ἔσται; *immemos colles aequabit campis.* Esa. XL. 4. Luc. III. 5. *erunt obliqua in directum, & aspera in vias planas;* conf. Esa. XLV. 2.

Verf. 20. 21. πᾶσα θάλασσα ὁκέτι πλοῦν' ἔξει, *omne mare non nauigabitur.* Apoc. VIII. 9. *tertia pars nauium interiiit.*

Verf. 22. Σύν πηγαῖς ποταμοὶ δὲ καχλάζοντες λείψουσι: *cum fontibus flumina biantes deficient.* Zach. X. 12. *percutiet fluctus in mari, & exsiccabuntur omnia profunda fluminis.*

Verf. 23. Σάλπιγξ δ' ἔραν' ὅθεν φωνή πολὺ θρηνοῦ ἀφήσει, *tuba de coelo vocem tristem sonabit.* Matth. XXIV. 31. *Mittet angelos suos μέτα σάλπιγγος φωνῆς μεγάλης, cum tubae voce magna;* & 1. Theff. VI. 16. *ipse Dominus ἐν σάλπιγγι in tuba Dei descendet de coelo.*

Verf. 26. ἄξουσ' ἐπὶ βῆμα θεῷ βασιλῆς ἅπαντες; *ad DEi tribunal venient reges omnes.* Idem dicitur 2. Cor. V. 10. *omnes nos manifestari oportet coram tribunali Christi.* vid. supra ad v. 6.

Verf. 27. Ρεύσει δ' ἔραν' ὅθεν ποταμοὶ πυρὸς, *fluet de coelo fluius ignis.* Apoc. XX. 9. *Descendit ignis a Deo de coelo, & deuorauit eos.*

Verf. 28. 29. Σῆμα δὲ πᾶσι βροτοῖσι τότε, σφραγὶς ἐπισημος, τὸ ξύλον ἐν πιστοῖς τοῦ κέρως τοῦ ποθέμενου ἔσται, ἀνδρῶν εὐσεβέων ζωῆ, πρόσκρμα δὲ κόσμου. *Tunc signum erit omnibus mortalibus, lignum illustre signaculum fidelibus, & cornu desiderabile, hominum piorum vita, mundi autem offendiculum.* Sic legimus Matt. XXIV. 30. *tunc apparebit signum filii hominis in coelo;* quod Patres de crucis signo interpretantur; statuunt enim nonnulli, crucem Christi post resurrectionem in coelum esse translata, & in extremo iudicio cunctis apparituram. Io. Phil. Pfeiffer de signo Filii Hominis §. VI. 19. G. Serpilius

pilius in Miscell. Lips. Obs. 115. §. 2. quo respicit h. l. ξύλον, lignum; scil. crucis, quae piorum vita, impiis vero terror erit. Vocem κόσμος pro impiis adhibet, vt 1. Ioh. V. 19. legitur, κόσμος, mundus in malo iacet.

Verf. 31. ἴδασι ποιεῖων κλητὸς ἐν δαδίκῃ πηγαῖς, *aqua vocatos potans duodecime fontibus.* Apoc. VII. 17. legitur: *agnus deducet sanctos ad viuos fontes aquarum;* c. XXI. 6. *ego dabo sitienti de fonte aquae viuae.*

Verf. 32. ῥάβδος ποιμαίνουσα σιδηρεῖα τε κράησει. *Virga ferrea pascens imperabit.* Quis non videt, expressum esse illud Ps. II. 9. *ποιμανίς αὐτὸς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, ferreo sceptro confringes,* cf. Ps. XXIII. 1. 4. Vid. Gallaeus not. h. l. p. 730. Quae v. 33. 34. subiunguntur, quod sit θὺς ἡμῶν σῶτηρ ἀθάνατος βασιλεὺς ὁ παθὼν ἐνεχ' ἡμῶν, *Deus noster Seruator immortalis, Rex, qui nostram causa passus est,* fidem christianam redolet, & Euangelii cognitionem.

XV. Sed fortasse in Virgilii Ecloga IV. & maximum quidem pro Sibyllis argumentum, & clarum de Christo testimonium habetur. Ita omnino statuit Constantinus Imp. vel potius auctor ipse Eusebius, de Vita Constant. L. V. c. XX. Eusebius Poetae tribuit cognitionem de Christo, & totam fere eclogam Graecis exprimit versibus, eoque interpretatur, quem Augustinus de Ciui. Dei L. X. c. 27. & plures sequuntur recentiorum. Alii non tam Virgilio eam tribuunt, quam Sibyllae Cumanae, vnde Virgilius quaedam repetierit, & Pollionis filio Salonino, vel Asinio Gallo Augustoque accommodarit. Versus huc maxime pertinentes sunt:

*Ultima Cumaei venit iam carminis aetas,
Magnus ab integro seclorum nascitur ordo,
Iam redit & virgo, redeunt Saturnia regna,
Iam noua progenies coelo demittitur alto.*

*Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
Desinit, ac toto surget gens aurea mundo,
Casta fauo Lucina. &c.
Ille Deum vitam accipiet, diuisque videbit
Permistos heroas, & ipse videbitur illis: Iterum
Aggredere o magnos (aderit iam tempus) honores
Chara Deum soboles, magnum Iouis incrementum. &c.*

Hic virginem commemorat, nouamque progeniem alto demissam coelo, quae Deum soboles magnos aditura sit honores, aureumque seu felicissimum tempus reductura. Quid clarius, quam Virginis respici filium, qui Deus & homo sit, qui felicitatem reddiderit terris. Vid. Crasset Diff. de Sibyll. p. 110. sq. Reiskius loc. cit. c. X.

XVI. De Christo hic contineri vaticinium, post Eusebium atque Augustinum & alii statuunt. Vir germanicae linguae antiquioris peritissimus, Dietericus von Stade, in Specimine antiquarum lectionum Francicarum p. 34. affert rythmos antiquos germanicos, qui doceant, fuisse quosdam, qui putarint, *Virgilium sine Christo fuisse christianum, & ecloga IV. Christo genethliacum non solum poetice, sed & prophetice scripsisse.* H. Grotius de Verit. Relig. christ. L. IV. c. IX. scribit, quod Virgilius ex Sibyllinis carminibus nesciens Christi aduentum & beneficia nobis depingat. Dan. Heinsius Virgilium ait Sibyllinos libros inspexisse, & natalitium cantasse tum nati pueri, qui & simul Deus esset, & in cuius homine omne genu flecteretur, proleg. ad Aristarch. p. 650. Abbas Faydit eam pariter tuetur opinionem, quem confutauit P. Simon in Biblioth. Critique To. I. p. 535. 536. sq. & To. II. p. 474. sq. Wisthon pro vera habet prophetia, Act. Erudd. 1728. p. 120. Improbatur Cudvortus studium veterum christianorum, qui

qui praesidium christianae religioni in Sibyllinis oraculis aliisque eiusmodi scriptis quaesuerunt, existimat tamen, in Sibyllae Cumaeae carminibus, quaedam fuisse lecta, de nouo quodam florentissimo regno, idque ex Virgilii ecloga IV. constare asserit, quod de Christi Seruatoris regno interpretatur, System. intellect. p. 320. conf. Venerab. Moshemii notae h. l.

XVII. Enimuero ut benignior interpres ita exponere verba Poetae queat, ob similitudinem quandam; placet tamen viri celeberrimi, Io. Henr. Boecleri, sententia, quam repetiuit Cl. I. A. Fabricius & illustrauit, Poetam non Sibyllae Cumanae transtulisse carmina, sed Hesiodi Poetae, a patria, vbi natus, Cumaei appellati, sententiam de varia, & aurea maxime, aetate retulisse, hancque redituram polliceri. Boeclerus Diff. in Bucolicon Virgilii IV. quae est XI. in To. posteriore Diff. Academ. p. 382. sq. Fabricius Bibl. Graec. L. I. c. 3. & 14. & Bibl. lat. l. c. Neque vero tam Pollionis, anno V. C. DCCXIII. Consulis hic filium, sed M. Marcellum, (Velleius L. II. c. 93. Marcum; Tacitus L. I. An. c. 3. Claudium appellat) Augusti ex sorore Octauia minore filium, quem Augustus postea adoptauit, intelligi Badius Ascensius obseruauit, Not. h. l. cuius sententiam suam fecit P. Cartrou, ipsamque eclogam Marcellus inscribit, in Traduction des Egloques de Virgil, quae Parisiis prodiit, an. 1708. 12. p. 136. sq. *Sunt enim* ait Ascensius, *quae Pollionis filio non conueniant, utpote quod eum maiorem Augusto fore censeret.* Et Augustus Buchnerus, decus eruditorum suae aetatis, scribit: *quae Salonino promittuntur in patris gratiam, (quo sine maxime hoc scriptum carmen) eiusmodi sunt, ut nisi ab eo, penes quem orbis terrarum imperium esset, impleri non queant.* Orat. in Virgil. quartam eclogam, in Diff. Acad. p. 1002. sq. Marcello vero magis conueniunt,

ueniunt, ob spem de eo conceptam maximam. Fuit Marcellus iste *ingenuarum virtutum, laetusque animi & ingenii, fortunaeque, in quam alebatur, capax, quem homines, si quid accidisset Caesari, successorem potentiae eius arbitrabantur*, vt de eo scribit Velleius L. II. c. 93. Seneca eum mire collaudat, in Consol. ad Marciam c. 2. *Octauia-Marcellum amisit, cui & auunculus & socer incumbere coeperat, in quem onus imperii reclinaret. Adolescentem animo alacrem, ingenio potentem, sed & frugalitatis continentiaeque in illis aut annis, aut opibus non mediocriter admirandum; patientem laboris, voluptatibus alienum; quantumcunque imponere illi auunculus, & vt ita dicam, inaedificare voluisset, laturum.* Obiit is praemature, ab V.C. anno DCCXXXI. annos natus XXIV. secundum Godefr. de Peshvitz in Famil. Caes. Augusta n. 24. p. 55. XII. secundum Seruium, ad Virgil. Aeneid. VI. p. m. 464. anno circiter XX. secundum Car. Ruacum in Virgilii Maronis historia, edit. in vsum Delphini praemissa ad an. V. C. cit. & quidem summo populi Rom. perpetuoque matris luctu, (num Liuiae infidiis, quae filiis eum suis praeferrere aegre ferebat, iam non disputo, Dio Lib. LIII. p. 518.) Tacitus An. II. 41. Suetonius in Aug. c. 63. cuius laudes Virgilius celebrat, Aeneid. VI. v. 855. sq. quorum recitationem, teste Seruio, loc. cit. largiores lacrymae Augusti atque Octaviae impediuerunt. Vt accommodata haec videantur, dicam tamen, quae dubium mihi moueant. Primo canit Poeta vers. 60. *Incipe, parue puer, visu cognoscere matrem*, quod nisi de puero infante dici nequit: Marcellus autem si anno Urb. Cond. DCCXXXI. obiit, viginti, quatuor annorum iuuenis, quod Peshvitz tradit loc. cit. is anno V. C. DCCXIII. in quem Consulatus Asinii Pollionis & Cn. Domitii Caluini incidit, & quo Ecloga scripta fuit, sex vel septem circiter annorum

rum fuit: deinde Augustus tum XXIV. circiter fuit annorum, quo tantus nondum erat, quantus postea factus est, nec augurari Poeta potuit, spem imperii in Marcellum recumbere, cum ipse Augustus dare potuerit sobolem, eoque anno grauissima cum Sex. Pompeio bella gererentur, tantaque temporum felicitas non existeret: tertio Pollio inscribitur Ecloga, non *Augustus*; & Asinius Gallus, Pollionis filius, in sui honorem scriptam esse eclogam est gloriatus. His vero etiam nunc subiiciam, quid responderi posse mihi videatur. Ad primum quidem, quod more Poetarum Poeta ludat, minoremque faciat, & puerum appellet Marcellum etiam iuuenem, L. VI. v. 882. *Heu, miserande puer, si qua fata aspera rumpas Tu Marcellus eris.* Nuptui dedit M. Antonio sororem Octauiam Augustus, eum grauida ex C. Marcello defuncto adhuc esset, Velleius L. II. c. 78. Dio L. XLVIII. p. m. 231. quae eodem adhuc anno enixa est Marcellum in Antonii aedibus: qui obiit anno decimo octauo in Baiano, vt prodidit Seruius, non autem XXIV. vt scribit laudatus ante Peshvitz, qui duas etiam Marcellas sorores ei iuniores tribuit, n. 25. 28. 36. conf. Caluissius op. Chronol. p. 381. Quod si retro numeremus ab anno DCCXXXI. natiuitas Marcelli incidet in annum Consulatus Pollionis DCCXIII. Anno post Augusto nata est Iulia, Marcello desponsata, Vellei, L. II. c. 93. Ruaei temporum rationes non conueniunt; si natus est anno V. C. DCCXIV. non potuit obisse anno circiter aetatis vigesimo. Ad secundum respondeamus, Augustum cum M. Antonio tum solum pro arbitrio rempublicam administrasse, quem propterea Caluissius monarchiae Augusti annum quintum appellat: quo felicitatem praedicare reipublicae Poeta facile potuit, & maiorem, a Marcello praestandam, polliceri, ob clarissimos

Marcelli maiores, & matrem, Augusti sororem, M. Antonio nuptam. Ad tertium, solet Poeta veras personas sub aliis tegere nominibus; hinc Ascensus iuxta sese in titulo Eclogae ponit: *Pollio seu Augustus*. Ad quartum, Pollionis filius sibi gloriam facile vindicare potuit, gloriae cupiditate accensus, qui secundum Caluissium anno post ei natus est, cum de Dalmatis triumpharet, Chronol. p. 382. cui num tantum tribuerit Virgilius, cum Antonii partes sectaretur, magnopere dubito; Velleius L. II. c. 63. 76. Treuoltienfes in honorem Drusi Neronis, quem Liuia, in vxorem ab Augusto assumpta, intra eius penates post tres menses enixa est, factam esse eclogam Virgilii, ingeniose obseruant. Natus is est non in Consulatu, sed post triumphum Pollionis an. V.C.DCCXVI. Dio L. XLVIII. Sed num tanta tribuerit Virgilius nato puero, quem patri Augustus remisit, & in quem Poetae luserunt satis acriter, dubitari possit merito. Et quisquis demum ex hisce puer fuerit, *Virgo est iustitia*, uti exponit Seruius, & Hesiodus etiam sic eam appellat, *ipy*. v. 254. quae vel maxime auream aetatem ornavit, vel potius constituit, & iam redire dicitur, scilicet difficili adhuc rerum statu ac tempore terris pulsa, quod de virgine, matre Christi, frustra dixeris, cum illa nunquam ante fuerit, nec debuerit redire. *Deum soboles* est nouum hominum genus, quod iustitiam colit. Magnos ominatur honores, ut successoris Augusti in imperii potestate; qui Deum vitam accepturus dicitur, ad exemplum Iul. Caesaris, vel ipsius deinceps Augusti, qui sub nomine Augusti viuus quasi consecratus est, Florus L. IV. c. vlt. & templa sibi consecrari passus, dum viueret, post mortem per *αποδοσιον* Diuorum numero, ad Caesaris exemplum, fuit adscriptus. Et quis fidem fecerit, quod Virgilius non emendarit successu temporis quaedam,

XVIII.

XVIII. Sed ita licet haec se haberent, potuit tamen ex Sibyllae carmine, quod de Christo legit, desumpsisse, & ut Augusto adularetur, ei, & nato puero, accommodasse. Ita P. Cartrou: *hic multa reperire est e Sibyllae Cumanae oraculis, quae illa de Christo venturo cecinerat, in laudem Marcelli detorta, p. 138.* Et dudum Bad. Ascensus scripsit, quod a nesciente Poeta de Christo carmen decantatum sit; & quae Virgilius canit:

Occidet & serpens, & fallax herba veneni; & alibi:

Cum canibus timidi venient ad pocula damae, (qui versus in Ecloga quidem IV. non legitur, sed IIX. v. 28. occurrunt tamen alia eius generis, inde a vers. 38. sqq.) confert cum iis, quae vates Esaias c. XI. 6. sq. in aduentu Messiae futura dicit: *habitabit lupus cum agno, & pardus cum haedo accubabit: vitulus & leo, & ouis simul morabuntur, & puer paruulus minabit* (sic legit Vulgata, *ducat*) *eos: vitulus & vrsus pascentur; simul requiescent catuli eorum, & leo quasi bos comedet paleas; & delectabitur infans ab ubere super foramina aspidis; & in cauerna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet; non nocebunt, & non occident.* Similia leguntur in Oraculis Sibyllinis L. III. p. 478. quae Latina hic dabo:

*Cumque lupis agni per montes gramina carpent,
Permixture simul Pardi pascentur & hoedi,
Cum vitulis vrsi degent, armenta sequentes,
Carniuorusque leo praesepia carpit uti bos:
Et pueri infantes captas in vincula mittent,
Terrebitque feras in terris debile corpus:
Cum pueris capient somnos in nocte dracones,
Nec laedent, quoniam Domini manus obtegat illos,*

I 3

Atque

Atque hinc Alcenſius argumentum Eclogae ſequens praeponit:

Quarta Sibyllini repetens oracula cantus

Atque genethliacos modulans; collaudat Ieſum:

Et D. Tob. Wagnerus orac. Sibyll. de Chriſto pag. 43. ſq. vix certius, inquit, *haberi argumentum, quam hanc ipſam Virgilii eclogam, nondum ſubditam ac temeratam, quod Sibylla de Chriſti natiuitate, paſſione, morte, & regno vaticinata olim fuerit, quos alii plures ſequuntur, conf. §. XVI. II. Voſſius de Sibyll. orac. c. 5.* Enimuero carmen *Cumaeum* recte dicitur Heſiodi, qui Cumae, vrbe Aeolica, natus, Suidas in v. *Ἡσιόδου*, & Aſcrae educatus fuit, cuius propterea carmen perinde Cumaeum, atque Aſcraeum dici potuit: & fortasſe luſit Poeta de induſtria in nomine carminis Cumaei, propterea quod Sibyllae inſtar de puero & bonis futuris canat. Taceo, quod Cumana potius, quam Cumaea apud veteres dicatur Sibylla. Is quinque aetates in *ἑρμῶν* expoſuit, eodem fere modo, quo Virgilius, & inter alia, quod ſub Saturni regno homines ſine labore atque aerumna degerint, daemones facti poſt mortem, terraque ſponte ſua fructum copioſum tulerit, nullaue mala fuerint. Eſt autem pars regni maxime utilis iuſtitia, cuius fructus copioſe a bonorum abundantia deſcribit, verſ. 223. ſq. Simili fere modo Horatius tempora ſub Auguſto deſcribit, L. IV. Od. 5.

Tutus bos etenim rura perambulat,

Nutrit rura Ceres; almaque fauſtitas,

Pacatum volitant per mare nauitae,

Culpari metuit fides.

Nullis

Nullis polluitur caſta domus ſuppris,

Mos & lex maculoſum edomuit neſas,

Laudantur ſimili prole puerperae

Culpam poena premit comes.

Hinc FELICITAS TEMPORVM ſub Auguſto nummis etiam celebrata fuit. Gallaeus Diff. de Sibyll. p. 370. ſq. Fabricius Bibl. Graec. L. I. c. 30. §. 14. Reiskius Lib. I. c. 30. §. 14. Fr. Bened. Carpzovii Diff. de Virgilii Eclog. IV. quae reſuſa eſt 1700. Fellerus Fla. Philoſ. ex Virgil. c. IV.

XIX. Magnum in antiquitate Socratis nomen eſt, cuius ex ſchola celeberrimi prodierunt philoſophi, qui celebriores inter Graecos ſapientum ſectas condiderunt, vt vel hoc modo non vnam Mercurii ſtatuum & tres Gratias finxiſſe dici queat, ſecundum Pauſan. Attic. c. 22. p. 53. Notum eſt eius fatum, quod damnatus & cicutam bibere ſit coactus ab Athenienſibus, propterea quod abiret a recepta Deorum doctrina, nouosque Deos introduceret, quod & Paulo Apoſtolo iidem dabant vitio, Actor. XVII. 18. vel, vt Laertii verbis exprimam, *ὅς μὲν ἡ πόλις νομίζει θεὸς ἃ νομίζων, ἑτέροι δὲ πάντα δαιμόνια ἐισηγόμενος, quos ex maiorum inſtituto ſuſcepit ciuitas, Deos eſſe negans, alia vero noua daemonia inducens, L. II. c. 40.* Similiter Aelianus L. II. Var. Hiſt. c. 13. *ὡς ἐισήγε ξένους δαιμονίας, καὶ ὅς ἡ πόλις θεὸς ἃ δ' εἶμα, qui introduceret nouos daemones, neque noſſet interim, neque reuerenter haberet Deos.* Iuſtinus Martyr ſimiliter: *ἔφασαν αὐτὸν καὶ δαιμόνια ἐς φέρειν, καὶ ὅς ἡ πόλις νομίζει θεὸς, μὴ ἡγῆσθαι αὐτὸν, illum noua daemonia inferre, & quos ciuitas cenſeret eſſe, ipſum non putare Deos, Apol. I. p. 48.* Aduocarem etiam Tertulliani teſtimonium: *ο Απολλινεμ, inquit, inconſiderα- τῆμα*

tum! sapientiae testimonium reddidit, ei viro (Socrati) qui negabat Deos esse, Apol. c. 46. nisi per Ironiam dicta essent. Stanleius Histor. Phil. P. III. c. 9. sq. Ut mente acerrima ac virtutis maxime studiosus fuit, ita vidit vanitatem Deorum, eosque reiecit, quos vulgo colebat ciuitas, vel eorum, ut Iustinus Martyr ait, quae Poetae descripserunt, patratores, Homerumque & Poetas vitare iussit, sine dubio propterea, quod πολλοὶ θεοὶ, fuerunt effectores praecipui. Falsa vero accusatio fuit, quae apud Aelianum legitur, quod nullos neque nosset Deos, neque coleret. Quos coli voluerit, Aristophanus docuerit in comoedia, quae Νέφελαι Nubes inscribitur, qua Socratem instinctu Anyti ac Meliti traduxit, quam ipse audiuit Socrates, & stans quidem, quo ab omnibus nosceretur, etsi quae exstat, ab ea, quae habita fuit, diuersa videatur. Nubes eum colere persuadere populo voluit comicus, quod Iudaeis quoque tribuit Iuuenalis, Satyr. XIV. v. 97. Nil praeter nubes, & coeli numen adorant. Scilicet in sublimi Deum quaerendum esse voluit, ultra nubes habitantem, supremum quendam Deum, immensum, infinitum, aeternum, caeteris, qui pro Diis habeantur, superiorem, ut Menagius interpretatur, ad Laertium L. II. Sect. 40. p. 93. Vel, ut Iustinus Martyr docet, πρὸς θεὸν τὸ ἀγνώστου νοῦς, διὰ λόγου ζητήσεως ἐπιγινώσκον πρωτεύοντο, ad ignoti eos Dei per Rationis & Verbi inquisitionem cohortatus est, dicens: parentem autem & opificem vniuersorum, neque inuenire facile, neque inuentum in vulgus promulgare tutum est, Apol. I. p. 48. Etsi vero Socrates vnum profitebatur Deum, Deos tamen & ipse colebat. Cudvvortus Syst. intell. p. 481. sq. & Ven. Mosheimius h. l. Pfannerus Theol. Gentil. c. II. §. 3. p. 37. Buddeus Hist. Eccles. V. T. To. poster. p. 1062. sq.

XX. Colebatur Athenis ἀγνώστους θεοὺς, ignotus Deus, quod vel ex Act. XVII. 23. constat. Pausanias etiam commemorat, in plurium numero, βαμὺς θεῶν ὀνομαζομένων ἀγνώστων, aras Deorum, qui ignoti vocantur, in Atticis, seu L. I. c. 1. p. 4. Diogenes Laertius βαμὺς ἀνατίμας, aras sine nomine appellat, L. I. Sect. 110. Olympiae quoque in Elide ἀγνώστων θεῶν βαμὺς, ignotorum Deorum ara fuit, Eliacor. pr. f. L. V. c. 14. p. 412. In vnitatis tamen numero etiam inscriptam fuisse aram, Paulo Apostolo credimus, quae inter βαμὺς, aras illas plures, ab ignotis Deis inscriptas, locum habere potuit. Nisi enim fuisset, vnicum inde verumque Deum demonstrare haud potuisset Paulus, praetereaque facile potuisset in areopago, vbi dicebat, redargui a philosophis & aliis, qui frequentes aderant, verum haud esse, quod se vidisse dixerat. Reinesius Inscript. p. 1. 2. An ea sub forma inscriptionis, quam ex Oecumenio referunt, & Boxhornius in Quaest. Rom. XIII. atque Seldenus de Dis Syr. Synt. I. p. 64. approbant, exstiterit: τοῖς Ἀσias καὶ Ἑυράνης καὶ Λιβύης θεῶν ἀγνώστων καὶ ξένων, etsi in multitudinis numero eam exhibeat Hieronymus, ad Tit. I. non habeo dicere. Petr. Cunaeco & Dougtheo haud fit verisimile, cum integram fuisset Apostolus daturus. Ceterum & Cicero Deorum ignotorum meminit, L. I. de Nat. Deor. n. 39. Et Lucanus Dei incerti: dedita sacris incerti Iudaea Dei, Bell. Pharsal. L. II. p. m. 67. Incertum ignotumque ab Atheniensibus, aliisque gentilibus cultum Numen Iuminum, verumque fuisse Deum, vniuersi conditorem ac Dominum, complures christiani doctores existimant, & in his Calouius, Waltherus, I. A. Bosius, Kippingius, Petr. Cunaeco, Basnagius, nouissimeque Cudvvortus, System. intell. c. IV. p. 562. & ven. Mosheimius h. l. & cogit. in N. F. loc. L. I. c. IV. §. 5. sq. & alii Apostolum secuti, dicentem, eum se praedicare Deum, quem ignorantes

ipſi colerent, Aët. XVII. 24. Et huic conformiter Lucianus, vel quifquis eſt auctor dialogi, qui *Philoparris* inſcribitur, quo de in peculiari egit libello Cl. Io. Matth. Gefnerus, & inferius pluribus agetur, non ſolum meminit Dei incogniti, ἡ γὰρ ἀγνοῶσα ἐν Ἀθήναις, verum etiam chriſtianum inducit loquentem, ἡμεῖς δὲ γὰρ ἐν Ἀθήναις ἀγνοῶσαν ἐφευρόμεντες καὶ προσηύχαμεν, χεῖρας εἰς ἄραν ἐκτείναντες τὸν εὐχαριστησαμεν. Nos ignotum Athenis Deum conſecuti & venerati manus in coelum extendentes eidem gratias agimus, To. II. p. 769. 780. Et de Dionyſio Areopagita proditum eſt memoriae, quod, cum fuit Heliopoli in Aegypto, cum eclipſis ſolaris tempore paſſionis Chriſti fieret, dixerit: ἀγνοῶς πάτρι θεός, διὸ γὰρ δὲ γὰρ πᾶν ἐξοφῶται γὰρ καὶ σιγάλλεται, ignotus patitur Deus, per quem hoc uniuerſum obtenebratur & commouetur, vt ex Mich. Syncello refert Suidas, in v. διαύσιος. Clemens Alex. Deum conditorem coluiſſe Athenienſes in ἀγνοῶσα θεῷ, & ſpeciatim Filium ſtatuit. Ita vero ſcribit: διὰ τῆς ἀγνοῶσας θεῷ τιμασθαι μὲν καὶ περιφρασεῖν πρὸς τῶν ἐλλήνων τὸν δημιουργὸν θεὸν ἡμίχαλο, κατ' ἐπιγινώσκον δὲ διὸ δι' οὗ παραλαβεῖν τε καὶ μαθεῖν. Per ignotum Deum honorari quidem per circumlocutionem a Graecis opifcem Deum ſignificauit, ex agnitione autem oportere per Filium accipere & diſcere, Strom. L. I. p. 315. Voſſius Theol. Gentil. L. I. p. 14. Caſaubon. in Athen. L. IX. c. 3. quem confuſe hoc de argumento agere iudicat Thomas Crenius, Animadu. Philol. P. III. p. 82. Oſiander de aſylis gentium §. 27. ſq. p. 151. inpr. I. A. Boſius in Diſſ. de ara ignoti Dei len. 659. B. Buddeus in Eccleſ. Apoſt. p. 27. ſq. Wolfius Cur. Philol. ad Aët. XVII. p. 1261. Corn. Adami Obſ. Theol. & Philol. p. 285. ſeq. Pana fuiſſe cultum ſub ἀγνοῶσα θεῷ nomine, ſunt, qui exiſtimant. Iſidorus Pelusiota ſcribit, Athenienſes Spartam miſiſſe Philippidem, auxilium petiitum contra Perſas, qui Graeciam inuaſerant magno exercitu, cui in monte Parthenio occur-

occurrerit Panis ſimulacrum, qui neglectum ſe queſtus auxilium tamen promiſerit; quem cum ignorarint, quis fuerit, gratos aram ἀγνοῶσα θεῷ inſcripiſſe, L. IV. ep. 69. Fortaſſe mons iſte Panis eſt appellatus, Pauſan. Attic. c. 32. p. 50. Coluit Pana Socrates: quis autem ille ſit, ipſe exponit apud Platonem in Cratylo, p. 280. εἶναι ἤτοι λόγος, ἢ λόγος ἀδελφός, ὁ πᾶν. Pan vel Sermo vel Sermonis frater eſt. Quod ſi quis conferat cum iis, quae de morte Panos ex Plutarcho refert Eufebius, Praepar. Euangel. L. V. c. XVII. p. 206. ſq. de Filio Dei Socratem cogitaſſe poſſit videri. Huetius, cum recensuiſſet, quod Thamus Aegyptius, nauis rector, iuſſus ſit ad inſulam Palodem inclamare, magnum Pana mortuum eſſe, eoque facto eiulatus fuerit auditus, quaſi Panis obitum mirantium atque gementium, ſubiicit: *atqui id conuenit in tempus moriſ Chriſti Ieſu, qui verus Pan eſt, rerum omnium parens ac naturae totius auctor*, Dem. Euang. Prop. IX. c. 136. p. 1014. Certe Iuſtinus Martyr cum ἀπὸ μέρους ex parte Chriſtum agnouiſſe affirmat, & μετὰ λόγους cum Verbo vixiſſe, vti inter barbaros Abraam, Ananias, Elias & alii complures. Vti vero illi, qui ἀντὶ λόγους vixerunt, hoſtes ſint Chriſti, & eorum, qui μετὰ λόγους viuunt: ita contra eos, qui μετὰ λόγους vixerint & viuunt, chriſtianos eſſe. Λόγος enim ſecundum ipſum fuit & eſt ὁ ἐν παντί ὢν, καὶ διὰ τῶν προφητῶν τὰ μέλλοντα γίνεσθαι, καὶ δι' αὐτοῦ ὁμοιομαθὲς γενομένης καὶ διδάχαιτος λαῶτα, in uniuerſitate exiſtens, qui & per prophetas, & per ſe ipſum haec, par nobis perpeſſionibus factus, docuit, Apolog. I. p. 48. & Apol. II. p. 83.

XXI. Diſputarunt hoc de argumento Caſaubonus atque Roſſveidus, & illius hyperaſpiſtes Capellus, teſte Georg. Paſchio de var. mod. tradendi Moralia p. 533. ſed illorum ſcripta cum in manibus haud ſint, breuiter animi expromam ſententiam. Peruiderunt ſapientes genti-

lium, vanam esse Deorum multitudinem, in primis quales Poetae finxerunt. Herodotus Homero tribuit, quod *πολυθεϊαν*, Deos complures effinxerit, quem Hesiodus in Theogonia adhuc superauit. Credo hanc causam esse, cur Plato, parum fauens Deorum multitudini, sua e re publica Poetas voluerit abesse. Contra ea cognoscebant, vnum ac summum esse Deum, cuius coelum sedes atque habitaculum existeret, quorum testimonia Augustinus Steuchus Eugubinus, Phil. Mornaeus, Pfannerus, Godofr. Voigtius aliique collegerunt. Est vero facilius cognoscere, Dei qui non sint, & falsitatem repudiare, quam indagare, quis verus sit Deus, quod Cicero in libris de Natura Deorum satis abundeque suo exemplo comprobauit. Hinc *ἀγνώσκον θέν* incognitum Deum peruestigare iussit Socrates, eoque recte vsus est cognitione de Deo naturali sapientiaque morali, cuius maxime studiosus ac doctor erat, vt cognita imperfecta de Deo notitia, imperfectaque hominis felicitate suiue emendatione, in veram voluerit inquiri, Act. XVII. 27. Atque hunc fructum esse praecipuum philosophiae moralis, peculiari libro euincere studuit, Vinc. Placcius. Num autem ipse eam Socrates sit affecurus, dicere non habeo. *Ἀγνώσκον* colebatur Deus, sed certam quis fidem fecerit, Iudaeorum vel Athenienses, vel Socratem intellexisse numen, distinctumque de eo habuisse conceptum, & esse in Deo *λογον*, qui subsistens, qui *παν*, omnia in omnibus, qui Filius sit. Dubito ego vel maxime, talem habuisse, qualem Paulus suggerit: generalem de Deo melioremque conceptionem, qui vniuersum & creauit, & conseruet, & gubernet, seque magnis affecerit beneficiis, facile largior. Quia enim praeter quam plurimos, qui suis nominibus gaudebant, *ἀγνώσκον* colebant facile subnata fuit Apostolo occasio distincte erudiendi populum

populum de vero Deo, quippe qui omnibus factus omnia, I. Cor. IX. 22. nullam praetermisit Christi inculcandi doctrinam, vt aliquos lucraretur.

XXII. Pan Socratis quis fuerit, incertum. Paulo ante dixerat, quod *λογος* sit geminus, verus & falsus, idque, quod in sermone verum, diuinum quiddam existat, & supra in Diis habitet. Vbi sermo *προφορικὸς* intelligatur oportet, qui cum veritate si coniunctus sit, vtique de coelo est, ei certe conueniens, cum solus Deus verax sit, Rom. III. 4. sicuti falsus e contrario fructus est mali generis, qui pater est mendacii, Ioh. VIII. 48. Pan itaque, filius Mercurii, Deorum nuncii atque interpretis, erit sermo, quia *παν* cuncta, vel vere, vel falso significat. Mercurium antea totum circa sermonem & excogitandum & proferendum occupari dixerat. Si quis altiores ac diuinas hic meditationes Socrati de *λογω*, angelo, oratore ac veritate coelesti, tribuere vellet, is quidem facile posset hic vberem inuenire materiam, sed nemini, puto, persuadere, & mentem Socratis ex sua aestimare, vel ad suam refingeret. Narratio Plutarchi de morte Panos, in libello de oracul. defectu To. II. p. 419. quam Eusebius repetit, sublimiores posset suggerere meditationes, si certa eius fides esset, nec traditione & narratione Epithersae vnius, & huius filii, Aemiliani Rhetoris, discipulorum, niteretur. Sed praeterea non vnius generis momentum est, quod suspectum in narratione videatur, & commentum arguat. Nec enim ratio potest asferri, quis annunciare iusserit, cur facta sit illa annuntiatio: angeli pariter daemonesque iam nouerant, illi quidem lugentes, hi tripudiantes; homines autem alium Pana haud norant, praeter eum, quem adhuc superstitiose coluerant: nec excogitari potest, quinam illi lugentes ac ingemiscientes fuerint, vt alia taceam. V. An-

ton. van Dale de oracul. p. 432. sq. R.P. Honorius de S. Maria narrationem de morte Panos prorsus falsam esse statuit, Aët. Erudd. 1724. p. 183. Fufius istam examinat narrationem fabulisque accenset M. Ge: Chr. Wagnerus, & Theodorus Hasaeus Diss. de decreto Tiberii, quo Christum referre voluit in numerum Deorum §. 10. non contemnendis argumentis veritatem relationis asserere annititur. Sententiam moderatam Dominici a Colonia vid. in Cl. a Seelen Verit. Relig. Christ. ex profan. scriptoribus caute confirm. p. 24. siue Miscell. p. 136. Et ita si res se haberet, uti narratur, non statim eadem mens tribui posset Socrati de Pane, quae fuerit vocis inusitatae, *magnum Pana mortuum esse*, denunciare iubentis. Miscellan. Lipsiens. To. IV. p. 143. sq.

XXIII. Iustinus Martyr, ut solent Patres, benignius de Socrate, cuius in tota Graecia tantum erat nomen, ut oraculi etiam iudicio sapientissimus omnium haberetur, iudicat, & minus recte cum Abrahamo atque Elia in vna eum classe collocat. Id agebant Patres, ut ostenderent, inter Graecorum sapientes etiam fuisse, eadem qui sensissent, quae christiani crederent, ut eo facilius fidem christianam gentibus persuaderent, seque nihil noui insolitique docere. Vixit *μετὰ λόγῳ* Socrates, *rationi conuenienter*, ut virtutis studiosum decet, sed non *μετὰ λόγῳ*, cum Verbo, scilicet subsistente, hoc est, Dei Filio, uti de Henoch & Abrahamo legimus, quod cum Deo ambularint, Gen. V. 22. 24. XVII. t. Hunc enim non cognouit, neque ex toto, neque *ἀπο μέρους*, ex parte, nec cum Abrahamo, qui diem eius vidit, Ioh. VIII. 56. comparandus est, eoque christiani nomine praeter meritum a Iustino mactatur. Neque probauit, aut probare quispiam poterit, quod Socrates eum statuerit esse *λόγῳ*, qui semper (ita reddiderim

diderim verba *ἐν παντί* scil. *ᾧ πάντα*) exstiterit, & per Prophetas futura praedixerit, & perpeffionibus *παρ* nobis sit factus, quae mens Socrati magis ex mente Iustini tribuitur, quam fuisse comprobatur. Georg. Paschius loc. cit. p. 533. Sunt quidem subinde sacris nostris conuenienter locuti sapientes Graecorum, & speciatim Socratis discipulus praestantissimus, Plato; sed abunde monstratum est ab eruditis, verba similia, mentem dissimilem esse, ut per traditiones maiorum, vel ex consuetudine cum Iudaeis, quorum nec ipsorum tam distincta, ut in Noui Foederis instrumento est reuelata, fuit cognitio, didicerint quaedam. Merito igitur inter errores Iustini Martyris refertur, quod gentiles, qui secundum rationem vixerunt, inter christianos censeat. V. Ittigius Hist. Eccl. Sec. II. Sect. IV. §. 4. conf. lac. Zimmermanni Diss. de praestantia relig. christianae, collata cum philosophia Socratis, in Cl. Schelhorni Amoen. literar. Tom. XI. p. 93. seq. De *λόγῳ* philosophorum inferius dicendi erit occasio.

XXIV. Zeno quoque eum in censum venit, qui Dei filium, quem *λόγῳ* Scriptura appellat, non ignorauerit. Ita Lactantius: *Hunc Sermonem diuinum ne philosophi quidem ignorauerunt. Siquidem Zeno rerum naturae dispositorem, atque opificem vniuersitatis λόγῳ praedicat, quem & fatum, & necessitatem rerum, & Deum, & animum Iouis nuncupat, ea scilicet consuetudine, qua solent Iouem pro Deo accipere. Sed nihil obstant verba, cum sententia congruat veritati, L. VI. c. 9. Similiter Tertullianus: apud vestros quoque sapientes λόγῳ, id est, Sermonem atque Rationem constat artificem videri vniuersitatis. Hunc enim Zeno determinat factitorem, qui cuncta in dispositione formauerit. Eundem & fatum vocari, & Deum, & animum Iouis, & necessitatem omnium rerum, in Apologetic. c. 21. quem Lactantius, Afer*

Afer & ipse, legisse videri queat. Diogenes Laertius cum de Zenone prodidisset, quod duo sint rerum principia, *faciens & patiens*, de illo scribit: *τὸ δὲ ποιεῖν, τὸν ἐν αὐτῇ λόγον τὸν θεόν, quod autem faciat, (principium operans) rationem in ipsa esse Deum, vel, verbum Deum in ipsa scil. materia; τῶτον γὰρ ὄντα αἰδίου διὰ πάσης αὐτῆς δημιουργεῖν ἕκαστα, hunc enim, quippe sempiternum per ipsam omnem singula creare, L. VII. l. 134.* Similiter Seneca, Stoicorum Romanus interpres, *Rationem facientem appellat, Epist. LXV.* Pfannerus ista cum verba affert Laertii, scribit: *facientis suae ποιεῖντος nomine Verbum Dei ὑποστυκόν denotari, apertis fere verbis significat, Theol. Gentil. L. V. §. 4. & antea idem scripserat: proxime veritatem attingere, qui verbo mundum confectum existimauerunt, suae illud de Filio Dei, verbo nempe, suae sermone, quo omnia fieri iussit, intelligas.* Verum multum a se diuersi sunt λόγος Iohannis atque hic Zenonis, quanta etiam verborum similitudo videatur. Quod certam notionem λόγος non habuerit apud Zenonem, vel inde liquet, quod, ut Lactantius prodidit, & fatum, & necessitas rerum, & animus Iouis, & Deus adpelletur. Neque tamen dubitauerim, quin vel ex Platone, qui in Aegypto ex sacerdotibus, vel ipsis Iudaeis talia didicit, vel ex communi fonte, traditione maiorum (ex mera eos ratione haec habuisse, mihi non persuadeo) ut alii sapientes Graeci, hauserit Zeno, quae de λόγῳ δημιουργῶ, creatore ac effectore, & quod per verbum omnia condiderit Deus, docuit, quae pro ingenio quisque suo interpolauit, incertamque & dubiam imposuit notionem. Herm. Witsius Exerc. Acad. IV. §. X. sq. Aegyptior. ac. L. II. c. XIV. §. 3. sq. Mornaues de Verit. Rel. Christ. L. III. c. 3. Huetius Alnetan. Quaest. L. III. c. 3.

XXV. Sed fortasse Apollo locum habebit inter testes meliores de Christo. Certe Lactantius ad eum provocat.

uocat. Sic enim ait: *Milesius Apollo consultus, utrumne Deus, an homo fuerit, hoc modo respondit:*

Θνητὸς ἦν κατὰ σάρκα, σοφὸς τερατάδισιν ἔργοις,
 Ἀλλ' ὑπὸ βαλδαίων κερῶν ὅπλοις συναλωθεῖς,
 τόμφοις καὶ σκολοπισσι πικρὴν ἀνέβλησε τελευτήν.

Quae sic possint exponi:

*Mortalis carnem, sapiens factisque stupendus,
 Sed sub iudicibus Chaldaeis captus is armis
 Clauorum atque crucis mortem tolerauit amaram.*

Pergit Lactantius: *Primo versu verum quidem dixit; sed argute consultorem fefellit, sacramentum veritatis penitus nescientem. Videtur enim negasse illum Deum: sed cum fateatur, secundum carnem fuisse mortalem, quod etiam nos praedicamus, consequens est; ut secundum spiritum Deus fuerit; quod nos affirmamus. Quid enim fuerat necesse, carnis facere mentionem? cum satis esset dicere, fuisse mortalem. Sed veritate pressus negare non potuit, quemadmodum res se haberet, sicut illud, quod ait, fuisse sapientem, L. IV. c. 13. Quin & Pythius seu Delphicus Apollo Augusto iam senī, de successore quaeritanti, cum primum siluisset, post iteratam hecatomben tale dedit responsum, quod Deum praedicat Iesum.* Sic enim respondisse perhibetur:

παῖς Εβραῖος κέλεται με θεὸς μακάρεσσιν ἀνάσσειν
 τὸν δὲ δόμον προλιπεῖν, καὶ αἰὲν αἰετὶς ἵκεσθαι
 Λιβὸν ἀπιδισγᾶν ἐκ βωμῶν ἡμετέρων.

*Me puer Ebraeus, diuos Deus ipse gubernans,
 Cedere sede iubet, tristemque redire sub orcum,
 Aris ergo debinc tacitus discedito nostris.*

Quo commotus oraculo Caesar Augustus Romae posthaec aram erexerit, quae hanc prae se tulerit inscriptionem:

L

ARA

ARA PRIMOGENITI DEI. Referunt haec Suidas, Nicephorus atque Cedrenus. V. Van Dale de oracul. p. 444. seq.

XXVI. Sed dubia adhuc res est oraculorum, num merae fraudes & imposturae fuerint sacerdotum, quod ex Plutarcho & Iamblichio Petrus Pomponatius, Ant. van Dale, Fontanelle, Iac. Basnagius, & alii statuunt, an vera daemonum responsa, quae aliorum, & nouissime P. Mourges est sententia. Fraudem non raro interuenisse vix dubium habebit, cum sacerdotes nonnunquam corruptos ad vota quaerentium respondisse legamus, quod vel exemplo Alexandri M. constat, Iustin. L. XI. c. XI. conf. Freinsheimii Not. in Curtii L. IV. c. 7. n. 25. sq. vel contra etiam fecisse. Sed & daemones suas egisse partes non inficiabimur, cum uti Deus, sic ille quoque, veluti simia Dei, oracula dare voluit, ut Deus haberetur, quae talia quoque subinde fuerunt, ut vim humani ingenii omnem superare videantur. Atque Apostolorum tempore ancilla quaedam spiritu fatidico agitabatur, & futura canebat, eo autem virtute verbi expulso, obmutescibat, Act. XVI. 16. sq. Sed alius loci hoc argumentum est. V. B. Moebius de orac. ethnic. orig. propag. & durat. p. 21. sq. Cl. a Seelen Veritas Relig. Christ. ex profan. Scriptori. caute confirm. p. 23. seu Miscell. p. 34. sq. Pesarovius in Grotio de Verit. Relig. Christ. illum. L. IV. §. 9. p. 295. sq. Lactantius sine teste responsum Apollinis laudat, nec commemorat, cui, & quo tempore datum sit; verbaque *κατὰ σάρκα secundum carnem* stilum Scripturae videntur redolere. Longo Lactantius utitur circuitu, ut probet, Deum quoque esse Iesum, quem mortalem *secundum carnem* dixerat, consequi ex Apollinis verbis. Sed fortasse auctor oraculi ex schola Pauli Somofateni simulum haereticorum fuit,

fuit, cum *Deum* esse filium, & *mortalem* dixit, & ut secure magis falleret, Chaldaeos iudices, pro Iudaeis atque Romanis, substituit. Fusius cum Apolline disputat Lactantius, quam verba oraculi, quod laudat, merentur.

XXVII. Quod ad oraculum Augusto datum attinet, incognitum illud est antiquioribus Patribus, Iustino Martyri, Clem. Alexandrino, Eusebio, & diligenti talium lectori Lactantio, quod sane si extitisset haud fuissent praetermissuri. Quod si quis dicat, Suidam tamen excerptisse scriptores antiquos; ei respondemus, quod praeter antiquos & eos excerpterit, qui non longo eum anteuerunt intervallo, e quorum aliquo decerpere facile potuit. Cedrenus quidem ad Eusebium prouocat. Sed ille deprehensus est citare quaedam, quae nusquam leguntur. Accedit, quod Augustus senex Delphos non venerit, quippe qui nunquam in Graeciam est profectus, ex quo XIX. ante Christum natum annis inde rediit. Neque ara illa potuisset ignorari a Patribus, qui scripserunt pro Christianis apologias, in primis Tertulliano, Romanarum antiquitatum in primis perito, qui ad tabulas census Romae in tabulariis asseruatas prouocat, cum de natiuitate Iesu disputat, magis prouocaturus ad aram omnium oculis expositam. Gentiles etiam scriptores nullam eius arae inueniunt mentionem. Neque ratio suppetit, cur *primogeniti Dei* appellasset aram, cum nullum sit in verbis oraculi vestigium, quod primogenitum innuisset. Est itaque sequioris aevi commentum. Casaubonus Exerc. I. adu. Baron. n. 12. p. 83. Van Dale de Orac. Dissert. II. c. 2. 3. p. 443. sq. add. Dorschaeus Admirand. p. 235. sq. Hist. Eccles. Goth. P. II. p. 50. J. A. Schmidii Hist. sec. I. fabulis macul. sect. II. c. I. §. 3.

XXVIII. Equidem nihil in isto habetur, quod daemon scire non potuit, si certum esset, eius esse responsum. Quum enim Angeli celebrarint pueri Ebraei natiuitatem, & Deum, mundique Seruatorem praedicarint, facile potuit cognoscere, ei quod tribuit. Ex publico Iudaeorum cultu, & Prophetarum oraculis, discere ac colligere potuit, expectari a mortalibus Messiam, qui & puer, & Deus existeret. Diserte Esaias c. IX. 6. *Puer natus est nobis, filius datus est nobis, cuius & erit principatus super humerum eius, & vocabitur nomen eius mirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater aeternus, & pacis princeps*: et si dubitari queat, an veram oraculorum sententiam cognouerit, mysteriaque prodiderit ac reuelarit. Ita fere Augustinus: *non incongrue creditur fuisse & in aliis gentibus homines, quibus hoc mysterium reuelatum est, & qui hoc etiam praedicere impulsu sunt, siue participes eiusdem gratiae, siue expertes, siue per malos Angelos docti sunt, quos praesentem Christum, quem Iudaei non agnoscebant, scimus esse confessos*, L. XVIII. Ciui. Dei c. 47. Certe plus cognouit ex re gesta & euentu, nato iam Seruatore, vt tamen dubius fuisse videatur ob seruilem Christi formam, eoque ipsum tentauerit, vt quis esset, & qua virtute staret, certus fieret, Matth. IV. 1. f. Nam si ἡ πολυποίκιλος σοφία τοῦ Θεοῦ, *multiuaria sapientia Dei* Angelis patefacta est per ecclesiam, Ephef. III. 10. quidni daemon eandem cognouerit, sibi suoque regno in primis aduersam? Nec vero indiget Iesus Christus, Dei filius, daemonis testimonio, quod cum ei vellet tribuere, iussus est obmutescere, Luc. IV. 33. 34. 35. cuius ad exemplum Apostolus spiritum fatidicum expulit, vere de eo testificantem, quod ipse, seruus Dei altissimi, viam salutis doceret, Actor. XVI. 17. 18. *Orum* atque tartarum sibi esse subeundum, fugere eum non

non potuit, qui catenis tenebrarum ligatus iudicio seruatur, Iud. v. 6. 2. Petr. II. 4. quod confitetur ille in Euangelio, *venisti*, inquit, *cruciaturus nos ante tempus*, Matth. IX. 29. Interim non desisse Apollinem post Christum natum dare oracula, multis est probatum. Van Dale de Orac. Diff. II. c. 3. 7. p. 460. f. Elingius Histor. Graec. Linguae p. 61. sq. Jo. Phil. Pfeiffer Ant. Graec. p. 146. sq. Rabener Amoen. Philol. p. 11. sq. Fontanelle Hist. des oracles Diff. 2.

XXIX. Ex iis, quae haecenus disputata sunt, nunc colligimus, quod nullum apud profanos scriptores sub Testamento veteri genuinum atque idoneum de CHRISTO, eoque Dei Filio, & ipso DEO, existet testimonium. Est haec sententia Augustini, cuius verba digna sunt, quae hic legantur: *quaecumque aliorum prophetiae de Dei per Christum Iesum gratia proferuntur, possunt putari a Christianis esse confictae. Ideo nihil est firmitus, ad conuincendos quoslibet alienos, si de hac re contenderint, nostrosque fulcien- dos, si recte sapuerint, quam vt diuina praedicta de Christo ea proferantur, quae in Iudaeorum scripta sunt codicibus*, de Ciui. Dei L. XVIII. c. 47.

XXX. Platonis etiam Patres laudant testimonium, quod Iesum dixerit *Iustum*, qui afflictus, excruciatu ac cruci affixus sit: de quo cum dissertatio alias a nobis conscripta sit, ob cognationem argumenti hic eam inferere licebit.

CAPVT TERTIVM.

DE

IVSTO PLATONICO E LIB. II.
DE REPVBL.

ARGVMENTVM.

I. Magnum est Platonis nomen. Primus per dialogos docuit. In rebus diuinis magnum posuit studium. **II.** Patres magni fecerunt Platonem. Eius placita quaedam ad christiana dogmata propius videntur accedere: in primis quae de λόγῳ tradit. **III.** Sapientiam describit velut subsistentem, fere ut Prou. VIII. 22. sq. **IV.** Platonis Iustus. Clemens Alex. de Christo intelligit. **V.** Loca Esa. III. 10. Sap. II. 12. ad Christum accommodantur a Patribus. **VI.** Clemens ex vno istorum Platonem de Christo interpretatur. Vox innotuit explicatur. **VII.** Clementis sententiam alii de Christo intellexerunt. Huetius aliter. Minus ei tribuit. **VIII.** De λόγῳ & σοφίᾳ mens Platonis a sacris diuersa. **IX.** Plato non de Christo, sed fati inſti hominis loquitur. Similiter Hesiodus, Aristophanes, Seneca, alii. Exemplum est Aristides &c. **X.** Mens Platonis commonſtratur ex ipſo. Iniustus, qui videtur iustus, & iustus, qui videtur iniustus, inter ſe comparantur. Horum fata ſunt diuerſa. **XI.** Cicero idem tractauit argumentum in L. III. de rep. Fragmentum eius ſeruauit Laſtantiuſ. **XII.** Platonem recte exponit Eusebiuſ. Quod ille de iusto ſcripſit, euenit Prophetis & Apoſtoliſ. Ita Laſtantiuſ, Theodoretuſ. Liber ſapientiae perinde, ut Plato, de iusto ſcripſit. **XIII.** Sapientiae locum de Christo interpretantur Ambroſiuſ, Laſtantiuſ, alii. Locus Esa. III. 10. male redditur a LXX. **XIV.** de Christo non eſt locutuſ Plato. Extra Eccleſiam non ſunt reuelata

lata diuina myſteria. Fuit haec praerogatiua Iudaeorum populi. **XV.** Annon e Iudaeiſ, vel S. L. Plato cognouerit arcanum. Ante Dauidiſ tempora obſcuriſ de paſſione Chriſti variciniſ loquuntur. Nec Plato potuit tam clare hinc cognoscere. **XVI.** Iudaei ipſi tam diſtincte haud nouerunt. Ipſi Chriſti diſcipuli non intellexerunt. **XVII.** Pot-eſt tamen ad Chriſtum accommodari dictum Platonis. **XIIX.** Cur Clemens de Chriſto acceperit. Iuſtuſ ſingulari numero deſcriptuſ. Alter colloquentium ſubſtituit pluralem. Ar-ticuluſ non ubique rem ſingulareſ demonſtrat. **XIX.** Pla-gae, quas Plato nominat, & aliis euenerunt, externe ſi conſideres. **XX.** Studium Patrum perſuadendi gentilibuſ, Chriſtianaſ fidei dogmata ſapientibuſ non fuiſſe incognita. **XXI.** In primis hoc egit Clemens Alex. Hinc variuſ eiſ erroruſ. **XXII.** Studium propagandi fidem Chriſtianam non improbatuſ. Multi tamen inuecti ſunt in Eccleſiam er-roreſ. Platonem alii magiſ, quam Apoſtolum ſunt ſecuti. Scripſura non indiget iſto ſubſidio.

I.

Magnum ſemper Platonis nomen, & gentibuſ iuxta & Chriſtianiſ charuſ exſtitit. Etenim Plato in-ter omneſ, qui ante, & poſt ipſum ſcripſerunt ac docuerunt, ſapiēteſ dicendi copia verborumque graui-tate facile princepſ fuit, & docendi genus amoenum ſa-tiſque perſpicuum ſectatuſ eſt. Cum enim reliqui vel obſcūriſ dogmata ſua ediffererent, ut fere ſolebant Pytha-gorei, & Heraclituſ, vel tenuiter ac populariter propo-nerent, ipſe diſerte & clare, nouoque & perſpicuo do-cendi genere per dialoguſ, quos primuſ inuenit, vel ſal-tem expoliuit, auctore Laertio, in V. Platonis Sect. 47. 48. v. Menagiū ad L. III. c. 47. placita ſua expoſuit, non leui uſuſ

vsus & vulgari, sed eleganti, copioso, graui, nec imitabili orationis genere, quo vel ipsi Dii fuissent vsuri, inter homines si versarentur, & graece loqui vellent, vt veteres credebant, ac ne ad iucunditatem quid deesset, symbola admiscuit. Tum vero etiam non in spinosis quaestionibus multum occupatus fuit, sed in rebus arduis, ac praecipue diuinis, studium exercuit suum, & sublimia plane, nec vulgo tradita de Deo rebusque diuinis sensit ac docuit. Accessit vitae integritas, modestiaque singularis, quam vel in eo probauit maxime, quod dissentientes a se non aegre tulerit, iisdemque insultarit, vt reliqui fere solebant, ipseque ab Aristotele perpeffus est, sed quemlibet suo abundare sensu permiserit. Hae causae potissimum erant, cur e gentibus plerique Platonem maxime diligerent, admirarentur, omnibusque anteponebant. Abr. Grauius Hist. Philos. L. III. c. II. p. 471. sq.

II. Praeter ea, quae gentibus amabilem reddiderunt Platonem, Christianos veteres in eius amorem studiumque pertraxit, quod multa in eius monumentis legantur, quae ad Christianae fidei mysteria propius videntur accedere, id quod veteres pariter ac recentiores testificantur. Augustinus de Ciu. Dei L. VIII. c. 5. 10. II. G. I. Vossius de Philos. Sect. c. XII. 13. eius Contin. c. VI. §. 4. Huetius Demonstr. Euang. Pr. IV. c. 2. §. 13. Dacerius Diff. I. praemiss. operibus Platonis gallice a se factis. Atque hinc est, quod Platonicae familiae Philosophos facillime omnium, paucisque mutatis, fieri posse christianos Augustinus scribat, loc. cit. c. II. Vt aliam multa praetermittam silentio, non pauca, nec obscura in Platone loca inuenias, e quibus colligi posse videatur, cognita ipsum habuisse mysteria quaedam de CHRISTO, quae Sanctus Spiritus in veteri Testamento, posteaque plenius atque clarius in Sacro

Codice

Codice Noui Foederis, exposuit. In Epinomide p. 702. Edit. Lugd. an. 1590. nominat λόγον τὸν πάντων θεοτάτων, ὡς κόσμον ἐταξεν ὁρατὸν, Verbum omnium diuinissimum, quod mundum hunc conspicuum condidit. Eum λόγον alibi describit vt τέκον καὶ ἐκγονον ἦ ἀγαθὸν, foetum ac partum Boni, & paulo post, vt τὸν πᾶ ἀγαθὸ ἐκγονον, ἐν τῷ ἀγαθῷ ἐγέννησεν ἀϊαλογὸν ἐαυτοῦ, foetum Boni, quem Bonum genuit sibi similem, L. VI. de Republ. p. 478. Quis non crederet, λόγον hic latere, diuiniorum illum, quem Iohannes describit, quod omnia per ipsum facta sint, Ioh. I. 3. quod sit μονογευὴς παρὰ πατρός, vnigenitus a Patre, v. 14. illo videlicet, qui est ὁ ἀγαθὸς Bonus, Marc. X. 17. eidemque ἴσος aequalis, Ioh. V. 18. Et ita omnino crediderunt Clemens Alexandrinus, Eusebius, Cyrillus, Tertullianus, Lactantius, Augustinus, quos ordine laudat B. Stolbergius, Diff. de λογῷ & νῷ Platonico c. III. §. 9. Tract. de Soloecc. p. 217.

III. Alibi Philosophorum ille Homerus, vel Deus & omnium princeps, vta Cicerone vocatur, Plato θᾶτος διuinus, vt apud Graecos dicitur, commemorat σοφίας sapientiam, consistentem, vtpote κοσμοῦσαν τὴ καὶ συντάττεισαν ἐνταυτῇς τὴ καὶ ὥρας καὶ μῆνας, ornantem disponentemque horas, & menses, & annos, in Philebo p. 80. Eandem hic subinuere sapientiam videtur, de qua in Prouerbiis legimus, quod, cum Deus terrarum orbis fundamenta iecit, opifex fuerit, cap. VIII. 22. 29. 30. & quod per eam Reges regnent, ac Principes imperent, v. 15. 16. quam esse Dei Filium, Christum Seruatorem, ex Luc. XI. 49. collat. Matth. XXIII. 34. licet colligamus.

IV. Nondum satis mysteriorum: In secundo de Republica libro p. 423. scribit: ἔγω διακείμενος ὁ δίκαιος μασιγῶσεται, σρεβλώσεται, ἐκκαυθήσεται τὰ ὀρθαλμά; τελευτᾷ πάντα κακὰ παθὼν ἀισχυνδιδενθήσεται. Haec ita interpretatur

M

Mar-

Marfilius Ficinus: *ita affectus iustus caedetur, torquebitur, & vincula patietur, eruentur illi oculi; atque demum omnia mala perpeffus suspendetur.* De Christo Seruatore haec accipit Clemens Alexandrinus Stromat. L. V. p. 601. cum in eo est, vt ostendat, profanos congrua dixisse Sacrae Scripturae. Post alia nonnulla: τί δ' ἔχῃ, inquit, παραπλησια τῇ λεγόμενῃ γραφῇ. ἀρώμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν δίκαιον, ὅτι δυσχερὴς ἡμῖν ἐστίν, ὁ πλάτων μονοεχὶς προφητεύων τὴν σωτήριον οἰκονομίαν, ἐν τῷ διελθῆναι τῆς παλιταίας ἀδὲ Φησι. *Quid vero, annon similiter Scripturae, quae dicit: tollamus iustum, quoniam est nobis inutilis, Plato propemodum propheticè praedicens salutarem dispensationem sic dicit in secundo de Republica, subiuncto loco, quem ex Platone adscripsimus.*

VI. Duo exstant loca, quae conuenientiam habent cum illo, quem Clemens citauit. Vnus apud LXX. Seniores, Esa. III. 10. δῆσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δυσχερὴς ἡμῖν ἐστίν, vinciamus iustum; quoniam nobis est inutilis; qui tamen a fonte Ebraeo multum abeunt. Alter in libro Sapientiae legitur c. II. 12. ἐνδρεύσωμεν πρὸς δίκαιον, ὅτι δυσχερὴς ἡμῖν ἐστίν, circumueniamus iustum; quia nobis est inutilis. Quemnam respexerit Clemens, non licet definire, cum legat ἀρώμεν. Frid. Sylburgius, Annot. ad loc. Clementis, priorem non obseruauit, & ad posteriorem dicit eum reflexisse oculum. Iustinus Martyr in Dialogo cum Tryphone bis haec verba adducit, & ex Esaia, quem diserte nominat; repetit; & ad Christum & Iudaeos, qui illum de cruce suspenderunt, & eius sectatores vexant, accommodat; ita vt semel δῆσωμεν, postea ἀρώμεν cum Clemente legat. *Per sacrum vatem, inquit, Esaia Deus haec vos facturos esse praeuidens, eiusmodi est diris exsecratus: vae animae ipsorum; consilium malum inierunt aduersus seipsos, dicentes: δῆσωμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δυσχερὴς ἡμῖν ἐστίν, p. 362. Et non multo*

multo post p. 366. *exuberantia vestrae prauitatis est, quod & oderitis & interemeritis iustum illum, & eos, qui illi acceptum ferunt, quod sunt pii, iusti & humani: itaque vae animae ipsorum dicit Dominus, eo quod consilium malum ceperunt aduersus seipsos dicentes: ἀρώμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δυσχερὴς ἡμῖν ἐστίν, quod pluribus de Christo interpretatur. Ex quo colligamus licebit, & Clementem ad Esaiae locum respexisse, diuersasque ibi fuisse lectiones, vnde auctor libri Sapientiae sua quoque mutua accepit, tertiamque addidit lectionem, cum ἐνδρεύσωμεν vsurpauit.*

VI. Sed quemcunque Clemens locum respexerit, neuter agit de Christo; sed tamen ita intellectus a Clemente fuit, Platonem, dicente, ei similia scripsisse, & tantum non Prophetam egisse, ac praedixisse τὴν σωτήριον οἰκονομίαν, salutarem dispensationem. οἰκονομία seu Dispensatio varie sumitur apud Patres, & vel ministerium Evangelii; vel providentiam ac numen, quo Dei sapientia omnia moderatur; vel Christi incarnationem, seu humanae naturae assumptionem; vel totius redemptionis mysterium & passionis Sacramentum significat. Singula significata exemplis confirmat e Patribus Casp. Suicerus in Thesaur. Eccles. hac voc. & post eum, quantum ad posteriora duo, celeberrimus quondam Vlmensium Theologus & Antistes, Elias Veelius, in eruditissima Exercitatione Theologico-Ecclesiastica de variis Oeconomiae sacrae & potissimum Ecclesiasticae generibus, Vlmae, 1688. Priores duae significationes ad loci Clementis interpretationem nihil faciunt, nec commodum sensum gignunt; tertiae repugnat dictorum series, adeoque vltima relinquitur, qua passionis salutaris negotium significat. Idque eo magis, quod alibi quoque noster Clemens vocem οἰκονομίας eadem ratione adhibet, cum Isaacum τύπον οἰκονομίας σωτῆρος, typum di-

M 2. *spensario.*

spensationis salutaris appellat. Ipsa etiam rerum connexio hanc, nec aliam notionem postulat. Hinc manifestum euadit, quid sentiat Clemens de loco Platonis, parum videlicet abesse, quin instar Prophetarum passionem Christi Seruatoris praedixerit.

VII. Atque ita Clementem interpretatur Io. Iac. Ryffel, in Continuatione G. I. Vossii de Philosophorum sectis, c. VI. §. 4. *Clemens Alexandrinus*, inquit, *L. V. Stromatum p. 601.* (vbi locus Platonis legitur,) *eum* (Platonem) *inter Prophetas retulit, quia multa locutus esset, quae ad Christum applicanda sint.* Plato igitur, ex mente Clementis, de *Iusto* suo cum loquitur, post flagra, tormenta & alia mala in crucem tollendo, in animo habuit *Sanctum illum & Iustum*, qui in scientia sui iustificat multos, Esa. LIII. II. hoc est, Iesum Seruatorem, quem *Iustum* vocatum iri praedixerunt Prophetae. V. Huetius Demonstr. Euang. Prop. IX. c. 80. p. 887. Idem hic eruditione pariter ac fama illustis Gallorum Episcopus in diuersum, quod ad mentem attinet Clementis, abit nonnihil, quando Aletan. Quaest. L. II. c. XIX. §. 2. scribit: *Huc Platonis afferunt locum quendum e libris de Republica, Clemens Alexandrinus, Eusebius, & Theodoretus, quasi eo significetur, hanc pium iustumque virum fortunam manere, ut caedatur flagris, torqueatur, vinciatur, cruci affigatur. At non id de iusto simpliciter a Platone dictum est, sed de eo, qui iustus cum sit, iniustus videatur; nihiloque minus in Christum Dominum conuenit, qui cum hominum omnium esset iustissimus, iniustus tamen, magus, fraudulentus, impius habitus est, & quae sceleraris debentur, supplicia pertulit.* Notat hic Clementem Huetius, quasi locum nostrum Platonis (hunc enim in ora libri significat, praeter mentem auctoris de aduersa pii iustique viri fortuna acceperit, eumque corrigit, & de

eo, qui iustus cum sit, iniustus autem videatur, Platoni sermonem esse ait, eoque in Christum quoque conuenire. Enimuero Clementi, de Eusebio & Theodoro inferius dicitur, propositum haud est docere, quae viri iusti fata esse soleant, nec eum in finem locum Platonis laudat, sed ut ostendat, sapientes Graecorum similia Scripturae Sacrae scripsisse. Illud enim si intendisset, ac Platonem velle credidisset, non certe eum propterea in numerum Prophetarum retulisset, utpote non ignarus, alios similia scripsisse, multoque minus vaticinium *ἐκνομίαις*, & quidem *σωτηρίας*, dispensationis salutaris ei tribuisset. Plus itaque dicit Clemens Alexandrinus, quam ei tribuit Huetius, nec de viro iusto, sed ipso Christo, Platonem intelligit, uti adhuc expositum fuit.

IX. Mitto priora, quae de *λογω* & *σοφία*, de *Verbo* & *Sapientia*, Plato est commentatus. Accurate ea perquisiuit ac diiudicauit B. Stolbergius in peculiari de hoc argumento dissertatione, de *λογω* & *σοφία* Platonico, quae annexa est eius Tractatui de Soloecismis N. T. p. 194. sq. & de *σοφία* ibid p. 348. add Summe Reuer. G. Frid Schroeeri Diff. de *λογω* Idea Dei, Witteb. 1715. & de Sapientia hypostatica, ibid nec non Bernh. von Sanden Diff. de *λογω* Regiom. 1709. Ipsi etiam diximus quaedam in Techn. Sacr. p. 107. 148. seq. Summa, paucis ut dicam, eo redit, quod verba similia sint, mens vero diuersa, & a mysterio multum remota. Ultima, quae de *Iusto* disserit Plato, paucis iam expendere est animus, ad Christum num pertineant.

IX. Locum Philosophi si perpendam atque examinationem sollicitius, nihil inuenio singulare de *Iusto* traditum, quod alii non tradidissent, nil eximii & magnopere admirandum, ut de *IESU*, Seruatore nostro, sermonem esse cre-

dam. Nimirum fieri subinde solet, vt viri boni, iustitiaeque amantes, parum felices sint, ac multis insuper molestiis, opprobriis atque iniuriis afficiantur a malis & improbis; contra vero mali ac improbi homines per omnem vitam suam omni rerum copia, diuitiis, honoribus, gloria & voluptatibus abundant, felices ac fortunati vitam transigant. Videntur hoc gentium sapientiores, & de fortunae iniquitate sunt conquesti. Hesiodus de suo ferreoque tempore hunc in modum canit:

ὅδῳ τις εὖ ζῆναι ἔσεται, ἔτε δίκαιον,
ἢ γὰρ ἄγαθόν. μάλλον δὲ κακῶν, ῥεκτῆρά καὶ ὕβριν
ἀστέρα τιμήσασιν.

*Neque vlla pii gratia erit, neque Iusti
Neque Boni. Magis vero & maleficum iniurium
Virum colent. Oper. & Dier. v. 188. sq. Et iterum v. 268. sq.*

Νῦν δὲ ἐγὼ μήτ' αὐτὸς ἐν ἀνθρώποισι δίκαιος
ἔμην, μήτ' ἐμὸς υἱός. ἐπὶ κακῶν, ἄνδρα δίκαιον
ἔμμεναι, εἰ μείζω γε δίκην ἀδικοῦτερος ἔχει.

*Ego porro nec ipse nunc inter homines iustus
Sim, nec meus filius; quando malum est, iustum
Esse, siquidem plus iuris iniustior habebit.*

Et herus ille apud Aristophanem queritur: ἐγὼ θεοσεβὴς καὶ δίκαιος ἂν ἀνὴρ κακῶς ἔπαρτατον, καὶ πένος ἦν. *Ego cum vir essem iustus, integer & pius, in egestate aetatem egi, inopem ac miseram, in Pluto A. I. sc. I.* Et Seneca sapientissimus, peculiaris libelli, qui de prouidentia vulgo inscribitur, hoc fecit argumentum, cur bonis viris multa mala accidunt, cum sit prouidentia, quem Laetantius laudat, quod in eo multa sapi-

enter

enter ac paene diuinitus elocutus sit, L. V. c. 22. Imo Epicurum vel hoc ipso fuisse commotum argumento, vt prouidentiam negaret, idem scribit Laetantius, L. III. c. 17. E Christianis idem queritur Boethius: *imperante*, inquit, *florenteque nequitia, virtus non solum praemiis caret, verum etiam sceleratorum pedibus subiecta calcatur, & in locum facinorum supplicia luit*, de Consolat. Philos. L. IV. initio. Non immerito igitur Chrysothemis apud Sophoclem in Electra p. m. 26. ait: ἐστὶν ἰδὲ καὶ ἡ δίκη βλάπτην φέροι, *alicubi iustitia damnum affert*. Aristides certe cognomen *Iusti* non sine odio & vindicta tulit. Cum enim Athenienses in eo essent, vt ostracismo multarent Aristidem exilio, ipseque a quodam quaereret, cur tanta poena dignus duceretur, alter respondit, se quidem ignorare Aristidem, sed sibi non placere, quod cupide elaborasset, vt praeter ceteros *Iustus* appellaretur, vt Nepos, scriptor scitissimus, refert in V. Aristidis c. I. Plutarchus refert, quod ipse Aristides rogatus a rustico suum testulae inscripserit nomen, in Vita p. 322. & in Apophthegm. p. 186. Alia exempla, vtpote Pythagorae, Socratis, Phocionis, Catonis, addo Scipionis, Senecae & aliorum, qui ob virtutem probitatemque a nefariis hominibus vexati sunt, recenset loco citato Haetius, conf. Cic. Orat. pro Sextio n. 139. sq. Muretus P. II. Orat. III. Pfannerus Theol. gent. c. VIII. B. Gottfr. Olarii *Jesus, der wahre Messias*, p. 361. sq.

X. Hinc est, quod Trasimachus apud Platonem, in primo de Republica libro iniustitiam praeferat iustitiae, quod illa suos cultores felices ac beatos reddat, haec contra miseros, abiectos & contemptos relinquat plerumque suos. Idem argumentum postea oratione copiosa Glaucō persequitur in secundo libro, & iniustitiam laudat, iustitiaeque prae-

praefert, variis in hanc rem allatis rationibus; quod natura sit melius iniuriam inferre, quam pati; quod ipsae leges ex hominum iniustitia natae sint; quod homo natura feratur ad iniustitiam, iustum vero non nisi inuitus agat; quod iustitiam quidem cuncti publice laudent, priuatim tamen iniustitiam ei praeferant, rideantque eum, qui, cum potuit, iniuste non egit. Tandem iustum cum iniusto comparat, & quae utrumque fata maneant, Glauco exponit. Fingit autem iniustum, omnibus numeris absolutum, qui opinionem iusti habeat, & dicendi insuper facultate & potentia instructus sit, ut, si quid de eo mali nunciatur, vel aliud suadere, vel etiam vi reprimere possit. Iuxta hunc collocat iustum, simplicem & ingenuum, qui reuera est, nec tamen aliis videtur, iustus, & vter eorum futurus sit beator, non ex sua, quod ipse occupat, sed aliorum sententia pronuntiat. De iusto quidem dicit, quod supra Platonis verbis expressimus, quod flagra, tormenta, vincula, oculorum orbitatem, & post varia mala ipsam crucem perpessus sit, atque sic cogniturus, non esse, sed videri iustum concupiscendum esse. De iniusto autem ait, quod magistratus illi pateant, matrimonia optata, amici, diuitiae, aliaque obtingant. Ex qua disputationis serie palam fit ac manifestum, institutum esse Platonis edisserere, quid in vita humana subinde accidat, quidque homines, iniustitiae patroni & sectatores, de iustis dicant & sentiant, multa videlicet eos incommoda manere, ideoque praestare, iniustitiae studere, iustitiaeque tantum captare famam. Copiose autem hoc exponit, & argumentis in speciem verisimilibus amplificat, fictoque iusti exemplo in primis illustrat, ut perspicui doctoris muneri satisfaciatur, & oculis quasi subiiciatur illorum sententiam, ipseque suam deinceps sententiam, more Scholae Academicæ, possit

fit subiungere. Glauconi enim se opponit Adimantus, iustitiaeque causam suscipit, ostendens e Poetis, Hesiodo, Homero, maximeque Musaeo, etiam iustis parata esse amplissima praemia, si non apud homines, tamen apud Deos atque inferos, ubi viri iusti omnibus affluant bonis & voluptatibus, iniusti autem coeno obruantur, coganturque aquas haurire cribro. Addit etiam, eadem supplicia manere iniustos, quae iustis Glauco tribuerat.

XI. Ad eundem modum Cicero, Platonis aestimator atque sectator fidelis, idem argumentum in III. de Republ. libro pertractauit, cuius fragmentum nobis seruauit felicissimus eius imitator christianus, Lactantius, L. V. Diuin. instit. c. 12. Est quidem paulo longius; quia tamen ipsum Platonis locum, quem tractamus, latine reddit & interpretatur, dignum cenfeo, hoc loco quod legatur. *Quaero, inquit, si duo sint, quorum alter optimus vir, aequissimus, summa iustitia, singulari fide; alter insigni scelere & audacia; & si in eo sit errore ciuitas, ut bonum illum utrum sceleratum, facinorosum, nefarium putet; contra autem, qui sit improbissimus, existimetur esse summa probitate, ac fide, proque hac opinione omnium ciuium, bonus ille vir vexetur, rapiatur, manus ei denique auferantur, effodiantur oculi, damnetur, vinciatur, vratur, exterminetur, egeat; postremo, iure etiam optimo, omnibus miserrimus esse videatur: contra autem ille improbus laudetur, colatur, ab omnibus diligatur; omnes denique copiae conferantur, vir denique optimus omnium existimatione, & dignus omni fortuna iudicetur: quis tandem erit tam demens, qui dubitet, utrum sese esse malit?* Omisit hoc fragmentum Henr. Stephani in Castigationibus suis in Ciceronem, editis Paris. 1547. ubi locos Platonis a Cicerone interpretatos recenset. Idem Tullius, quod Plato agit, & sub

N persona

persona Furii, contra iustitiam disputantis, fictis duobus contrariis exemplis utriusque, iustitiae & iniustitiae, si absit opinio, fructus contrarios ostendit, quodque Plato per Futurum de Iusto enunciat, per Praesens exponit, & conditioni includit, omnemque occasionem cogitandi de mysterio praescindit. Neque dubito, quin Laelius, qui pro iustitia differuit, ut observat Thysius, Annotat. ad loc. cit. Lactantii, Platonis repetierit responsum, ut sic tota tractatio illi priori respondeat; quam pluribus exponit Lactantius, cuius eo summa redit, quod virtus, etiamsi tam male habeantur eius cultores, praemiis tamen suis non destituatur, sed Deo iudice tandem accipiat, L. V. c. 18. Quemadmodum igitur in *Iusto* apud Ciceronem ficta omnia sunt; ita nihil singulare, nihil mystici de *Iusto* illo Platonis concipiendum, qui docendi causa tantummodo confictus est, ut ostenderetur, quae iustorum fata sint, quaeque illis in humana vita accidant, si pro iniustis habeantur.

XII. Atque ita e veteribus Doctoribus christianis Platonem interpretatus est Eusebius, in Praepar. Eu. L. XII. c. 10. p. 583. ubi locum Platonis affert: Ερξαι δὲ, inquit, ὅτι ὁ ἴστος διακείμενος ὁ δικαῖος μασιγασθεῖται, σπιβλώσεται, δεδήσεται, ἐκκοπήσεται ἢ ὀφθαλμοῖς, τελευτῶν πάντα κακὰ παθάν ἀνασκεινδύλεισθῆσεται, καὶ γνώσει, ὅτι ἔχει εἶναι δίκαιον ἀλλὰ δοκεῖν δὲ ἰδίῳ. *Futurum quippe dilatabunt, ut iustus ille, (qui vere iustus esse studet, non autem videtur,) sic animo comparatus caedatur, torqueatur, vinciatur, excoecetur, mala denique perpeffus omnia in crucem agatur, sicque demum agnoscat, id homini expetendum esse, non iustus ut sit, sed ut esse videatur.* Haec Eusebius euenisse tum aliis iustis, tum in primis Prophetis, qui iustissimi cum essent, tanquam iniustissimi lapidati, secti,

secti, necatique sint, ut Ebr. XI. 37. dicitur; tum quoque Christi Servatoris Apostolis, qui coelestem & diuinam iustitiam sectati, iniustitiae laborarint opinione, & grauissima quaeque sustinuerint, eoque omnia subierint, quae Plato commemorat: id igitur egisse sic Philosophum, ut nostros quondam illos, religionis ac verae iustitiae laude clarissimos, praediceret. Similiter Lactantius, cum Ciceronis recensuisset locum, subiungit: *profecto, quasi diuinaret, quae nobis mala, & quo modo ventura essent propter institiam, hoc posuit exemplum*, L. V. c. 12. Theodoretus de curand. Graec. affect. L. VIII. cum dixisset, solere Deum iustos homines, dum sunt in vita, iniuriis, conuitiis, verberibusque subiicere, idem ait Platonem in sua Republica testari, & nostrum subiungit locum. Et e recentioribus Sebastianus Foxius, Comm. in h. l. Plat. p. 78. annotat; *ex persona iniustos laudantium incommoda iustorum recenset, ut his illi anteponantur.* Recte Clemens locum Platonis contulisset cum eo, qui exstat in libro Sapientiae cap. secundo v. 12. Nam perinde, ut Plato, auctor docet, multa iustos incommoda & mala perpeti, utpote tormenta, & mortem turpissimam, v. 19. 20. eosdemque solatur praemiis, quae post hanc vitam iustis parata sunt, contra autem malos & impios terret poenis post fata subeundis v. 22. sq. Auctor Sapientiae Philo creditur; utrum antiquior ille, an recentior Alexandrinus, qui legationem ad Caium Caesarem suscepit, non aequè expeditum est inter Eruditos. Pro seniore suffragia ferunt Ianus Drusius, Gerhard. Io. Vossius, P. D. Huetius, El. du Pin & alii; pro Alexandrino stant Galatinus, Ludou. Viues, Mich. Waltherus pater, Henr. Kippingius, Io. Heinr. Heideggerus, B. Io. Franc. Buddeus Hist. Eccles. V. T. To. poster. p. 1191. sq. aliique complures. Hic si fuerit, qui *πρωτοίς* multa scri-

psit, videri possit locum Platonis ante oculos habuisse, & cum Esaiae verbis coniunxisse.

XIII. Sed plures sunt, de *Christo*, qui locum hunc Sapientiae interpretentur. Ex veteribus huc pertinet Augustinus, de C. D. L. XVII. c. 20. *in vno, qui appellatur Sapientia Salomonis; passio Christi apertissime prophetatur: impii quippe, interfectores eius commemorantur dicentes: circumueniamus iustum, quoniam insuavis est nobis; conf. L. XII. contra Faustum Manichaeum c. 44. Ambrosius L. II. de Offic. c. 6. 7. de benefic. patriarch. c. 3. Lactantius L. IV. c. 16. cum passionem Christi Prophetas multo ante descripsisse dixisset, tantum non primo loco verba affert e Sapientiae Libro: circumueniamus iustum, quoniam insuavis est nobis, & contrarius est operibus nostris. Barnabas in Epistola p. 13. verba eandem in rem affert, sed ita, vt ex Esaia potius deprompsisse videatur: ὁσῶμεν, inquit, τὸν δίκαιον, ὅτι δούσχετος ἡμῶν ἐστίν. Ex recentioribus agmen ducit Galatinus, in Arcan. cathol. ver. L. I. c. 4. p. 11. Mich. Waltherus Praefat. Der Erläuterung über die Epistel an die Ebrder p. 3. qui varios in hanc sententiam laudat auctores, Huetius Demonstr. Euang. Prop. IX. c. 123. 126. inter oracula laudat V. T. quibus Christi probatur Passio. Auctor Sapientiae verba desumpsit ex LXX. versione Esa. III. 10. vbi legitur: ὁσῶμεν τὸν δίκαιον, ὅτι δούσχετος ἡμῶν ἐστίν. Sed multum hi abeunt ab originali Ebraeo, vbi verba habent: אמרו צדק כי טוב *dicite iusto, quoniam bonus.* Facile est ad colligendum, quod Graeci interpretes legerint אָמְרוּ cum reddiderunt ὁσῶμεν, *vinciamus*, quod le Moyne obseruat: quid vero legerint, cum reddiderunt, ὅτι δούσχετος ἡμῶν ἐστίν, non indicat. Fortasse legerunt: כי רוב *quia contentiosus est*; vel negandi particulam legerunt insertam: כי אין טוב *quia non bonus est.**

est. Codice enim punctis haud instructo eos esse vlos, multis comprobatur documentis. Vid. le Moyne Not. ad Varia Sacra p. 595. Io. Alb. Fabricius Proleg. in L. Sapient. § 16. p. 245. Non male obseruat Henr. Kippingius, quae scriptor de piis omnibus consignauit, ea scriptores posterioris aevi auxisse, vt speciatim ad Christum pertinere viderentur, de Script. Sacr. p. 132. sq.

XIV. Quae mens sit Platonis, dictum est haecenus. De *Christo* sermonem ei haudquaquam fuisse, permulta sunt, quae suadeant. In primis animo repetendum, quod extra sanctum illum coetum, cui Deus oracula, quibus mysteria diuina panduntur, concedidit, fuerit constitutus. Est autem illud christianae fidei arcanorum maximum, quod de Christi Seruatoris, iusti Dei Serui, passione credimus, nec aliunde, quam ex reuelantis Dei ore ac suggestione cognoscimus. Sed fortasse non adstrinxit Deus ad Ecclesiam reuelationes suas, & extra illam quoque doctrinas coelestes patefecit gentibus. Ita statuunt e veteribus Clemens Alexandrinus, Eusebius, Lactantius, Augustinus & alii, qui Sibyllarum, Hydaspis & Mercurii Trismegisti in hanc rem laudant vaticinia saepius. Longum foret hoc argumentum in praesentia exquirere, & vel per compendium eruditorum de eodem observationes repetere, quo de superius fufe satis disseruimus; illud tantum addo, quod diuini or Psaltes ait, Ps. CXLVII. 20. Deum tali ratione haud vlli fecisse nationi, vt ei manifestasset iudicia atque statuta sua, praeter Iudaicam. Cui aduersum foret, quam maxime, si inter gentes multo clarius, apertius, ac sine omnibus inuolucris Deus patefecisset futurae salutis mysteria, secus ac factum est Iudaeorum genti, quam peculiariter, vt suam, dilexit, & suamet ipsius ac seruorum suorum voce erudit. Neque

que Paulus peculiarem aliquam gentis suae praecellentiam inde posset adstruere, quod commissa illi fuerint diuina oracula, Rom. III. 2. nec iurē tempora ante Christum vocasset *tempora ignorantiae*, Act. XVII. 30. aut doctrinam de reparata per Christum salute *mysterium* dixisset *a seculis absconditum*, Col. I. 26. Rom. XVI. 25. ut Calaubonus obseruat, Exerc. I. adu. Baronium, n. X. p. 65. sq. Praeterea non fit verisimile, prudentissimum doctorem gentium, cum Deum se non expertem testimonii reliquisse inter gentes diceret, reticuisse ea, si qua fuissent vaticinia, & generatim ad beneficia quaedam Dei communia prouocasse, Act. XIV. 17. sq. XVII. 23. sq. Cum enim Christum praedicaret crucifixum, atque hic stultitia gentibus esset, 1. Cor. I. 23. ad Platonem, ipsis tantopere sapientiae nomine adamatum aestimatumque Philosophum, potuisset prouocare, atque demonstrare, quod dudum de eo haec scripsisset. Nihil itaque cognitionis de passionis Christi mysterio ex eiusmodi vaticiniis ad Platonem redundare potuit.

XV. Sed versatus est cum Iudaeis in Aegypto philosophus, insuperque, si fides habenda grauissimis auctoribus, sacras voluit literas, atque ex iis potuit cognoscere, quod libris suis postea inseruit, mysterium. Neque existimandum, Iudaeos adeo incognitos fuisse inter Graecos: nam Tyrii Graecis vendidere Iudaeorum captiuos, quod Ioel in iis reprehendit c. III. 6. & Aristophanes in Pluto dieterium adhibet de Iudaeis, cum *ψαλόν* appellam, *recutitum* appellat Plutum, Act. II. sc. I. Atque eo nomine a Clemente Alex. Plato dicitur *ἡ ἐξ ἰβραίων φιλόσοφος*, L. I. Strom. p. 274. & ex Numenio, Pythagoreo Philosopho, *Moses Atticisani*, Strom. I. p. 342. Enimuero ut cum Iudaeis in Aegypto eum versatum esse facile omnes concesserint;

cesserint; sic legeritne vnquam Sacrarum literarum monumenta, aut legere potuerit, non adeo res est expedita. Verum legerit Sacras Literas, praeter Mosis libros voluerit non potuit, quod plerique etiam tantum afferunt. Hos enim ante LXX. seniores graece translatos existisse, (si qui Scripturae libri graece tum translati fuerunt,) Clemens atque Eusebius, ex Aristobulo, Philosopho Peripatetico, affirmant, etsi Huetius ad partes tantum aliquas legis illam interpretationem restringat, Demonstr. Euang. Prop. IV. c. 12. §. II. Non dixerim cum nonnullis, in prioribus libris biblicis V. T. antequam David Psalmos suos condidit, de passione & morte Christi nil quicquam legi; illud tamen affirmauero, ea, quae ibi exstant, obscuriora esse, multisque typis & umbris inuoluta, quam ut Plato, homo paganus, tam distincte mysterium tantum potuerit cognoscere. Eunuchus, reginae Candaces praefectus, legebat Esaiam, eo loco, vbi Euangelistam quasi agit, & omnium euidentissime de Christi perpeffionibus scripsit, erat circumcissus seu profelytus, verum Deum adorauerat Hierosolymis, audierat sine dubio etiam, quae non diu ante Hierosolymis Christo euenerant, nec tamen assequebatur, de se, an de alio loqueretur Propheta, donec Philippus patefaceret, ac Iesum praedicaret, Act. VIII. 27. sq. Numquid Platonem, hominem pagani, & idolorum cultorem, ante vaticinii euentum, in locis obscurioribus plus vidisse putabimus?

XVI. Dicat aliquis: habuit Iudaeos, qui, quod Philippus Eunuchus, ei praestare poterant, & diuina oracula de Christi passione & morte interpretari. Equidem Iudaei ignorare non potuerunt, saltem non debuerunt, promissum Messiam multa passurum pro salute humani generis; tam distincte tamen, sicut Plato edisserit, eum flagra,

flagra, vincula & similia passurum, & tandem cruci suffigendum, eos cognouisse, non facile inducor, vt credam. Praedicta crux fuit a Prophetis, variisque typis ac symbolis, videlicet Agni Paschalis, aenei serpentis, signi litterae Tau, vt est apud Huetium; Demonstr. Prop. IX. c. 127. & Christoph. Cellarium, Program. LXVII. conf. Anton. Bynaeus, Christ. crucifix. p. 74. Herm. Witfius, Oecon. Foeder. L. II. c. 10. §. 26. & aliorum ante significata fuit; verum obscuriora ea sunt, vt dubitem, eorum sententiam fuisse tam vulgatam ac familiarem inter Iudaeos in Aegypto, vt cognitionem tam distinctam Platoni potuerint suggerere. Ea enim ex euentu clarius nunc percipiuntur, quam ante, quam res esset gesta atque impleta. Discipuli iam tertium annum Christo dabant operam, assidue cum ipso versabantur, saepiusque audierant, quae magistrum perpeffiones atque supplicia manerent, nec tamen intelligebant satis ac capiebant praeiudiciis occupati, Matth. XVI. 21. 22. Singularia sunt Euangelistae verba de Christi discipulis, cum magister passionem & mortem eis suam clare praediceret: *sed* (ita particula hic accommode redditur) *illi nihil horum intellexerunt, & erat verbum istud absconditum ab eis; nec intelligebant, quae dicebantur; vbi ter idem repetitur, ad supinam discipulorum Christi ignorantiam significandam, Luc. XII. 34. conf. Aug. Buchneri Orat. de IV. Virgilio Ecloga, quae inter Festas est VII. Deinde sunt etiam apud Platonem aliqua de iusto enuntiata, quae Christo repugnant, & euentui sunt contraria, vt quod tormenta passurus, oculis priuandus, & cogniturus sit; non esse, sed videri iustum esse concupiscendum.*

XVII. Haud vero iuerim inficias, quin ad Christum accommodari possit, quod de *Iusto* dixit Philosophus,

phus, vt apud Huetium supra factum vidimus. Multa enim apud Philosophos ac Poetas dicta legimus, quae non incommode ac religionis Christianae capita possunt aptari. Ita non praeter rem Lactantius Ciceronis locum, quem supra adscripsimus, etiam ad Christianos sui temporis accommodat, qui innocentes pro facinorosis ac sceleratis habebantur, multisque affigebantur malis. *Profecto*, inquit, *quasi diuinaret, quae nobis mala, & quo modo ventura essent, propter iustitiam, hoc posuit exemplum. Haec enim populus noster patitur omnia, errantium prauitate. Ecce in eo est errore ciuitas, vel potius orbis ipse totus, vt bonos, & iustos viros tanquam malos & impios persequatur, excruciet, damnet, occidat, L. V. c. 12. Plura possem addere profanorum dicta, quae non infeliciter Patres ad res sacras traduxerunt, si longior esse vellem. Dabit autem desideranti T. Pfannerus in Theologia Gentili.*

XIIX. Quid vero Clementem commouerit, aut commouere potuerit, vt de Christo locum Platonis acciperet, consideratione forte non indignum. Non quidem indicauit hoc, liceat tamen aliquid coniecere. Primo haud dubie Clementem eam in sententiam pertraxit, quod in vnitatis numero sistatur *iustus*, ita descriptus, qualis inter homines vulgares non facile reperitur, & quidem cum articulo, in quo vim singularem alias Clemens obseruat, Strom. L. III. p. 460. Verum insolens Platoni non est, rem aliquam ita describere, vt animo potius eam concipere, quam re ipsa cernere, vel sperare liceat, vt vel exemplo patet formatae ab ipso reipublicae. Vid. Contringii Prud. ciuil. p. 348. Vnitatis numero vitur, vt personam contra iustitiam disputantis, & iniustitiam laudantis, recte sustineat, sententiamque clare proponat, atque adeo perspicui doctoris munere fungatur. Est enim tanta

vis in exemplo singulari, vt multum ad docendum valeat, & oculis quasi rem, de qua agitur, sistat atque exhibeat. Neque vero vnā atque singularem personam intellexisse Platonem, e responsione patet. Adimanti, qui pro singulari numerum multitudinis substituit, & quae acerba Glauco dixerat iustos, eadem iniustos manere affirmat. Eius verba addo: ἀπεργάζωνται περὶ τῶν δικαίων, δοξαζόμενοι δὲ ἀδίκων, διὰ τὰ τιμωρήματα, πάντα περὶ τῶν ἀδίκων λέγειν. *Quaecunque supplicia eorum narrabat Glauco, qui iusti sunt, & videntur iniusti, eadem insuper iniustorum narrant, alia non habent.* Articulus saepe quidem rem, vel personam certam, definitam ac singularem significat; verum non minus saepe tali eum vi carere, & prorsus abundare, & vsus auctorum ostendit, & Grammaticorum testimonia confirmant. V. Glassii Philol. Sacr. L. III. Tr. II. Can. III. p. 175. B. Stolbergius de Soloecism. Diff. add. p. 216. seq. Et si per *iustum* singularis ac certa quaedam persona, per *iniustum* quoque, eidem oppositum, certa persona intelligenda erit, quae vero nec fingi potest.

XIX. Alterum, quod inducere potuit Clementem, vt de Christo sermonem esse crederet, sine dubio fuit, quod quae Christo euenerunt acerba ac dira, vtpote flagra, vincula, crux, tam distincte apud Platonem legantur, ac si rem gestam describeret. Enimvero cum Plato enumerare constituisset, quibus malis iusti soleant affici, qui tamen pro sceleratis habentur, non poterit, quin flagra, tormenta, vincula, oculorum orbitatem, palum vel crucem nominaret. Haec enim erant vsu recepta apud eos poenarum ac suppliciorum genera, quibus facinorosos excruciabant. Innuit hoc Adimantus in responsione ante laudata, & vltimis maxime verbis: *alia non habent.* Similem vero in modum Seneca: *iniquum est bonum vi-*

rum

rum debilitari, aut configi, aut alligari, de Providentia c.V. Et in Sapientiae libro improbi talia aduersus iustos agitant consilia: *contumelia & tormento interrogemus eos; morte turpissima* (crucis haec mors est) *condemnemus eum*, c. II. 19. 20.

XX. Illud vero non omiserim, quod vel potissimum censei debet, conatum puto persuadendi gentilibus, religionis christianae capita non esse noua, sed a veteribus philosophis vel iam credita, vel etiam praedicta. Gentiles etiam condemnebant fidem christianam vel propterea maxime, quod esset noua, & Deum cruci affixum crederet. *Constat*, inquit Casaubonus, *nihil magis olim paganos auertisse a fide in Christum, quam opinionem nouitatis*, Exerc. XVI. n. 43. p. 480. Quod ad crucem attinet, Paulus Apostolus de gentibus scribit, quod *Christi crux* illis sit *stultitia*, 1. Cor. I. 23. Et Augustinus, cum Porphyrio, gentilismi propugnatore acerrimo, disputans: *Christum*, ait, *esse non credis; contemnis enim eum propter corpus ex semine assumptum, & propter crucis opprobrium*, L. X. de C. D. c. 28. Hinc christiani doctores id agebant maxime, vt docerent, gentium sapientes, cum primis Platonem, quem omnes magni aestimabant, vel eadem, vel non dissimilia sensisse ac docuisse, nec esse noua, quae christiani crederent, sed vetera, & in melius tantum interpolata, obseruante B. Iac. Thomasio, de Stoic. mundi exult. §. XV. Qualemcunque igitur apud Philosophos si inuenirent dictorum similitudinem, consentanea dicebant esse Scripturae Sacrae, quanquam de rebus diuersissimis loquerentur, & a sacris mysteriis longe alienis. Plurcula in hanc rem diximus in Techn. Sacr. p. 53. seq. 144. seq. conf. Io. Clericus Epist. Critic. passim, & p. 314. sq.

O 2

XXI.

XXI. Quo magis vero lectione veterum & omnis antiquitatis doctrinae instructus ac praeparatus accessit Clemens Alex. eo magis in hoc genere elaboravit. Qui impetus eo Patrem eruditissimum abripuit, ut multa scriberet Doctore Ecclesiae tanto indigna. Etenim testimonia Platonis & aliorum profanorum scriptorum fere non minus frequenter, quam Sacra suis in scriptis laudat, Sacrae Scripturae dicta ad Philosophorum sententiam accommodat, eorumque errores sequitur, ut sunt: Deum gentibus, ut eas per Philosophiam saluaret, suos dedisse Prophetas; Paulum Apostolum Graecos remittere ad libros Sibyllinos, & ad Hydaspis oracula, ut de Filio Dei veritatem inde hauriant, & eius generis alia. Haec & alia in Clemente notata videantur apud Casaubonum Exerc. I. n. X. p. 68. Dallaeum, de vero usu Patrum L. II. c. 4. p. 25. Iac. Thomassium, Schediasm. §. 46. B. Thom. Ittigium Hist. Eccles. Sec. II. p. 231. sq.

XXII. Non improbamus conatum illum ac studium propagandi fidem christianam, cum Paulum Apostolum auctorem & ducem habeat, Act. XVII. 23. sq. Sed tamen maior si adhibita fuisset cautio a veteribus ac prudentia, maiorque circumscriptio, nec conficta fuissent oracula, adhibitaque in subsidium, melius fortasse confuissent & sibi, & Ecclesiae. Plures enim Platonem magis secuti, quam Scripturae Sacrae oracula, varios errores in Ecclesiam inuexerunt; quod variis exemplis demonstravit Colbergius in Libro de origine & progressu Haeresium. Dei verbum, quod est ἀποδείξας πνεύματος καὶ δυνάμεως, ostensio spiritus & potentiae, hoc est, demonstratio spiritualis & efficax, 2. Cor. II. 4. non indiget persuasoriis humanae sapientiae verbis, & per se ipsum est

potentia

potentia ad salutem omni credenti, Rom. I. 16. In hoc nos Dei sapientiam, hoc est, Christi crucem, quaerimus; & praecones certissimos, testes non dubios, Euangelistas & Apostolos, post quos alios non agnoscimus, testimoniaque non fallentia crucis inuenimus.

CAPVT QVARTVM.

DE TESTIMONIIS GENTILIVM, QVORVM IN N. E. FIT MENTIO.

ARGVMENTVM.

- I. Christi crux & baptisimus fundamentum christiani nominis.
- II. Pilatus Christo perhibet testimonium in crucis inscriptione. Variat inscriptionis subiectum apud Euangelistas, non praedicatum. Crux ab Helena inuenta dubia.
- III. Pilatus regem Iudaeorum appellat, nec mentem vel verba mutat. Inscius fit praeco veritatis. Num in Christi ignominiam posuerit titulum.
- IV. Epistola Pilati ad Tiberium. Varii auctores eam exhibent. Variant nonnihil exempla.
- V. ΑΥΑΦΟΡΑ Pilati ubi exstet?
- VI. Acta Pilati commemorant veteres. Exstant sub titulo: Euangelium Nicodemi. Laudant Tertullianus, Eusebius, Orosius, alii.
- VII. Pilati acta in Iudaea sine dubio fuerunt conscripta. An Christiani viderint, dubium. Quae Patres viderunt, spuria sunt. Epistola Pilati conficta, vel stili & tituli indicio.
- VIII. Tiberius Christum in numerum Deorum voluit recipi. Ita Tertullianus, Eusebius, Orosius, alii.
- IX. In dubium vocatur institutum Tiberii. Recensentur argumenta.
- X. Respondetur ad argumenta.
- XI. Pilatus rem gestam per-

scripsit ad Tiberium. Christianus non fuit. Non sine Dei prouisione negata fuit Christi ἀποθῆσις. XII. Centurionis testimonium. An omnibus tribuendum sit militibus? An Dei Filius creditus sit, vti Hercules? melior mens praesumitur. XIII. Quo sensu hominem iustum dixerit? Quae de nomine centurionis & praeconio Christi referuntur, dubia sunt. Primitiae Christianorum e gentilibus fuere milites. XIV. Puella gentilis, vel potius spiritus Pythonis Christo perhibet testimonium, Actor. XVI. Num fuerit ventriloqua? Christus & Paulus daemonis non admisere testimonium.

I.

CRUCIS mortem, quam Christus subiit, atque baptismum supra diximus fundamentum esse christiani nominis, de iis nunc dicemus, qui non-christiani fuerunt, & benignius de Christo senserunt, & paucis disquiremus. Initium faciemus ab iis, quorum Sacra Scriptura facit mentionem: Nec vero aduocabimus magorum testimonium, quod primi e gentibus dederunt Christo, Regem Iudaeorum venientes adoratum, Matth. II. Si Iudaei fuissent, ablegati a Iudaeis ex alibus in Perfide, vel Babylonia, vel Syria, quod Vir clarissimus statuit, vid. Syria, Graeca p.74. sq. non regem illi fuissent adituri, v. 3.7.8.9. sed Sacerdotes & Legisperitos; imo ipsi perinde, vt isti, sciuisent locum natiuitatis Bethlehemum, v. 4.5.6. Neque disquiremus de statua, quam mater Syrophoenissa, cuius filiam a daemone agitatam sanauerat Christus, Matth. XV. 22. sq. Christo erexisse scribitur, apud Eusebium, Hist. Eccles. L. VII. c. 16. V. Buchner. Orat. Fest. p.62. illud Euangelista diserte prodit; hoc traditione nititur, atque confectum est, quo de in peculiari Dissertatione fusius agit Theod. Haseus.

II. Pri.

II. Primus in medium prodeat Pontius Pilatus, Tiberii Imperatoris nomine Iudaeae procurator. Is cum Iesum, flagitantibus Iudaeis, crucis condemnasset supplicio, mortisque causam, vt mos erat, (Lipsius de cruce L. II. c. II.) imponeret cruci, his vsus est verbis: Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. IESVS NAZARENVS, REX IVDAEORVM, Ioh. XIX. 19. Differunt nonnihil Euangelistae ceteri quod ad subiectum; Matthaeus enim ita refert: ὁ τοῦ ἐστὶν Ἰησοῦς ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. HIC EST IESVS, REX IVDAEORVM. Marcus: ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. REX IVDAEORVM. Lucas: ὁ τοῦ ἐστὶν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. HIC EST REX IVDAEORVM. Sed in praedicto omnes conueniunt, vt reliqui sententiam, Iohannes autem, totius rei gestae spectator, Ioh. XIX. 26.35. ipsa Pilati verba, diuino sic suggerente Spiritu, descripsisse videatur. Nisi cum Sam. Reyhero statuere velimus, trilinguem fuisse & inscriptionem, quod Lucas & Iohannes prodiderunt, & tribus diuersis tabulis inscriptam, & quoad verba etiam variam fuisse, prout ipse delineauit in Diff. de crucifixi Iesu titulis c. VIII. p. 17. aut ita malimus componere diuinos scriptores, vt integer hic titulus emergat: ὁ τοῦ ἐστὶν Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. HIC EST IESVS NAZARENVS, REX IVDAEORVM, quem graece tabulae inscriptum exhibet, cum insolens haud fuerit Romanis. demonstrandi vt vocula in eiusmodi casu, & eam quoque addiderit Syrus interpres, etiam apud Iohannem, qui eam non habet; nec non Iohannis Paraphrastes, Nonnus, & Ammonius, Concord. Euang. p. m. 234. Est haec sententia summi Theologi, Ioh. Gerhardi, in Harmon. Euangel. h. l. v. Casaubon. Exerc. XVI. adu. Baron. n. XXCVI. p. 562. sq. Anton Bynaeus in Christo crucifixo c. XVII. §. 32. Iohannes tamen verum consignasse titulum videtur, vt pote testis

ftis oculatus, I. Ioh. I. I. Ambrosius refert, quod, cum Helena Constantini M. mater, trecentis circiter post annis crucem Christi perquisiuit, & tres cruces inuenit, ex titulo adhuc integro, prout a Iohanne descriptus est, cruci affixo dignouerit Christi crucem, Serm. de obitu Theodosii. Sozomenus etiam tabulae, isto ebraicis, graecis & latinis literis inscriptae titulo, meminit, at separatim inuentae, Hist. Eccl. L. II. c. 1. Et ita fere Socrates Hist. Eccles. L. I. c. 30. Verum narrationem istam de cruce Christi vel vnus Eusebii, fusa accurateque de Constantino M. & Helena agentis, huiusque pietatis opera & iter Hierosolymitanum recensentis, silentium suspectam reddit. Interea ex instituto perquisiuit hoc argumentum Ven. Io. Andr. Schmidius in Dissert. de crucis dominicae per Helenam inuentione, & propter multa veterum testimonia vere eam fuisse inuentam existimat, eamque magis ex titulo, quam ex vi medica fuisse agnitam scribentibus accedit. Num vero Romae titulus ille seruetur, disquisitione indiget. Sulpit. Seuer. Histor. Sacrar. L. II. p. 143. ed. Drus. Sixtus Senens. Bibl. Sacr. L. II. p. m. 195. Caracciolus de titulo crucis c. 19. & c. 42. 43. Io. Wolffius Memor. Tom. II. p. m. 243. Salmaf. Epist. de cruce pag. 269. seq. Bynaeus loc. cit. §. 35. Henningius Archaeol. pass. c. 21. §. 9. 20.

III. Paganus homo haud nouerat Iesum, nisi ex accusatione Iudaeorum, tum aliorum malefactorum, tum in primis regni affectati hominem actum reum, eumque propterea, etsi innocentem cognouerit, condemnarat, Ioh. XIX. 12. 16. Fallit enim Lactantius, dum scribit, quod ipse Pilatus sententiam haud pronunciarit, sed Iudaeis secundum legem tradiderit iudicandum, L. IV. c. 18. In inscri-

inscriptione tamen *Regem Iudaeorum* appellat, idque tam constanter, vt, cum mutari titulum vellent Iudaei, istaque mutatio scenae tragiccae nil praeiudicaret, nec Romano repugnaret iuri, haud quicquam his concederet, v. 21. 22. *Deo rem ita dirigente, vt etiam ex ore hostili gloriae christianae magnitudo testata inueniretur*, ceu loquitur Matth. Berneggerus Obs. Misc. n. XI. p. 77. Testatus est igitur Pilatus, saltem ignorans, Iesum etiam crucifixum esse *Regem Iudaeorum*, quem paulo ante coram ipso se esse fuerat confessus, eoque Filium Dei, Ioh. XVIII. 36. 37. XIX. 7. hoc est, Messiam ac Seruatorem Iudaeis promissum, tantoque opere desideratum. Ita quod in ignominiam Iesu erat cogitatum, Dei consilium in eius gloriam vertit, & veritatis nescius factus est testis veritatis, Caiphae exemplo. Titulus igitur iste reuera gloriosissimus fuit, etsi Pilati iudicio ignominiosissimus fuerit, secundum Sixtum Senens. Biblioth. L. II. p. 95. quanquam videri queat, Pilatum, qui tantopere laborabat pro dimittendo Iesu, non tam ignominiae causa, quam in excusationem ac defensionem iniquioris sententiae titulum hoc modo praefixisse. Seb. Schmidius Diss. Academ. p. 179. sq. Dannhavverus ibid. p. 216. Calixtus Concord. Euangelist. p. 399. Praeclare Synesius Cyrenaeus, Ptolemaidis Episcopus: καὶ τοι, inquit, τὸ ἐπιγράμμα τὸ σαυρὸν γεγὸς ἀπὸ γνάμης ἐκ εὐσεβείας σεμνὸν ἢ ἐπὶ λέξει, δι' ἃ βασιλεὺς ὁ χριστὸς ἐκηρύχθητο. *Ipsa crucis inscriptio vt non religioso ab animo profecta, at verbis ipsis perhonorifica existit, quibus Rex Christus praedicatur*, Epist. LVIII. p. 202. edit. Petau. Et Sedulius L. IV. oper. Paschal. p. m. 558. ed. Georg. Fabricii:

Scribitur & titulus (al. *scribitur in titulis*) hic rex est Iudaeorum;

Quod nihil a Deitate vacet: nam coelitus actum

Hoc Hebraea refert, hoc Graeca Latinaque lingua,

Hoc docet una fides, vnum ter dicere Regem.

V, Aët. Erudd. 1699. p. 127. B. D. Buddei meditatio paschalis de Pontio Pilato, Evangelicae veritatis teste, 1717. quae legitur iam in Medd. Sacr. p. 79. sq. a Seelen Medd. Exeg. P. I. p. 379. sq.

IV. Sed fortasse plura & clariora Pilati de Christo testimonia habemus. Exstat eius Epistola ad Cl. Tiberium Neronem, apud Sixtum Senensem L. II. Biblioth. S. p. m. 95. quam ex Orthodoxographis exhibet B. Mich. Waltherus Pater, Praefat. *der Erklärung des Briefes an die Brüder* p. 38. & Io. Reiskius de imag. Iesu Christi, Exerc. VII. c. 1. p. 154. & auctores, *Der unschuldigen Nachr.* an. 1702. p. 245. sq. & Anton. van Dale p. 609. sq. & alii, in qua & recensentur Christi miracula, & iniqua eius accusatio, crucis supplicium, & resurrectio, additurque, quod ob miracula vulgo inter Iudaeos & plebem *Dei Filius* fuerit habitus & appellatus. Verba sunt: *fecit alia quoque permulta miracula, ut vulgo etiam inter Iudaeos & plebem, Dei Filius diceretur.* Exstat quoque Pilati ad Tiberium Epistola in Pseudo-Hegeſippi Anacephalaeosi f. m. LXVI. b. quae recentior est ipsis de Hierosolymitano excidio libris, ex his confarcinata, secundum Io. Frider. Gronovium Obs. in Scriptor. Eccles. c. XXIV. p. 265. 267. vnde Baronius eam Annalibus suis inseruit, an. XXXIV. n. 228. aliique repetuerunt. Exhibet eam & Io. Alb. Fabricius in Cod. Apocr. N. T. p. 298. sq. vbi plures indicat, eam qui

qui recensent. Est ea inscripta *Claudio*, quo in titulo Baronius certum esse ait errorem, si qua fides adhibenda epistolae, quia Claudius loco Tiberii ponatur, quem tamen aliunde irrepsisse putat, loc. cit. Sed Claudius is ipse Tiberius est, utpote Claudiorum perantiqua ac celebri familia prognatus, dictus & ipse *Claudius*. Indicat hoc Suetonius: *in castris*, inquit, *tiro etiam tum propter nimiam vini aviditatem, pro Tiberio Biberius, pro Claudio Caldus; pro Nerone mero vocabatur.* Dictus itaque *Claudius* fuit, etsi post adoptionem Tiberii, minus est frequens *Claudii* nomen. Sueton. v. Tiber. c. I. sq. c. XLII. Verbis ea nonnihil discrepat a priori, & minus latine sic fluit, ut ex Graeco, a graece minus perito, translata videatur; hoc tamen ibidem quoque legitur, quod omnis populus Iudaeorum *Dei Filium* esse dixerit. Sicenim scribit: *cum omnis populus Iudaeorum eum Filium Dei esse diceret, invidiam contra eum passi principes Iudaeorum* (Graeca haec phrasis est,) *& tenuerunt eum, mibique tradiderunt.* Nec forte dissentient in hoc exemplaria cetera, quorum adhuc tria, ab inuicem quae discrepant, meminit B. Ittigius, Append. ad Haeresiarch. c. II. §. 14. p. 9. Ex his vnum est Epistola Graeca, quae exstat in Biblioth. Vindobonensi, teste Lambecio, qui initium eius exhibet, L. V. Bibl. Vind. p. 23. conf. Nesselius Catal. Manuscript. Graec. Bibl. Caes. p. 349. quae a prioribus num multum diuersa sit, ii iudicare poterunt, quibus illam datum est inspicere. Putauerim vero, haud magnum, ut in reliquis exemplaribus, fore discrimen. Aliam adhuc addit Fabricius loc. cit. p. 300. conf. Aët. Erudd. 1721. p. 387. Quod si fides habenda foret Actis Petri cum Simone Mago, quae Marcelli nomen praeferunt, Petrus de Christo, quis esset, a Nerone quaesitus, Pilati literas ad Claudium produxit, ceu

laudatus modo Ittigius indicauit. Fabricius Cod. Apocr. p. 299. sq. conf. P. III. p. 479. Aët. Erudd. 1699. p. 127. Wockenii Diff. de Pontii Pilati Epistola ad Tiberium circa res Iesu Christi gestas.

V. Exstat etiam *Ἀναφορά πιλᾶτος*, *Relatio Pilati Praefecti de Iesu Christo*, Domino nostro, missa ad Tiberium Imp. quam graece & latine exhibet celeb. Fabricius, in Cod. Apocr. p. 972. sq. conf. P. III. p. 456. sq. Quae num eadem sit, quam Cotelerius Volum. II. Part. Apostol. p. 162. ed. Antvverp. in Cod. Reg. n. 2431. sub titulo: *ἀναφορά πιλᾶτος πρὸς τὸν Τιβέριον* exstare testatur, dicere non habeo. Recensentur in ea Christi miracula, passio, & mors, & resurrectio ita, vt addantur quaedam, de quibus nihil sacra in historia occurrit.

VI. De Actis Pilati frequens apud scriptores fit mentio. Exhibentur Acta Pilati, quae titulum Euangelii Nicodemi praeferunt, in Fabricii Codice Apocr. p. 214. sq. conf. P. III. p. 481. sq. Christum Iesum Dei esse Filium non semel ibi asseritur. Vt alia plura omittam, Annas & Caiphas, a Pilato adiurati, ex scriptis Testamenti Veteris tandem colligere & affirmare introducuntur: *ἔς sic apparet, quod Iesus, quem crucifiximus, Iesus Christus, Dei Filius, est verus & omnipotens Deus*, p. 297. Certe Tertullianus, Patrum inter Latinos antiquissimus, Apol. c. 21. *ea omnia*, inquit, *super Christo Pilatus, & ipse iam pro sua conscientia Christianus, Caesari tum Tiberio nunciauit*. Inter ea quid relatum fuerit, e cap. V. colligamus, vbi ait, *quod illic in Palaestina veritatem illius diuinitatis reuelarit*. Eusebius L. II. Hist. Eccles. c. 2. scribit, quod Pilatus retulerit inter alia commemorata, *ὅτι μετὰ θάνατον ἐκ νεκρῶν ἀνίστας ὁ ἰσὺς*

Θεὸς εἶναι παρὰ τοῖς πολλοῖς ἐπεώμετο, quod ad vitam denuo reuocatus a plerisque iam Deus haberetur. Et Orosius L. VII. c. 4. *quod certatim crescente plurimorum fide Deus crederetur*. Apud Gregor. Turonensem in Actis Pilati milites custodes fatentur, se Filium Dei reddere non valere, Hist. Francor. L. I. c. 21. conf. Nicephorus L. I. c. 8.

VII. Num hi Epistolam aliquam habuerint in mente, an Acta aliqua ab illa diuersa, non licet definire, cum nullius diserte mentionem faciant, quamquam Tertullianus, dum nunciaſſe scribit, ad Epistolam respexisse videatur. Iustinus Martyr quidem *Acta* nominat, in Apolog. II. p. 76. conf. p. 86. Verum haud vocat *Acta Pilati*, sed *ἐπὶ ποντίῳ γενομένη*, quae *sub Pontio*, seu, res moderante in Iudaea Pontio, confecta sunt. Itaque sic potius existimari potest, Acta fuisse de rebus sub Pontio Pilato in Iudaea gestis, quam illa Pilati authentica in conspectum venisse & vsum christianorum. Praesides prouinciarum ad Imperatores retulisse, quid gestum fuerit tum a se, tum ab aliis in prouinciis, vel Plinii exemplo ex Epistolis ad Traianum edocemur. Nec verisimile est, Pilatum ab isto recessisse more, nec a se gesta significasse, maxime cum res esset tanti momenti, tot tantisque miraculis confirmata, & ille de medio sublatuſ, qui se regem Iudaeorum non negarat. Num autem Epistolae & Acta Pilati genuina in manus christianorum vnquam peruenirent, dubium videri possit, cum in tabulariis Romae religiose talia asseruarentur. Hinc nec Iustinus, nec Tertullianus, nec Eusebius exemplum Epistolae, vel Actorum exhibent, aut se vidisse affirmant; nisi fortasse aliquis, quod Casaubonus existimat, qui tractauit eiusmodi scrinia, factus christianus rem istam communicauerit cum suis, vnde postea Epistolae pariter & Acta a christianis, vt oracula Sibyl-

larum, Hermetis Trismegisti, Hydaspis & alia eiusdem generis scripta sunt efficta. Fabricius Cod. Apocr. p. 214. sq. Van Dale de Oracul. p. 609. sq. Et licet meminerint Actorum Pilati tum Eusebius, L. IX. H. E. c. 4. tum Epiphanius Haeres. L. spuria tamen & subdititia ea esse, illa quidem a gentilibus conficta, multisque aduersus Christum blasphemiiis referta; haec autem a Quartodecimanis usurpata, a prioribus sine dubio diuersa, illi ipsi, qui ea commemorant, auctores significant, & recentiores agnoscunt & confirmant, in quibus ipse est Baronius, Annal. an. XXXIV. n. 230. Sixtus Senens. loc. cit. Nec Epistolam Pilati genuinam esse, vel solum dictionis genus ac titulus minus vsitatur probauerit, vt alia nunc breuitatis causa taceamus argumenta. Sermo est eiusmodi, quo Tiberii seculo non dico Procuratores prouinciarum ad Principem, sed vix vernae illorum inter se utebantur, vti scribit de ista Epistola I. Fr. Gronouius Obs. in Script. Eccles. c. 24. p. 268. conf. Ittigius Hist. Eccles. Sec. I. c. VII. §. 58. p. 411. Casaubon. Exerc. XVI. adu. Baron. n. 154. p. 675. Ottius Annal. Eccles. an. 34. §. 66. Caue Hist. Literar. P. I. p. 18. Basnag. Exerc. Histor. Crit. p. 142. sq. Tillemont Histoire Eccles. Tom. I. P. II. not. 19. p. 724. sq. Io. Reiskius loc. cit. p. 163. sq. Van Dale de orac. p. 608. sq. Latèrem ergo lauat Honorius de S. Maria, cum Pilati Acta & ad Tiberium Epistolam tanquam monumenta *γνήσια* defendit. Act. Erudd. 1724. p. 183. Germ. P. 133. p. 709. sq. Exstat Diss. de Pontii Pilati ad Tiberium Epistola circa I. G. res gestas, Londini 1720. Bibl. Brem. cl. V. p. 172. sed eam his in oris frustra quaesieris.

VIII. Neque tamen dimittimus Pilatum. Etsi enim nihil ab ipso profectae relationis exstat, genuinum quod sit; ipse tamen de *diuinitate Christi*, quae vulgabatur per Iudaeam,

am, ad Tiberium Imp. scripserit oportet, si eius relatu factum est, vt Tiberius ad Senatum retulerit de *Christo Deorum numero inferendo*. Prodidit hoc Tertullianus Apolog. c. V. XXI. *Tiberius annunciatum sibi ex Syria Palaestina, quod illic veritatem illius diuinitatis reuelarat, detulit ad Senatum cum praerogatiua suffragii sui. Senatus, quia non in se (ipse legit Cl. Fabricius, quoniam apud Eusebium leg. αὐτὸν scil. σύγκλητος, ipse Senatus, quae lectio ex Orofio quoque confirmatur,) probauerat, respuit; Caesar in sententia mansit, comminatus periculum accusatoribus christianorum*. Repetit haec Eusebius, ad Tertullianum prouocans, & fusius nonnihil enarrat ac declarat, tum in Chronico, p. m. 159. tum in Histor. Eccles. L. II. c. 2. Nec minus fuse copioseque Orofius L. VII. c. 4. *Tiberius, inquit, cum suffragio magni fauoris retulit ad Senatum, vt Christus Deus haberetur*: postea causam exponit, cur Senatus, & praecipue Seianus, resisterit, omnes tamen, Deo vindice, grauissime luerint, a Tiberio plerique trucidati. Orofii verba descripsit Albertus Stadenus, Chron. ad an. XXXVIII. p. 39. quem lubens addo, cum sine censu eum fere reliquerint, hoc qui tractarunt argumentum. V. Th. Hasaei Diss. mox citanda §. II. p. 5. seq. Quae de Seiano addit Orofius, prudens omittit, cum rem gestam in annum reiiciat XXXVIII, quo Seianus perierat dudum, quippe qui an. XXXI. ad d. XV. Cal. Nouembr. interiit. G. I. Vossius de Passione Christi §. XXIV. An *magni fauoris pro magno fauoris suffragio*, (neque enim haec prorsus idem significant) ex Orofio legendum sit apud Albertum, alii exquirant. Georg. Syncellum, Eutychium, Patriarcham Alexandr. Zonaram, Auctorem Chronici Alexandrini, Gregor. Turonensem, Haymonem, Nicephorum, Cedrenum, Ottonem Frisingensem & alios, qui idem argu-

mentum

mentum repetunt, duces secuti priores, alii addunt, & in his laudatus modo Fabricius, Cod. Apocryph. p. 217. sq.

IX. Multum discrepant eruditorum iudicia de Tiberii ad Senatum pro Christo cooptando Deo rogatione. Plures eam in dubium vpcant, & nouissime multo argumentorum apparatu impugnavit post Tanaq. Fabrum L. II. Ep. 12. Sam. Basnagius Exerc. Hist. Crit. adu. Baron. ad an. XXXV. n. 29. p. 136. sq. itemque Anton. van Dale de Oracul. p. 451. sq. 608. sq. Praeter eos, conf. Ovvenus Theologum L. III. c. XIV. §. 3. p. 283. Kortholt de Persec. Eccles. praelim. p. 7. sq. Clericus Hist. Eccles. Sect. I. §. 96. Lenfant praepar. Sc. 5. p. 310. sq. M. Georg. Christ. Wagner in Misc. Lips. To. IV. p. 161. sq. Rationes eorum eo fere redeunt, vt obiciant: solum Tertullianum auctorem narrationis esse, & causae christianorum vndecunque praesidium, etiam ex fictis narrationibus, quaerere: deinde etiam vrgeant silentium Iustini Martyris, qui Romae tamen non adeo multo post fuerit versatus, vt in recenti potuerit esse memoria efflagitata Christi apotheosis, eaque fidem Antonini extorquere; itemque dissensum Tertulliani & Chrysostomi, qui ita rem referat, vt Tiberius rogarit Senatum, num suis quoque suffragiis Christum vellet creare Deum, vt non Tiberii voluntas, sed votum fuerit; repugnantiam voti Tiberiani & totius Romanorum religionis, quae penitus sublata fuisset per vnus Dei cultum christianorum; pugnam Tertulliani cum Luca, discipulis, christianum nomen Tiberii tempore in seculum introiuisse, quod aliquot annis post sub Claudio demum est factum, secundum Lucam; mortem Christi tragicam & abiectam, quae stultitia erat gentibus, 1. Cor. I. 24. hostilem Pilati animum erga christianos, etiam post mortem Christi & resurrectionem, Act. IV. 27. persuasionem de corpore Christi

sti furtim sublato; contemptum religionis Iudaicae; Tiberii absentiam, qui vltimis annis in Insulam Capreas concessit, ibique est commoratus; animum Tiberii vltimis temporibus libidinibus vacantem, omnique religione exsolutum, Aegyptiisque & Iudaicis ritibus aduersantem quam maxime; senatum ad adulationem cetera compositum, nec quicquam Tiberio negantem; silentium scriptorum paganorum, & inprimis Taciti, qui res Tiberii tamen cum cura solciteque descripserint, & quae sunt alia.

X. Sunt omnino dubia non leuia, nec contemnenda; ad quae tamen etiam quod responderi possit, haud deesse existimo. Solus est auctor Tertullianus; sed fidei tamen satis probatae, eo quod ipse seculo a nato Christo secundo Romae vixit, & paganus diu, in foro versatus occasionem habuit tabularia recognoscendi, & de tabulis requirendi, qui cum publice ad Romani Imperii antistites, Romae agentes, scripserit, causamque egerit christianorum, credibile haud est, eum voluisse fallere, cum verendum ei fuisset magnopere, ne falsitatis publicis ex tabulis argueretur, causamque christianae fidei magis proderet, quam adiuuaret. Accedit, quod nec christiani, nec pagani, quod constet, eius narrationem in dubium vocarint. Solus etiam Iosephus auctor est, Tiberium Roma pepulisse Iudaeos, propterea quod Fulviam, nobilem feminam, eamque profelytam, perfide bonis emunxerint Iudaei, Ant. L. XVIII. c. V. & fidem tamen inuenit. Accedit vero testimonium Eusebii atque Chrysostomi, Ven. Moshemius, Histor. Eccles. Sec. I. P. I. §. 2. Io. Fr. Mayerus, Eclog. Euang. P. I. p. 626. seq. Iustinus Martyr non plane silentio transmittit acta sub Pilato; filet autem flagritatam ἀποδείξι. Neque enim idem omnibus est perquirendi studium, nec in eos semper inci-

dunt, qui rei cognitionem habent. Haud facile ea potuerunt cognosci, nisi ex tabulis publicis, vel aliquo Senatorum, qui tamen secreta habere solebant gesta in Senatu, & ne suis quidem enunciabant. Tertullianus atque Chrysostomus non ita aduersantur sibi, quo minus conciliari queant. Rogauit Pilatus, & ex huius relatione votoque etiam Tiberius, ut Deus cooptaretur Iesus, quod tale quid sine Senatus auctoritate non fieret. Tiberius autem non ita Christum voluit Deum recipi, ut suetus Romanorum cultus abrogaretur, sed ut iuxta coleretur, uti Iul. Caesarem Augustus, & Augustum ipse Tiberius consecrarat, & coli secundum ceteros Deos volebat, veluti postea Alexander Seuerus Imp. suo in Iarario & Christum, & Orphea, & alios eius generis Deos vna coluit. Lampridius in V. c. 22. 29. Tertullianus rem ipsam potius intelligit, cum scribit, quod Tiberii tempore *Christianum* nomen in seculum intrarit, uti *nomen* pro *re* non raro adhibetur, siquidem imperante Tiberio christiana fides propagata fuit primum. Tragica mors Christi erat, & plerisque stultitia: sed multis tamen prodigiis insignita, ut & innocens, & homine maior potuerit inde existimari, & a centurione Romanorum fuerit iudicatus. Praeterea plures pro Diis coluere gentiles, quorum morstragica fuit, uti Bacchum, a Titanibus membratim discerptum; Osirin a Typhone in frustra concisum, Aesculapium fulmine percussum, Romulum patrum manibus laceratum, & alios complures, quod dudum respondit gentibus Arnobius L. I. contra gentes p. m. 14. Hos & alios enumerat quoque Huetius Quaest. Alnetan. L. II. c. 19. §. 2. Hostili Pilatus in Christum animo fuit, sed magis in speciem & reclamante conscientia, ut Iudaeorum furori cederet; ex animi vero sententia & innocentem *iustumque* agnouit, & praedicauit publice,

publice, manuque lotionem significauit, Matth. XXVII. 24. quod ipsi praedicant Apostoli in Iudaeorum Senatu, Act. III. 13. magisque posthaec e miraculis, non in occulto gestis, & e centurione, qui praesens cum stupore cuncta viderat, perceptis, cognouit, Marc. XV. 44. 45. Non compressit persecutionem Christi discipulorum, quod res religionis ad eum non pertinebant. Iudaei quidem sparserunt famam, furtim sublatum esse Christi corpus; sed quis existimet, Pilatum tam rerum fuisse incuriosum, ut non rigidius ex militibus custodibus, eorumque praefecto, quaesierit, quid factum sit nocte tertia? quis putet, omnes fuisse milites pecunia sic occoecatos, ut in Iudaeorum gratiam nullus verum dixerit, ne quidem praefidi, & euulgarit inter suos, quod eos fecisset Pilati Epistola, sed spuria, & Pseudo-Euangelium Nicodemi, testantur? quis crediderit, nil quicquam valuisse vxoris Pilati, Proculae, somnium, quod quale fuerit, Corn. Adami disquirat, Obseru. Theol. Philol. p. 189. Fabricius Cod. Apocr. P. III. p. 983. post latam sententiam magis expensum, ut meliorem de Christo, iusto Deique Filio, mentem induerit? Matthaeus ait, inter Iudaeos fuisse diuulgatum, furtim esse corpus: num perinde apud Pilatum inuenere fidem? Ipsi verebantur Iudaei, ne ad Pilatum rei veritas perueniret; quem pariter pecunia parati sunt oppugnare, ne periculum inde ad milites redundaret, maxime vero propterea, ne sua gens de re gesta certior fieret, quicquid gentiles de ea crederent, Matth. XXVIII. 14. 15. Contempta erat Romanis religio Iudaica; sed ita tamen, ut subinde ex iis profelyti, si non corpore, animo tamen fierent, & non omnino nulli ei fauerent, quod de Fulvia ex Iosepho, & de Centurione Capernaitico ex sacra Historia constat. Iuuenalis cum scribit:

*Quidam sortiti metuentem sabbata patrem
 Nil praeter nubes, & coeli numen adorant;
 Nec distare putant humana carne suillam,
 Qua Pater abstinuit, mox & praeputia ponunt,
 Romanas autem soliti contemnere leges,
 Iudaicum ediscunt, & seruant, & metuunt ius,
 Tradidit arcano quodcumque volumine Moses.*

Satyr. XIV. v. 96. seq. & Persius:

*At cum Herodis venere dies, vinctaque fenestra
 Dispositae pinguem nebulam vomuere lucernae,
 Labra moues tacitus, recutitaque sabbata palles.*

Satyr. V. v. 179. sq. Eos exagitant, qui Romae Iudaeis fauebant, & religionem erant amplexi, diesque Festos & Sabbata gentis illius religiose seruabant. Stolbergius de Soloec. add. Exerc. XII. §. 16. 17. p. 424. Fama de Christo atque miraculorum magnitudo aliam suggerere mentem Romanis tum in Iudaea versantibus potuit. Absens fuit eo tempore Tiberius; potuit tamen per literas Senatus consultum rogare, maxime cum, teste Suetonio, sub Tiberio neque tam paruum quicquam, neque tam magnum publici priuatique negotii fuerit, de quo non ad P. C. referretur. Libidinibus etiam vacauit, & circa religionem negligentior fuit; sed cum, quotidie se perire, anxius ad Senatum scriberet, Tacit. Annal. VI. 6. *furiis*, uti Nero, *flagellatus*, vndeunque remedium quaesivit, & vel propterea nouum voluit cooptari christianorum Deum, qui veniam promitteret sceleribus; quod Constantino M. gentiles obiecerunt, quasi propterea deseruisset gentilium, recepissetque christianorum sacra. Neglexit religionem, scil. vsu receptam, cuius vanitatem facile perspexit callidus princeps, qui Deum fecerat Augustum, & ipse

viuens

viuens templa sibi decerni passus erat. Ad adulationem erat compositus Senatus, a qua tamen ipse abhorruit Tiberius, Sueton. c. 27. sq. multumque indulgebat Tiberii desideriis; sed primis maxime temporibus; vltimis autem in contemptum fere veniebat Imperator apud eum, ut etiam reos a Tiberio iudicatos dimiserit Senatus non auditos, & Imperator, teste Suetonio, aduersus sententiam suam decerni, ne questus quidem sit. Sueton. in V. c. 26. p. 65. sq. 73. Tacitus An. I. 7. Fuit praeterea pertinax in superstitione cultuque Deorum recepto Senatus & tum, & diu postea, nec quicquam in eo voluit mutari ex instituto maiorum, qui solícite cauebant, ne peregrina sacra reciperentur. Propter anticipatos honores diuinis, & ob sententiam populi, pro Deo Christum habentis, Senatum negasse suffragia, Moynius scribit, in Not. ad Var. Sacr. p. 145. Externas ceremonias, Aegyptios Iudaicosque ritus, compescuit, ut ait Sueton. c. 36. sine dubio occasione Fulviae, pecuniis a Iudaeis emunctae; sed honore dignos tamen habere voluit videri, cum Iudaeorum iuventutem per speciem sacramenti in prouincias grauioris coeli distribuit: & si recte rationes putemus, ante passionem Christi id contigit, Ioseph L. XVIII. c. 5. Aët. Erudd. germ. P. CXLII. p. 709. sq. Pagani Scriptores consulto siluerunt, ne paganismo obessent, & christianae religioni praesidium praeberent, si Tiberii fauorem erga Christum proderent. Haec & alia possent regeri; quae tamen an punctum omnia ferant, haud affirmarim, nec depugnarim.

XI. Ego quidem sic censeo, retulisse omnino Pilatum ad Imperatorem, quid gestum in Iudaea fuerit cum Christo, qua ratione ad supplicium crucis damnatus, quae contigerint in morte eius, insolita videlicet & admirabilis

rabilis eclipsis aliaque miranda, quae fama sparserit eius de miraculis non in obscuro, sed publice & propalam factis, quorum memoria, ut fieri solet, vel maxime renouata tum fuit, itemque eius de resurrectione & discipulis, qui Deum crederent, veri simile facit tum rei gestae magnitudo, quae non solum ad regnum attinebat, sed per omnem etiam tunc Iudaeam aliasque orientis provincias ferebatur sermone, cuique milites interfuerant maximorum spectatores miraculorum, quorum aliqui vel ipsi rem perscripserunt Romam; tum mos praesidium, qui res provinciae etiam multo minoris momenti, & in Acta referebant, & sua sponte perscribebant, cœu exemplo constat Plinii Secundi L. X. Epistolarum, ad quem morem Eusebius atque Nicephorus alique merito iure prouocant; tum veterum Iustini Martyris & Tertulliani in Apologiis suis ad Imperatores ad Acta illa prouocantium auctoritas. Quam sententiam praeiuerunt eruditissimi viri, B. Christ. Kortholtus de Persecut. Eccles. prim. §. 5. & 7. & Com. ad Iustini Martyr. p. 44. sq. Io. Conr. Dietericus in Historia Tiberii n. X. Caue H. Liter. Ser. Eccles. P. I. p. 10. Pfannerus Theol. Gentil. c. IV. §. V. p. 148. sq. B. Ittigius Hist. Eccles. sec. I. p. 412. B. Io. Ge. Neumannus Progr. Acad. XXI. p. 154. Chr. Wormius de corrupt. antiq. vestigiis apud Marr. & Tacit. L. I. c. I. Christoph Cellarius Diff. de primo Christian. Principe §. 6. 7. Deylingius Obs. S. P. III. n. 34. p. 250. sq. Casaubon. Exerc. XVI. p. 676. Le Moyne Not. & Obs. ad Var. Sacr. p. 145. sq. If. Vossius de Sibyllin. Orac. c. XI. Huetius Demonstr. Euang. Prop. III. §. XXII. p. 71. sq. Tillemont Hist. Eccles. Art. XIX. p. 422. 722. sq. Du Pin Prolegom. sur la Bible To. II. c. VII. §. III. p. 119. Fabricius Cod. Apocryph. p. 217. Gottfr. Olearius Iesus verus Messias, p. 364. sq. Relat. innoc. 1702. p. 245. seq. &

& alii complures. Quo modo & Pilato & Tiberio locus aliquis relinquendus foret inter Non-Christianos, quorum de Christo meliora testimonia laudemus. Verum si Pilatus *pro sua conscientia iam Christianus* fuerit, quod Tertullianum scribere meminimus, expungendus ille hic erit. Christianum haud fuisse Pilatum, res eius gestae vitaeque exitus, quem ipse sua manu fecit, Euseb. L. II. H. E. c. 7. Orosius L. VII. c. 5. Nicephorus L. II. c. 10 facile probauerint. Baron. Annal. ad an. XLI. n. 20. conf. Fabricius Cod. Apocr. P. III. p. 505. Nec Tertullianum tam animo & fide Christianum, quam fautorem ac defensorem Christi innocentis intellexisse, sunt qui existimant, conf. Theodor. Horn, Prof. Grypsvv. Diff. de Pilato eiusque vxore Christianis §. 9. sq. Neque sine Numinis factum reputari potest prouidentia, quod negauerit Senatus consensum, nec inter Deos cooptarit Christum, ne illis, quae colebant, falsis numinibus par haberetur, & humano studio Christi cultus propagatus fuisse videri posset, id quod Eusebius atque Chrysostomus dudum recte monuerunt. Ex instituto hoc argumentum pertractauit cel. Theodor. Haseus in Diff. de decreto Tiberii Imp. quo Christum referre voluit in numerum Deorum, recusa Erfordiae 1715. Scribit eruditissimus auctor. Bibl. Brem. cl. III. p. 325. not. i, quod refellere voluerit Tertulliani testimonium, postea vero re accuratius pensitata in Diff. cit. confirmari, conf. Dannhavv. Hist. Eccles. trisecl. p. 212. sq. Cellarius Diff. XIV. p. 303. Ven. Moshemius Hist. Eccles. c. IV. §. 11. p. 40. Zornius Bibl. antiq. p. 19. a Seelen Select. Literar. p. 481. Arnoldi Greuii Diff. Tertulliani testimonium de ἀποθέσει Christi a Tiberio decreta, Witteb. habita.

XII. Certiora sunt, quae de Centurione Sacra Historia memoriae prodidit. Is & commilitones eius cum vidissent, quae contigerant, Christo in cruce exspirante, miracula, quod tellus contremisceret, disrumperentur rupes, & medio sol die obrenebraretur, exaetati dixerunt: *ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἦν οὗτος.* *Reuera Dei Filius hic erat,* Matth. XXVII. 54. Eodem sensu Marcus cap. XV. 39. *ἀλλ' ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἦν οὗτος.* *Reuera homo hic Filius Dei erat.* Lucas aliter nonnihil, & haec Centurionis verba refert: *ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἦν οὗτος.* *Reuera homo hic iustus erat,* c. XXIII. 47. Disensum conciliat doctissimus Anglus Walfius in Bibliotheca Literaria Anglic. V. Collect. nou. antiq. 1723. p. 99. sq. Relationes nou. de rebus doctis, Lips. 1722. p. 991. sq. Quod Marcus & Lucas vni centurioni tribuunt, id Matthaeus omnibus adscribit militibus, modo loquendi Scripturae, ipsique Matthaeo, non inusitato, quippe qui latronibus tribuit, quod vni tribuendum erat, c. XXVII. 44. coll. Luc. XXIII. 30. Glassius Gramm. S. L. III. Tr. I. Can. XXVII. p. 96. nisi centurionem hi tanquam praecipuum ac voce praecuntem voluerint nominare. Cognouerat sine dubio e cognitione causae, cui fortasse ipse interfuit, saltem e Iudaeis in causam supplicii, vt fieri solet, inquirens, imo ex subsannantis populi, militum & latronis vocibus, satis audierat, Matth. XXVI. 40. 42. 43. Luc. XXIII. 35. sq. quod Regem se Iudaeorum *Deique Filium* dixisset Saluator. Cum igitur & sermones Christi in cruce audisset, & ingentia vidisset miracula, ipse *diuinitatis* induit de eo opinionem, & in ipsa, quae diximus, erupit verba, vere esse significans, quem se dixerat, *Filium Dei.* Num vero intellexerit, vti fides vult diuina, *vnigenitum Deoque Patri aequalem* Filium, an velut Bacchi, Herculis, Aesculapii, & praesertim Quirini, virtu-

virtutibus diuinitatis quendam gradum consecutorum exemplo protulerit miles Romanus, quod Pfannerus Theol. Gentil. c. IV. §. V. p. 148. Heinsium ait existimare ad Matth. XXVII. 54. quem tamen ad istum quidem locum in Exercitationibus suis nihil annotasse deprehendo, fortasse Grotium voluit dicere, quem Anton. Bynaeus sequitur, in Christo crucifixo c. XIX. §. 19. p. 770. non definiuerim. Timor centurionis, Deique glorificatio augustiora eum cogitasse, quam quod de idolis fabulati sunt vetēres, fidem fecerint, praesertim cum non virtutes, de quibus cognoscere potuit vel ex verbis vnus latronis, Luc. XXIII. 39. 40. sed in primis miracula exspirantisque insolitus clamor extorquerent diuinitatis confessionem. B. Seb. Schmidius benignius de eo sentit, & simplicissimum ei mentis sensum, verumque de Filio Dei conceptum tribuit, Diss. Acad. p. 180. conf. Lightfoot Hor. Ebr. in Matth. XXVII. 54. Iuuenius ita iam olim cecinit:

*Militibus primis quatientur corda pauore,
Dedita qui saeuae seruabant corpora poenae,
Et sobolem dixere Dei, Christumque fatentur.*

Histor. Euang. L. IV. p. m. 519. Wolffius cur. crit. ad Matth. & Luc. II. cc.

XIII. Sed *hominem iustum* tantum confessus est, secundum Lucam, qualem Pilatus in ipsa cognitione dixerat, Matth. XXVII. 24. Augustinus To. IV. de Consens. Euang. L. III. c. XX. p. 502. ita conciliat Euangelistas, vt vel vtrumque dixerit centurio; vel Lucas exposuerit, quo animo sensuque Iesum Dei Filium appellarit: fortasse eum non vnigenitum & aequalem Patri intellexisse, sed ideo,

R

quia

quia iustum illum crediderat, sicut multi *iusti* dicti sint *Filii Dei*. Verum miracula sublimiores potuerunt suggerere cogitationes, verbaque simplicia atque perspicua in sensum tam remotum interpretari durius foret. Vtrumque potius eum dixisse, & aliud Lucam, aliud ceteros commemorasse, cum Augustino dixerim. Ita iam ante Augustinum conciliauit Euangelistas Ammonius, in Harm. Euang. p. m. 236. *hic homo iustus, vere Filius Dei erat.* Et cum alias virtus diuina efficax fuerit in commouendis mortalium pectoribus, vti saepe ex carnificibus ac tortoribus christianorum facti sunt Christi confessores ac martyres; non erit causa, cur eam hic restringamus in morte Christi tam notabili, & nihil, nisi vulgaria, humana & pagana, cogitemus. Quae praeter ea de centurione, quem in Actis, quae Aquilae reperta supra diximus, Cornelium Francinum, alii C. Oppium, patria Hispanum, alii Longinum appellant, eundemque faciunt, cuius seruum Christus sanauit, refert Baronius ex Metaphrasta, an. XXXIV. n. 191. quod contra ceteros, qui Christum furto sublatum dicerent, libere falsum esse dixerit, & Christum *verum* esse *Deum* praedicarit, & e mortuis reuera esse excitatum affirmarit, posteaque militia relicta factus sit praeco, & Caesariensis, vel Mediolanensis, vel in Cappadocia episcopus, tandemque martyr, dubia sunt & incerta. Quamquam a vero non abhorreat, quod fuerit centurio conuersus, secundum Tillemontium, loc. cit. P. I. p. 81. Certe primitiae gentiliū ad Christum conuersorum milites fuere, quando Cornelius centurio cum suae fortis hominibus fidem est amplexus, Actor. X. Haud melioris fidei est Epitaphium Longini, quod prope Lugdunum in fano S. Mariae Insulae Barbarorum legitur, & ita habet: *Qui Saluatoris latus in cruce cuspide fixit, Longinus hic iacet.*

apud

apud Thom. Bartholinum de Latere Christi p. 65. Perperam etiam confundi centurionem cum milite, qui latus Christi perfodit, laudatus Tillemontius recte obseruat, Casaubon. adu. Baron. Exerc. XVI. n. 95. Act. Erud. Lips. MDCXCV. p. 251. Multa alia isto de Longino, quod ex *Λιγν* confictum nomen existimant, fabulosa exstant, quae huc transferre haud erit operae pretium. V. Ottius Anal. Eccles. an. XXXIV. §. 45. I. A. Fabricius Cod. Apocr. p. 259. 982. P. III. p. 471. sq. Seelenius Miscell. p. 353. sq.

XIV. Hunc in censum quis referat testimonium puellae, quae per multos dies Paulum eiusque socios secuta Philippis est, & clamauit: *Ευαγγελισται εστε υμεις οτι εστε δουλαι του θεου του υψιστου, οτινες καταγγελλουσιν υμιν οδον σωτηριας.* Isti homines Serui Dei altissimi sunt, qui vobis annunciant viam salutis, Actor. XVI. 16. 17. 18. Haec Apostolos ait seruos esse *Dei altissimi*; erat autem Paulus seruus *Iesu Christi*, vt se vocat Rom. I. I. Christum igitur *Deum altissimum*, vt reuera est, appellauit. Verum hoc testimonium non est hominis non-christiani, sed *τὸ πνεῦμα τοῦ πυθωνος*, *Spiritus Pythonis*, qui alius non est, quam qui alibi dixit: *ὅτι ἡμῖν καὶ σοι, ἰησοῦ, ὃ ἐστὶν θεὸς, ἡλθες ὡς πρό καιρὸν βασανίσαι ἡμᾶς.* Quid nobis tecum est *Iesu, Fili Dei*? *venisti hic ad cruciandum nos ante tempus*, Matth. IIX. 29. Vel vt Marcus & Lucas referunt: *ἐγὼ, ὅτι ἡμῖν καὶ σοι; - οἶδα σε, τίς εἶ, ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ.* Sine, quid nobis rei tecum est? *noui te, quis sis, Sanctus Dei*, Marc. I. 24. Luc. IV. 34. hoc est, *πνεῦμα δαιμονίου ἀκαθάρτου*, *Spiritus daemonis impuri*. Dicitur *πνεῦμα πύθωνος*, *Spiritus Pythonis*, quia, vt Apollo Pythius, summus vaticiniorum atque oraculorum habitus artifex, per Pythiam Sacerdotem oracula edebat, & futura praedicebat. Corn. Adami Obseru. Theol. Philol. p. 215. sq. Elsnerus Obs. Sacr. ad Actor. XVI. 17. p. 436. Antonius van Dale nullum hic,

R 2

vt

vt solet, agnoscit malum spiritum, sed de ἐγγασπίμοις, *ventriloquis* interpretatur, qui per artem ex interiori, non motis labiis, nec ore aperto, verba protulerunt, de oraculis p.651.sq. Sed verba distincte ac saepius prolata, eiectioneque spiritu vaticinandi silentium aliud nos edocere queant. Neque vero huius impuri spiritus admisit testimonium Iesus, quin potius obmutescere iussit, & ex homine exire: similiterque, ad magistri exemplum, Paulus, iusto agitatus impetu eiecit spiritum, nec eius audire testimonium voluit, Aët. XVI.18. Deylingius Obs. Sacr. P. II. p. 200. sq. Fessellius adu. Sacr. L. V. c. VIII. p. 463. Hostis alioqui testimonium maximi habetur ponderis. Sed nulla cum Christo sit cum Belial consensus, 2. Cor. VI.15, nec daemonis admittit testimonium, ne eius voce, qui contrariis semper studiis aduersus ipsum agitur, laudem quaesisse videatur, & ipsa veritas in suspicionem mendacii, cuius pater est Diabolus, Ioh. VIII.4. veniret. Neque Paulus isto captus testimonio suum ei, quod maligne occuparat, hospitium reliquit, quod studiose quaesivit, vt magis noceret. Obseruat Battierius, ἀπ' αὐτοῦ non referri ad παῖδισιν, sed suppleri debere ὅσας, quae statim vox additur, ut significetur, quod confestim exierit, Bibl. Brem. cl. VI. p. 92. Sed ad παῖδισιν referri, & modus loquendi Apostoli, & rarior ellipsis ex sequenti supplenda membro in tam breui sermonis genere suadet. v. Ven. Wolffius cur. philol. ad Aët. XVI.18.

CAPVT QVINTVM.

DE

TESTIMONIO IOSEPHI.

ARGVMENTVM.

- I. Iosephi testimonium. II. Sitne genuinum disputatur. Recensentur nonnulli, qui pro genuino habent. Qui negat.
- III. Affirmantium sententia defenditur. Iosephus legem scribendae historiae, veritatem, sibi proponit. Non potuit omittere narrationem de Christo. IV. Sine dubio interrogatus a Romanis, de Christo quid sentiret. Non suam, sed vulgi prodidit opinionem. Flauiorum familia Christianis non aduersa fuit. V. Romae fuerunt, qui Christi miracula audierant & viderant. Breuitas indicium est auersae mentis. VI. Historia de Paulina, in templo sub specie Anubis violata aliquid peruersae mentis Iudaicae videtur prodere. Gorionides videtur has suggerere cogitationes. Domitianus eo anno, quo Iosephus desit scribere, vexauit Christianos. VII. Ad christianam fidem num fuerit procliuus. Fuit discipulus Gamalielis. An Paulum Romae viderit? Mansit alienus a fide christiana. Gentilismo subinde est blanditus. IIX. Codices Iosephi consentiunt. Antiquiores eas viderunt. Non sunt securi Eusebium. IX. Iosephus numerauit εἰς ἑκατὰ Archaeologiae suae. Non temere potuit inseri lacinia. X. Macarius Eusebio antiquior Iosephi laudat testimonium. XI. Obiect. quod Patres Eusebio antiquiores ad Iosephum non prouocent. Respondetur.

I.

DEdimus adhuc non-christianorum de CHRISTO testimonia quaedam meliora, breuiterque perquisiui-
mus, sed eorum tantummodo, quorum in historia passionis sit mentio. Plura nunc daturis primum occurrit testimonium Fl. Iosephi, Iudaeorum Liuii, vti vocatur ab Hieronymo, Epist. XXII. ad Eustochium c. 15. quo de tamen nihil afferri potest, quod ante a plurimis, iisque eruditissimis viris, non sit allatum. Afferemus Graeca eius verba, quae leguntur L. XII. Antiqu. c. 4. γίνεσθαι δὲ κατὰ τὸν χρόνον Ἰησοῦς, σοφὸς αἰνῆς, ἐν γὰρ αὐτῷ λέγειν χιή. ἢ γὰρ παραδοξῶν ἔργων ποιητής, διδάσκαλος ἀνθρώπων τῶν ἡδονῇ τάληθῃ δεχομένων, καὶ πολλὰς μὲν Ἰουδαίους, πολλὰς δὲ καὶ ἑλληνικὰς ἐπηγάγετο, ὁ χριστὸς ὅτις ἐστίν. καὶ αὐτὸν ἐνδείξει τῶν πρῶτων ἀνδρῶν παρ' ἡμῖν, ταυτῷ ἐπιτιμηκότος πιλάτου, καὶ ἑαυτὸν οἷοις πρῶτον ἀγαπήσαντες. Εἶτα ἡ γὰρ αὐτοῖς τρίτην ἔχον ἡμέραν πάλιν ζῶν, τῶν θείων προφητῶν ταῦτα καὶ ἄλλα μυρία θαυμάσια περὶ αὐτοῦ ἐρηκέντων. εἰς τε νῦν Ἰσραηλιτῶν καὶ ἁπλῶς ἀπὸ πάντων ἀνομασμένων ἐν ἐπέλει τοῦ Φύλου. Latina ex Gelenii interpretatione sic habent: eodem tempore fuit IESVS, vir sapiens, si tamen virum eum fas est dicere. Erat enim mirabilem operum patratior, & doctor eorum, qui libenter vera suscipiunt, plurimosque tam de Iudaeis, quam de gentibus sectatores habuit. Christus hic erat, quem accusatum, a nostrae gentis principibus, Pilatus cum addixisset cruci, nihilominus non destiterunt eum diligere, qui ab initio coeperunt. Apparuit enim is tertia die viuus, ita ut diuinitus de eo vates hoc & alia multa miranda praedixerunt, & usque in hodiernum diem Christianorum genus ab hoc denominatum non deficit. IESVM dicit homine fuisse maiorem, auctoremque miraculorum, ac veritatis doctorem, Chri-

Christum ac Messiam esse, qui cruci licet fuerit affixus, in vitam tamen redierit, habeatque christianos sectatores.

II. Sitne genuinum indubitatumque hoc testimonium, a Iosephi profectum manu & calamo, an subditum & a christianis insertum, vel saltem interpolatum, per sesquiseculum multum diuque quaesitum, & in vtramque partem desertatum fuit, ex quo tempore Lucas Oslander, Theologus clarissimus, & Hubertus Gifanius, Ictus Altorffinus, signa praetulerunt. Viri eruditissimi, Christophorus Arnoldus, Io. Andreas Bosius, Georg. Wolfgangus Wedelius, Antonius van Dale, Carolus Daubuz, M. Martini & alii dignum censuere locum, quem tractatione quisque singulari exquireret ac pertractaret. Laudatus modo Bosius complures enumerat, qui vel genuinum affirmarunt, vel reiecerunt, cuius tamen ipsius non satis constat sententia, cum scriptum non sit perfectum absolutumque; quibus haud pauciores addi possunt, post illius fata qui tractarunt vel attigerunt hoc argumentum. Longa hos serie vir de historia christiana Ecclesiae antiqua meritissimus B. Ittigius & Daubuzio recenset, & nonnullos addit, in Histor. Eccles. prim. sec. p. 356. & Prolegom. ad Iosephum. Aceruo si granulum licet adiicere, ab affirmantium quoque stant partibus, e veteribus Sophronius, itemque Casp. Varrerius, Lusitanus, Philippus Mornaeus, Io. Schmidius, Theologus Argentoratensis, Io. Christfried Sagittarius, Mich. Waltherus iunior, Petr. Lambecius, C. S. Schurzfleischius, Wilh. Ernestus Tenzelius, Io. Deckherrus, Io. Christoph. Rumetschius, Theodorus Hornius, Io. Henichius, Seuerin. Waltherus Slüterus, Dan. Maichelius, Seelenius, Hadrianus Iunius, Guilhelm. Caue, Eduardus Stillingfleet, Io.

Io. Ernestus Grabius, Wilh. Reading, Iac. Crullius, Hermannus Wittius, Salomo van Till, Isaacus Iaquelot, Ha-uercampius, Fr. Spanhemius, Io. van Marck, Guilielmus Bonjour, M. Martini, P. D. Huetius, Antonius Pagi, P. Dominicus de Colonia, Honorius de S. Maria, & alii. Negantibus accedunt Christianus (non Christophorus) Noldius, Sebaldus Snellius, Henr. Kippingius, Guilielmus Vorstius, Petrus Rabus, Io. Richardsonius, Richardus Simon, & qui latet sub literis C. D. G. P. I. S. G. qui Carolum Daubuz refellit. Mediis, qui probant, sed ita, vt interpolatum censeant, se adiungunt Perizonius, Retardus, Thomas Ittigius, Io. Alb. Fabricius, alii: dubiis ae nil definitibus accensendus est Io. Clericus, etsi facile sit colligere, in quam partem propendat, cum acriter propugnat, locum de fratre Christi Iacobo, quem Iosephus dicit ἀδελφὸν τοῦ Ἰησοῦ τοῦ λεγομένου χριστοῦ, Antiq. L. XX. c. 8. subditum esse a christianis, conf. Art. Crit. P. I. p. 21, vol. 2. p. 283. 291. sq. W. Wotton si subiectum maxime sit, antiquum tamen esse opinatur, v. Fabricii Lux Euangelii p. 16. sq. Bibl. Graec. L. IV. c. VI. §. V. Cl. a Seelen Med. Exeg. P. II. p. 423. sq. du Pin Bibl. Eccles. P. I. p. 37. sq.

III. Non quidem robustiores affirmantium partes fient, si post Magnificum virum, summum Polyhistorum, Georg. Wlfg. Wedelium, qui hoc de loco pluribus egit in Cent. II. Dec. II. n. 1. iis me adiungam; integrum erit tamen eas amplecti, & vel postremos e longinquo sequi. Disputatas vtrunque ab eruditis rationes huc transcribere nec animus est, nec instituti postulat ratio; tantummodo breuiter exponere iuuabit, quae mentem has ad partes alliciant pertrahantque. Historiam suae gentis scribebat Iosephus, cuius legem esse nouerat, vt nihil non veri scribere auderet, nec gratiae quicquam, vel odio tribueret,

bueret, quam ipse etiam sibi statuit, eos improbens scriptores, qui a veritate recesserant, in Prooem. p. 3. idque se fecisse iactitat L. VIII. c. 2. etsi contra fecisse aliquando arguatur. Fabricius Bibl. Graec. L. IV. c. VI. §. 4. p. 234. Historici igitur satisfactorius titulo ac muneri, non potuit non, vbi de Pilati rebus, fusius & ex instituto agebat, intexere narrationem de Christo, qui tot tantisque miraculis suos inter populares, & in vicinia, ipsisque Romanis cognitus, qui tanta animorum populique & sacerdotum commotione apud Pilatum accusatus, & ab inuito multumque reluctantem innocens ad crucis supplicium condemnatus erat, cuius mortem tot & tanta insigniuerant miracula, exteris etiam obseruata, quem a mortuis in vitam rediisse fama constans, a Romanis militibus & Christi discipulis disseminata, a Iudaeis licet, quantum in ipsis, suppressa, praedicabat, qui denique tot myriades sectatorum, e Iudaeis pariter ac Graecis Romanisque, habebat. De hoc filere prorsus, & nihil scribere quicquam, hoc quidem fuisset studium partium aperte profiteri, & rem decantatissimam, quae magna pars historiae esset, omittere, cum tamen res multo minoris momenti consignarit. Et dum breuior est, quam rei varietas & magnitudo postulabat, argumentum hoc est, quod reluctanti animo particulam istam suis inseruerit monumentis.

IV. Sine dubio ab amicis, qui historiae suae gentis scribendae fuerant auctores, e quibus nominatim laudat Epaphroditum, Prooem. p. 2. puto eundem, qui Neronis fuit libertus, & cui Epictetus seruiit; num eundem, cuius Apostolus mentionem facit, quique fuit administrator Euangelii, Philippensium Apostolus, Phil. II. 25. IV. 18. Col. I. 7. merito dubitatur, Fabricius Bibl. Graec. L. IV. c. 7. p. 257. in primis ex Flauiana Augustorum fami-

lia, iterum iterumque, vt fieri solet, interrogatus fuit, de CHRIS TO, qui tanti nominis esset, suaeque gentis homo, quid sentiret: quibus vt satisfaceret, pericopam inseruit controuersam, qua exposuit, quae fama de eo publica fuerit. Neque enim animi eum sui, sed vulgi prodidisse sententiam, vel superius laudata eius verba satis videntur prodere, cum Iacobum fratrem dixit Iesu, *τὸ λεγόμενον χριστὸν, qui dicebatur Christus*. Sinistre de eo si scripsisset, & vel reticuisset, quod pro Messia fuisset habitus, & vel miracula, vel resurrectionem negasset, aut in dubium saltem vocasset, aduersarios habuisset ac contradicentes non christianos modo e Iudaeis, qui Romae frequentes erant, conf. Rom. XVI. verum ipsos etiam Romanos, & christianos & paganos, in quibus adhuc superstites fuisse, qui ἀγέλας & spectatores fuerant Christi & miraculorum & supplicii, vix dubium habet, in primis autem Augustam Flauiorum familiam, cuius ipse cliens erat, nomen Flauii inde adeptus & ius ciuitatis Romanae, quaeque christianis non infensior erat, nihil aduersi contra christianos, ante Domitianum cogitans, teste Eusebio L. III. c. 17. imo christianos in suis numerabat, ad martirium sub Domitiano abreptos. Kortholt de Persec. Eccles. primaeuae c. II. §. 9. 10. Braunius Select. Sacr. L. I. §. 26. sq. Bosius de testim. Ios. p. 99.

V. Certum ego atque statutum habeo, primos in urbem pertulisse famam de Christo, & fidem christianam illos, qui Christi audierantque viderant miracula in Palaestina, executores & spectatores fuerant supplicii ac miraculorum testesque resurrectionis, milites videlicet, primi certe e gentibus, qui fidem christianam sunt amplexi, Actor. X. quos reuerenter habere debuit, suam ne fidem perderet. Ipsa breuitas parumque cohaerens oratio argu-
gumento

gumento videntur esse, quod animo non propenso beneque animato, sed alieno ac reluctanti ista scripserit, quaecunque scripsit, fufius de Christo dicturus pro rerum varietate ac magnitudine, si bene de eo sensisset, & ex animi scripsisset affectu. Neque vero scripsit quicquam, quod non praecipui Iudaeorum, & magno in Senatu qui erant, cognouerant, & negare non poterant, & tamen in sua pertinaces persistebant religione, nec Christi se partibus adiungebant, conf. Matth. XXVIII. II. seq. Actor. IV. 13. quia spei ipsorum hoc erat aduersum, quae vnice in regno terreno & felicitate ciuili collocata erat. Mirum itaque non est, Iosephum in Iudaicae fidei persistisse sacris, etsi vulgatam de Christo famam scriptis intexuit suis, qui in Vespasiano completam statuit Dei de rege ex oriente prodituro promissionem, de Bell. Iud. L. VI. c. 23. Tum enim *pluribus persuasio inerat, antiquis sacerdotum literis contineri, eo ipso tempore, vt valesceret oriens, profectique Iudaea rerum potirentur, quae ambages Vespasianum ac Titum praedixerant*, vt prodidit Tacitus, Hist. L. V. c. 13. quae repetit etiam Suetonius in Vespas. c. 4.

VI. Videtur omnino Iosephus prodidisse aliquid peruersitatis, Iudaicaeque in Christum odii, cum breuiori de Christo narrationi statim subiungit fufiorem de libidine iuuenis Romani, Decii Mundi, & Sacerdotibus Isidis, qui lenones fuerant, & libidinis ministri, vt aestum ille libidinis cum Paullina, honestissima matrona, in templo, sub Anubis specie, impleteret, promittens, ex se Deo Deum natum iri. Capite luerunt crimen sacerdotes de cruce suspensi, & sacra Aegyptiorum, vnde Isidis acceptus erat cultus, atque Iudaica a Tiberio Roma pulsa sunt, Antiqu. L. XVIII. 4. Nullus hic locus erat narrationis de turpitudine in Isidis sa-

cris Romae deprehensa, vbi de fatiis agit Iudaeorum sub Pilato atque Tiberio; nisi eo factum sit sine, vt causam ostenderet, cur Aegyptiorum & Iudaica Sacra Tiberius Roma expulerit. Nihil quidem de pulsis Aegyptiorum sacris diserte addit Iosephus, nisi quod Isidis templum illud, in quo nefas erat perpetratum, destructum commemoret, & sequenti demum cap. V. exponat, quod ob Fulviae iniuriam, a Iudaeo illatam, in Sardiniam deportati sint Iudaei, & reliqui vrbe expulsi, quod tamen cum, teste Tacito, factum sit anno quinto Tiberii, octo annis ante Pilati in Iudaeam aduentum, hic locum non inueniebat. v. Martini Dissertat. critiques p. 268. Tacitus quidem Annal. II. c. 85. & Suetonius in V. Tiber. c. 36. de pulsis Roma Aegyptiorum atque Iudaeorum sacris, sed nil quicquam de libidinibus Decii Mundi commemorant. Tertullianus Apol. c. XV. ait, se posse *moecbum Anubim* commemorare; num ad hanc respiciat rem gestam, dicere non habeo. Pseudo-Hegeſippus, sine dubio ex Iosepho, Mundi istius amores recenset, L. II. c. 4. sed de pulsis eo nomine Aegyptiorum sacris, itemque de Fulvia profelyta, a Iudaeo decepta, Iudaeisque propterea Roma pulsas tacet, istamque de Mundo narrationem praemittit, vti fas est, si quidem vera, recensione de Christo cruci suffixo, & mortis Iohannis Baptistae, quae c. V. habetur. Cur itaque Iosephus admodum longam inseruit narrationem de libidine Mundi, qui Anubidem se finxit, Deumque ex se Deo genitum iri dixit, & breui narrationi de Christo subiungit? Hegeſippus propterea se eam repetiisse scribit, vt inde cognoscatur deformitas Imperatoris, cuius exemplo talia sint patrata: Sed Tiberius tamen horrendum vindicauit facinus. Iosephus nullam affert rationem, cur istam repetat historiam. Sic enim cum relatione de Christo connectit:

Et ita: circa eadem tempora etiam aliud Iudaeos turbauit incommodum, & Romae in sacris Isidis summa turpitudine deprehensa est: dicam igitur prius de Isiacorum nefando scelere, actum demum res Iudaeorum persequar. Nullus hic locus, nulla ratio erat inferendi nefandam Decii Mundi libidinem, quam mirum est non in dubium fuisse ab eruditis vocatam, cum solus Iosephus eam referat, Romani scriptores taceant. Non bono id animo fecisse videtur Iosephus. Volueritne Romanis aegre facere, fortasse exprobrantibus, quod Iudaeorum Sacerdotes IESVM, tot miraculis atque beneficiis erga populum insignem, infami crucis affecerint supplicio; an christianis, quod Romae eodem tempore homines foedi atque impuri eodem supplicii genere fuerint affecti, quo Iesus, Christum & Deum quem crederent; an tacite suggerere occasionem suspicandi, fortasse furtiuo amore procreatum esse, quem virginis filium iactarent christiani, Deique filium crederent. Iosephus Gorionides Ebraeus posset hanc suggerere suspicionem, qui dum rem istam narrat, eas adhibet formulas, quam Mariam, Christi matrem, adhibuisse legimus. Cum personatus Anubis dixisset, multas mulieres ex Diis Deos peperisse, respondisse Paulina refertur: *O beatam inter mulieres, quam Deus amore suo dignatus est.* Cumque postea rem gestam marito enarrasset, ille respondit: *O felices nos, quos Deus respexit: omnes etiam mulieres beatam illam praedicabunt, dicentes: O te felicem, Paulina, quae Deo Anubi sociata fuisti,* c. XLIV. p. 531. edit. Breith. conf. Chr. Arnoldi Epist. de Fl. Iosephi testimonio p. 76. 121. Quod Iosephus fortasse tacite innuit, id postea Iudaei, nequissimi mortales, & cum iis Cellus, diserte tradiderunt, Mariam ex Pandera, homine impurissimo, concepisse Iesum. Vid. I. H. Maii Obseru. Sacr. L. IV. p. 82. sq. Certe in libro

Toldos Ieshu, quem Wagenfeilius in lucem pertraxit. dicitur *filius adulterae*, & *וְיֵשׁוּעַ מִמֶּסֶר*, *spurius*, v. *Eisemann* *ger entdecktes Judenthum*, P. I. c. II. p. 105. Poleman *Diff. de Beelzebul* p. 17. Fortasse suggerere tacite Iosephus voluit Domitiano, vt, sicuti Tiberius Aegyptiorum Sacra Romae sustulit, & Iudaeos Roma pepulit, ob factam Fuluiae a Iudaeo iniuriam; sic christianorum quoque religionem proscriberet, eosque submoueret. Certe eodem anno, quo Iosephi desinit historia, XIV. imperii sui Domitianus vexare coepit christianos, dirisque modis excruciare. v. Hieronymus *Catal. Scriptor. Eccles. c. IX. XIII.*

VII. Ad Iosephi characterem atque ingenium quod attinet, magisne inclinarit ad fidem christianam, quam tenax patriae fuerit religionis, hic cum dicendi locus sit, breuiter de eo disseremus. Inclinati ad Christi partes animi haec interpretantur nonnulli indicia, quod L. XX. c. VIII. de Iohanne baptista, & L. XVIII. c. 7. de Iacobo iusto, Christi fratre, bene senserit. Illum namque laudat, vt virum optimum, qui Iudaeos ad virtutis, pietatis iustitiaeque studium excitavit, cuius innocentis caedes, de Iudaeorum opinione, causa fuerit, quod Herodis exercitus fuerit fusus & caesus, quod Eusebius ex eo repetit, *Hist. Eccles. L. I. c. XI.* quodque indigna mors poenas in gentem deriuarit, Hierosolymaeque interitum conciliarit, quod & Hieronymus e Iosepho tradit, de *Scriptor. Eccles. c. II.* Hunc, fratrem Iesu, tradit, quod summus Pontifex, Ananus, impietatis reum peractum lapidandum tradiderit, idque factum omnibus bonis legumque studiosis displicuerit vehementer, L. XX. c. VIII. His accedit, quod ad pedes sessitavit Gamalielis, qui mitius in Senatu sensit de Christo, *Aët. V. 34. sq.* cuius iudicium haud potuerit ignorare Iosephus, perinde ac, quod eius olim discipulus

discipulus Paulus fidem christianam magno praedicaret ardore, quem iuuenis ipse Romam profectus potuerit audire atque cognoscere. Non itaque mirum esse aiunt, quod talis de Christo inserta sit pericope. Verum de Iohanne quae retulit, sine vlllo intuitu, quod Christi fuerit praecursor, id quod Euangelica tantum docet historia, potuit referre, historici partes expleturus, vulgique opinionem tradere. Relationem de Iacobo rei veritas & fama in populo expressit, non Christi amor. Gamaliel diu adhuc post haec vixit, nec tamen a fide patria recessit, etsi vidit christianae fidei progressum & amplificationem, suaeque disciplinae alumnum Paulum eius acerrimum esse praeconem non ignorare potuit: nam ad Christi eum partes transisse fabula est, v. lo. Casp. Graunii erudita *Diff. qua exponit historiam Gamalielis Sen. §. VIII.* Paulus inuisus erat suis olim fratribus, & ab iis Romanis ad mortem tradebatur. Fuit Romae Iosephus iuuenis, sed num sit congressus cum eo, an iis se associarit, qui deserebant eum, & merebantur elogium, quod videntes non viderent, *Aët. XXVIII. 26.* non habeo dicere. De Christo retulit, non quae sua, suaeque gentis de eo tum esset opinio, sed quae fuerat, cum in terris versaretur, & christianorum tum erat, quam non ingratam nouerat Flauiae genti, ipse licet animo studioque a Christo diffideret. Et quod ex fama retulerit, quaecunque retulit, vel id possit esse argumento, cum scribit, plures Christum, in terris dum fuit, e gentibus sibi adiunxisse sectatores, cum vix vnus & alter fuerit. Et cum mala publica repetat a caede innocentium Iohannis Baptistae & Iacobi, de Christo autem, qui illis maior erat, & foedo supplicio erat affectus, de Pilati sententia innocens scelerisque purus, altum teneat, silentium, & potius foedam subiungat historiam,

storiā, Iosephi hinc licet erga Christum colligamus animum. Nec vero rarum est, ut historicus referat, a quibus ipse tamen abhorret, nec suum promat iudicium, sed lectori relinquat. Et de Iosepho observatum est, quod gentilismo non nunquam aliquid indulgeat & blandiatur. Sic L. IV. Antiqu. c. VIII. p. 121. scribit: *Diis alienis nemo loquatur male: fana externa non sunt spolianda, neque sacra donaria tollenda*; & L. II. contra Apionem p. 1077. illud Exodi: *Diis non detrahes, & principi populi tui non maledices*, ita interpretatur, quod neque ridendi, neque blasphemandi sint ii, qui apud alios Dii putantur, quae menti Scripturae diuinioris haud conuenienter scribit. conf. Grotius de Iure Belli & Pacis L. III. c. V. §. II. n. 4. Ita solent subinde eruditi historici, qui diuersarum partium amant eruditionem, rem aliquam enarrare, ut partibus aliquid indulgeant, earumque sibi studium & fauorem adiungant, ut vni tamen adhaereant ipsi.

IX. Non omnino contemnendum est argumentum, quod Codices consentiant, exhibeantque nostrum de Christo locum. Non quidem exstant hodie codices tam antiqui, sed viderunt eos tamen ac voluerunt veteres Ecclesiae doctores, Eusebius, Sophronius, Hegeſippus siue Ambrosius, Hieronymus, Isidorus Pelusiota, Sozomenus, Cedrenus, Nicephorus, Suidas, qui & antiquiores vsurpauit codices, & alios voluit scriptores, Albertus Stadenſis, Galatinus, & alii, qui ante renatas literas floruerunt. Neque enim fieri facile potuit, ut omnes essent corrupti, si vel vnus & alter a christiano esset interpolatus. Si qui codices locum non habent, veri magis simile est, a Iudaeis eum fuisse eiectum, quam a christianis insertum, quae Whistoni est opinio, Relat. nouant. 1722. p. 842. Hi enim non carent argumentis pro Seruatore Iesu, Deo

ac

ac Domino suo, nec Iosephi indigent testimonio: illi contra ringentes vident, ei testimonium a suae gentis ac religionis homine perhiberi. Neque est, ut Eusebium, ducem & antesignanum, reliquos dicamus esse secutos, qui post ipsum repetiuerunt Iosephi locum, cum plerique diuersi sint ab Eusebio, & ex Iosepho potius & ipso auctore verba desumpsisse videantur. Historici itaque officium & Codicum consensus pro Iosepho auctore pugnant, ita Dominicus a Colonia, apud Selenium Miscell. p. 47. II. §. 3. p. 58. sq. v. Martini Dissert. sur Ioseph. c. II. & IV.

IX. Neque inferi potuisset a christiano locus, quin facile potuisset fraus animaduerti. Iosephus enim sub finem Antiquitatum numerum ponit *σίκων versuum*, quod XX. libris & *ἑξ μυριάσι σίκων*, sexaginta millibus versuum comprehendantur. Hoc ipso communiuit quasi suam Archaeologiam, ut ne qui vel adderet, vel demeret aliquid. Quod si tanta fuisset insuta lacinia, quae ultra duodecim versus, si pro lineis accipiantur, uti fas est, possit conficere, mirum foret, non ab vllō veterum fuisse animaduersum atque indicatum. Ita mos erat veterum, ut numerum indicarent versuum, ut & de magnitudine constaret libri, & discerni possent auctorum libri, & corrupti manerent, nec vel augerentur, vel mutilarentur, quo de argumento pluribus egit Stolbergius in Diss. de Stichometria veterum, quae annexa est Tract. de Solocismis, p. 406. sq. vbi §. I. plura affert exempla scriptorum, tam sacrorum N. T. quam profanorum, in quibus *σίκων* fuerunt numerati, nec vero Iosephi commemorat, quod primus facile indicauit Magn. Wedelius, & non sane nullius est ponderis argumentum.

T

X. Non

X. Non omitti hic debet Macarii martyris, Eusebio antiquioris, testimonium, quod primus ex Actis Sanctorum repetiuit eruditissius W. E. Tenzelius in Colloqu. Menstr. an. 1697. p. 559. Verba sic habent: ἰωσήφως ὁ ἐξ ἱεροσολύμων ἱερεὺς γενόμενος, καὶ ἰσορῶν μὲν ἀληθείας τὰ κατὰ Ἰησοῦν, μαρτυρεῖ τὸν θεὸν ἀληθινὸν γεγονότα ἐνανθρώπωντά τε καὶ σαυρωθέντα, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθέντα, ὃ δὲ συγγράμματα ἐν τῇ δημοσίᾳ ἀπὸκειται βιβλιοθήκῃ. λέγει δὲ ἕτως. γίνεται δὲ κατὰ τὸν ἰὸν καιρὸν ἱηστὴς σοφός. κτλ. Iosephus Sacerdos Hierosolymitanas, quique historiam Iudaeorum integra fide ad posterum tradidit, testatur, Christum verum Deum fuisse incarnatum & crucifixum, tertiaque die resuscitatum, cuius libri in publica bibliotheca repositi sunt; (Dan. Cardoni interpretatio haec omittit) Dicit vero ita: eodem tempore fuit Iesus sapiens, &c. sequuntur verba Iosephi, quae tamen nec per omnia Iosephi, nec Eusebii, magis tamen Iosephi, verbis respondent. Ante Eusebium vixit Macarius, & cubiculi imperatorii praepositus appellatur, & coram tribunali Imperatoris ista verba protulit, & ad bibliothecam publicam, in qua reconditam Iosephi historiam fuisse, & Hieronymus obleruat, prouocat, vt princeps in hoc genere argumentum reputari possit. At vero si non subiecta, interpolata tamen haec Acta Macarii erunt, secundum celeb. I. A. Fabricium Bibl. Graec. L. IV. c. VI. §. 5. p. 237. 1q. Non repeto, quae Tenzelius pro eorum auctoritate differit, hoc tantum addo, quod non liceat affirmare statim, hac etiam parte ea interpolata esse, cum tam multi veteres rem eandem tradant, quos ipse longa serie enumerat.

XI. At non prouocant ad Iosephi locum antiquissimi Patres, Iustinus Martyr, Tertullianus, Cyprianus & Origenes, Eusebio antiquiores, nec eo vtuntur testimonio, cum illi

illi tamen contra Iudaeos disputent. Sed variae possunt esse causae, cur illa verba non ab iis citentur. Fortasse vsi sunt exemplari a Iudaeis corrupto, aegre ferentibus, a Iudae gentis homine tale tribui Iesu nostro testimonium, quod si factum est, tum maxime factum censeretur debet, cum recens adhuc fuit, nec plura disseminata fuerunt exemplaria. Deinde accommodata obseruatum est Martinio, quod Iustino propositum fuerit e Scriptura S. disputare cum Tryphone Iudaeo, cui instituto conuenienter acturus non potuit vt Iosephi testimonio. Simile institutum fuit Tertulliani ac Cypriani, qui secutus exemplum magistri est, & contingere potuit, vt non viderint Iosephi libros, tum adhuc rariores. Fortasse aperte reiecerunt Iudaei Iosephi testimonium, tanquam hominis partium studiosi, & nimium Christo fauentis. Atque eo pertinere possint Origenis verba in Matth. XIII. v. 15. vbi Iosephus dicitur Ἰησοῦν ἡμῶν οὐ καὶ λαμβάνουσιν εἶναι χριστόν, non recipiens, Iesum esse Christum; & L. I. contra Celsum ἀπιστῶν τῷ Ἰησοῦ ὡς Χριστῷ, non credens in Iesum velut Christum, vt quasi respondeat Iudaeis, Iosephum christianorum partes sequi dicentibus, ob verba Iosephi controuersa. Photius non excerpfit istam e Iosepho partem; sed institutum ei non fuit referre, a tot aliis quae relata erant. Ita enim solet fieri, si in summam redigantur auctores, vt huic allubescat, quod alter praeterit, & contra negligantur, in quo alii sibi perplacent. Pluribus silentii causas perquisiuit laudatus ante Martinus c. V. & superius laudati eruditissimi viri, Bosius, Ittigius, Wedelius, Huetius, Moynius, Herm. Witfius, Fabricius, Daubuzius & alii fusius haec disputant, & in vtramque partem argumenta exquirunt ac diiudicant.

CAPVT SEXTVM.

DE

TESTIMONIIS GENTILIVM
IMPP. ET ALIORVM.

ARGVMENTVM.

I. *Plinii de Christo testimonium. Epistola XCVII. L. X. est Epistolarum Plinii reginā. Plinius non factus est christianus. II. Hadrianus & Alexander Seuerus de Christo benignius senserunt. III. Hadrianus persecutus est christianos. Patres non prouocant ad eius institutum. Mens Casauboni de templis Hadriani. IV. Lampridius gentilis nihil in gratiam christianorum scripsit. V. Hadrianus remisit a persecutione. Patres eam non connumerant. VI. Templum in loco passionis dominicae exstructum est dubium. Cur sileant scriptores christiani de Hadriani templis. VII. Hadrianus in omnibus ciuitatibus sibi templa condidisse non videtur. Nulla acceperunt a successore simulacra. IIX. Alexander Seuerus Christum coluit in larario. Templum ei voluit condere. Mater Mammaea Origenem audiuit. Fuerunt christiani in aula Imp. Mammaea an Christi fidem amplexa. Alexander Christianus non fuit. IX. Lucianus Christum Filium Patris appellat. Idem dicit Christum Sophistam crucifixum. Sophista idem, quod Sapientiae magister. XI. Utuntur Luciani testimonio pro Trinitate vno in Deo Bullus, Waltherus, Olearius, Buddeus, alii. XII. Philopatris an Iuniori tribuenda Luciano. Afferit I. M. Gesnerus. XIII. Lucianus vixit sub M. Antonino, & ei superstes fuit. Probat. Seueri attigit tempora. XIV. Num Iuliani celebret victoriam Persicam? Tanta haec non fuit,*

fuit. Maior fuit L. Veri & M. Antonini. XV. Obiicitur, quod vnus tantum meminerit Imperatoris. Respondetur. XVI. Christiani dicti sunt Galilaei. Paulus Apostolus in Philopatride sic vocatur. Non autem primum. Antiochiae sic dicti fuerunt. Paulus an reuera Galilaeus. Vnde sciuerit, Paulum fuisse recaluastum & nasonem. Paulus Antiochiae & Corinthi, vbi Lucianus fuit, cognitus valde. Ibi Pauli effigies sine dubio fuit. Fortasse Antiochiae vel Corinthi domus splendidior, vbi conuenerunt Christiani. XVII. Stilus obiicitur. Respondetur. Lucianus legit Aristophanem. Nouum genus dialogorum conscripsit. XIX. Obiicitur maior rerum christianorum peritia. Respondetur. Philosophus, historicus & Rhetor inquisuit in religionem christianam. Traditio de Lucilla, M. Antonini filia, L. Veri sponsa, a daemone liberata per Episcopum. XIX. Num Cpli confectus sit Dialogus. Luciani peregrinatio. In Gallia Rhetoricam est professus. Annos natus XL. dialogos scribere coepit. Fortasse primus est Philoparris. XXI. Sub M. Antonino multae per imperium calamitates. Fuerunt comites persecutionis christianorum. Hi mala praedixerunt. Gentilium calumniae, quod ob religionem christianam in orbem incumberent calamitates. Philopatris falso praedicat statum felicem sui temporis. L. Verum Imp. videtur notare Lucianus. Fuit is risui Syris. Seleucia contra datam fidem euersa. XXIII. In summam collectis argumentis Philopatris Luciano vindicatur. Aliud Luciani testimonium de Christo. Sandii mens de eo. XXV. Libanii testimonium. Christus quo modo factus Deus. XXVI. Theodosii Iudaei testimonium e Suida. XXVII. Iudicium Suidae de narratione. E Iosepho & Luca eam probare nititur. XXIX. Probat a nonnullis. XXIX. Conficta est narratio. Aetas Suidae. XXX. Narratio est auctoris christiani

stiani rerum Iudaicarum minus periti. Hierosolymae non fuerunt tantum XXI. Sacerdotes. Nullus Sacerdos e tribu Iuda. Iesus est e tribu Iuda. XXXI. Iesus in sacerdotum collegium non fuit cooptatus. XXXII. Iesu nomen in tabulas descriptionis relatum. Neque tamen velut Filius Dei viuentis. Tabulae Romanae vix videntur seruatae in urbis excidio. Augustus & Tiberius cur Domini abstinerint titulo. XXXIII. Iosephus non scribit, Iesum cum Sacerdotibus sacra fecisse. XXXIV. Christus Nazareti legit Scripturam, non tamen fuit Sacerdos. XXXV. Fraudem prodit, quod narratio ad Imp. non debuit referri: quod nulli Iudaeorum cognitus arcanus ille liber. XXXVII. Galili Razia testimonium dat Christo. XXXVIII. Galatinus & Mornaues laudant librum. Antiquior ille est nostro Ottonis apostatae. XXXIX. Muhammedis de Christo testimonia. Plures Muhammedani clanculum sunt christiani. XL. Epilogus.

I.

AD paganos iam redeo, speciatim ad Plinium Secundum iuniorem, qui eodem, quo Iosephus tempore, & aliquamdiu post vixit ac floruit. Celebratissima est in omni antiquitate christiana eius Epistola XCVII. L.X. quam ad Traianum Imp. de rebus christianorum perscripsit, quamque non immerito reginam omnium reliquarum appellant. Dignam eam censuerunt doctissimi viri, Franciscus Balduinus, Conradus Rittershusius, Io. Gerh. Vossius, Io. Tesmarius, Christianus Kortholtus, Io. Christoph. Artopoeus, Iustus Henningius Boehmerus, Georg. Casp. Kirchmaierus, quibus in primis iungi merentur, Aug. Buchnerus & Iac. Thomasius & alii, quam singulari Commentario ob res varias, quae ad historiam Ecclesiae christanae primi istius temporis

temporis pertinent, illustrarent. Erat Plinius pro Praetore Proconsulati potestate missus in Bythyniam & Pontum, (nequaquam enim Hispaniarum praefecturam gessit, vt per errorem scribit Funkius Com. ad Chronol. L. V. ad A. C. 110) vbi cum ingentem christianorum multitudinem deprehendisset, nec quicquam sceleris, praeter christianorum nomen, in iis cognosceret, ad Traianum Imp. scripsit, & quae ratio esset rei christianae, & cultus, & constantiae christianorum, exposuit, vnaque eum consuluit, num supplicio dignum solum christianorum esset nomen. Inter alia scribit, quod aliquis christianorum apostata dixerit: *quod essent soliti stato die ante lucem conuenire, carmenque CHRISTO quasi DEO dicere secum inuicem.* Diem dominicam hic innuit, & tempus sacrorum matutinum antelucanum, quodque hymnis sara obierint, & CHRISTVM quasi DEVM iis concelebrarint. Argumentum hoc est, pro DEO habitum cultumque fuisse CHRISTVM ab antiquissimis Christianis. Vox enim *quasi* non imminuendi vim hic habet, sed declarandi, & perinde valet ac *velut*, *vtpote* DEO. Apud Tertullianum in Apologet. c. 2. ita haec verba leguntur: *ad canendum CHRISTO & DEO*, quasi *Christus & Deus* seiungerentur. Sed ex Hieronymo, qui Eusebii Chronicon est interpretatus, iam correctus fuit Tertullianus, & restituta lectio: CHRISTO vt DEO, quod pluribus Stephanus le Moine exposuit, in Not. h. l. p. 886. Horneius Dispp. Theol. IV. Sect. II. §. 71. p. 482. Historiam retulit Plinius, & quae in quaestionibus cognouerat, minime autem, quae ipse de Christo sentiret. Hinc figmentum est, ex fabuloso Lucio Dextro petum, ad fidem christianam fuisse Plinium conuersum, & martyrium subiisse tandem, quod explodunt B. Ittigius in Diss. de Patrib. Apostol. §. 32. p. 100. sq. & Hist. Eccles.

Ecclef. Sec. II. c. VI. §. i. add. Iac. Thomaf. in V. Plinii Epistolae praemissa p. 54. 59. sq. I. A. Fabricius Biblioth. Latin. p. 478.

II. Augustiora sunt testimonia, cum ipsi Augusti pagani benignius de Christo senserunt. *Imperatores aliquot Romani Christum censuerunt inter Deos referendum*, eruditissimus Galliae Praeful, P. D. Huetius, scribit, Demonstr. Euang. Prop. III. p. 71. De Tiberio superius iam diximus; de Ael. Hadriano & Alexandro Severo iam dicemus. De utroque ita Ael. Lampridius in V. Alex. Seueri p. m. 997. *Christo templum facere, voluit Alexander, eumque inter Deos recipere: quod & Hadrianus cogitasse fertur, qui templa in omnibus ciuitatibus sine simulacris iusserat fieri: quae hodie idcirco, quia non habent numina, dicuntur Hadriani, quae illa ad hoc parasse dicebatur, sed prohibitus est ab iis, qui consulentes sacra repperant, omnes christianos futuros, si id optato euenisset, & templa reliqua deferenda.*

III. Sed dubium hoc, quod tradit Lampridius, videri possit, propterea quod Hadrianus, teste Sulpitio Severo, persecutionem quartam in christianos exercuit, & fidem christianam loci iniuria perimere cogitauit, in templo & loco Dominicae Passionis daemonum simulacra constituens, Histor. Sacr. L. II. c. 31. nemoque veterum Ecclesiae Doctorum, qui fidem christianam propugnarunt, nec Iustinus Martyr, nec Athenagoras, nec Tertullianus, nec Cyprianus, nec alii historiae tam nobilis, quae causae admodum inferuiebat, faciunt mentionem, quod Isaacus Casaubonus Not. in h. l. vrget inprimis, & Henricus Kippingius repetit, Supplem. ad Pappi Hist. Ecclef. p. 55. 100. sq. Existimat itaque Casaubonus, Hadrianum in omnibus ciuitatibus templa condere iussisse, suoque nomini consecrare constituisse, teste Spartiano
in

in V. eius; morte autem praeuentum non potuisse destinata perficere ac dedicare, eoque templa mansisse sine simulacris, quae postea Christo fuisse destinata, vulgo crediderint, conf. B. Io. Andr. Schmidii Hist. Sec. II. fabulis maculata p. 52. sq.

IV. Paganus est scriptor Lampridius, nec causam habuit, in gratiam Christianorum ista cur fingeret. Ex publica fama haec scripsit, vt ipse fatetur: *quae ille*, inquit, *ad hoc parasse dicebatur.* Dictum autem sine dubio id fuit non tam a christianis, qui Hadriani mentem minime perspexerant, quam a paganis, qui a maioribus acceperant, eo parata ab Hadriano fuisse consilio templa, vt Christo dedicarentur: nec vero exsecutum fuisse mentis destinatum, eo quod Sacerdotes gentiles verebantur, ne plane desererentur reliqua delubra. Quod de templis Deorum deserendis scribit, de eo iam Plinius fuerat conquestus, quod temp'a prope iam desolata, & sacra solennia diu intermissa, & rarissimus victimarum emptor fuerit inuentus, L. X. Ep. 97.

V. Iniquior vt fuerit primum Hadrianus in gentem christianorum, mitigatus tamen postea fuit, ex quo Quadratus & Aristides, ille Episcopus, hic Philosophus Atheniensis, apologias pro fide christiana ei obtulerunt, & Senerius Grannius, vel Granianus, Asiae Proconsul, apprimè nobilis, christianorum egit causam, scripta ad Imperatorem Epistola, ad exemplum Plinii, *iniquum esse* dicens, *clamoribus vulgi innocentium hominum sanguinem concedi, & sine ulla crimine nominis tantum & sectae reos fieri.* conf. Fabricius de Ver. Relig. Christ. p. 157. sq. Hinc ipse Sulpitius mox addit, quod persecutionem exerceri prohibuerit, *iniustum esse pronuncians, vt quisquam sine crimine reus constitueretur*, quae verba ex Rescripto Imperatoris ad Minucium Fundanum,

num, Grannii successorem, desumpta videntur. Legitur illud apud Iustin. Martyr. in fin. Apol. ad Antoninum, & apud Eusebium L. VI. Hist. Eccles. c. 8. Atque haec causa est, quod Tertullianus, Melito Sardensis, Lactantius, Eusebius, Augustinus, Hieronymus, Orosius & alii indignam hanc tractationem, nullo Imperatoris edicto, sed populi clamoribus, factam, sumpta fiducia, quod Eleusinia sacra Athenis inuississet, & omnibus paene Graeciae sacris esset initiatus, ut Hieronymus testatur, Catal. Script. Eccles. c. 29. praetereant, & quartam vexationem sub M. Antonino connumerent, quos recentiores sequuntur, negantes, nouam persecutionem sub Hadriano susceptam fuisse. Dodwellus Diff. XI. in Cyprian. §. 28. sq. Drusius in Not. ad Sulp. Seuer. p. 268. Kortholt de Persec. c. IV. §. 2. Ittigius Hist. Eccles. Sec. II. c. 6. §. II. sq. Spanhem. summ. Hist. Eccles. p. 81. sq. Natalis Alex. H. E. To. I. p. 281. Imo Iustinus M. in Apol. 2. p. 99. Antonino Pio in exemplum proponit Hadrianum, ut aliam mitioremque ei mentem persuadeat, non facturum, si tam grauis ille fuisset christianis. Nec spernenda sunt argumenta, quibus persuademur, quod benigno erga christianos animo fuerit. Cum enim Iudaeis interdixit, ne Aeliam Capitolinam loco Hierosolymae exstructam inhabitarent, Christianis hoc permisit. Dio Cassius, vel potius Xiphilinus, (Cassii namque desunt) de Antonino scribit: *nec ceteris subiectis grauis*, nec christianis infensus fuit, sed multam illis tribuit venerationem, & honori, quo Hadrianus honorauit christianos, *accessionem fecit*, & mox ad Eusebium prouocat, p. 564.

VI. Quod si in templo, & loco passionis dominicae templum exstruxit, aegre videtur voluisse facere rebellantibus Iudaeis, quorum censu ac nomine christiani, qui

ex

ex Iudaeis primum prodierant, tum saepius habebantur, quod ipse innuit Sulpitius, nec alii scriptores templi in loco passionis Dominicae, exstructi mentionem faciunt. Xiphilinus in V. Hadriani commemorat, quod quo in loco Dei templum fuerit, eo Ioui alterum exstrui curauerit; sed & hoc in dubium merito vocatur. v. Sulpitius L. II. c. 30. 31. Huetius Demonstr. Euang. Prop. III. §. 21. Io. Lomeier. Dier. Genial. Dec. II. p. 84. Cellarius Program. LXII. Christiani Scriptores non prouocarunt ad Hadriani templa sine simulacris condita, fortasse quod ignorarunt, quia fana gentilium obire non solebant christiani, nec pluribus cognitum fuit Hadriani consilium, postea magis euulgatum, cum Lampridius scriberet, vel quod, ut Huetius respondet, parata esset gentibus responsio, templa quidem Hadrianum Christo exstruere coepisse, verum poenituisset eum postea propositi, mandatumque reuocasse, atque proinde Christo destinata quidem fuisse templa haec, non autem dedicata, qui & fusius ad reliqua a Casaubono obiecta respondet, loc. cit. p. 73. sq. quae repetit Kortholtus de Persec. c. IV. §. 9. 10. II. add. Tenzelius Coll. Menstr. anno MDCXCVI. p. 107.

VII. Tam ambitiosum ac diuinitatis fuisse cupidum Hadrianum, ut in omnibus ciuitatibus templa iusserit fieri, quae suo consecrarentur nomini perfecta, id quidem ex eius moribus vitaeque ratione haud licet colligere. Athenis templum habuit sibi dedicatum, nec sine simulacris, ut testatur Spartianus c. 13. in V. Hadriani, & Pausanias in Atticis c. V; in Iouis Olympii quoque templo ipsius statua posita fuit, teste Xiphilino. Deinde Lampridius scribit, quod templa sine simulacris iusserit fieri, eoque consilium eius minime fuit, ut suis instruerentur simulacris, sed ut manerent, qualia essent, Christo

V 2

dedi-

dedicanda, quia inuisa christianis Deorum signa vel simulacra esse cognorat. Non itaque manserunt sine simulacris propterea, quod mortē praeuentus Imperator ea non immiserit, sed quod ex mente Hadriani nulla debebant inferi, eoque nec a successore Antonino Pio simulacris instructa fuerunt. Qui enim ipsum Hadrianum consecrauit, Deorumque numero inseruit, is haud dubie simulacrum Hadriani fuisse additurus, si ea mente sciisset templa fuisse condita ab Hadriano. Nam, teste Capitolino, patris templum dedicauit, qua die Lucius Verus, adoptatus nepos, togam virilem sumpsit. Plura vero templa, non vnum solummodo, Christo Hadrianum destinasse, Lampridius diserte scribit; ad quae respiciens Lud. Viues scribit: *Hadrianus ex animo christianis fauit, sed occulte. Quin & molitum ferunt, ut Christus pro Deo reciperetur, templaque in eum usum erexisse: deterritum tamen consilio quorundam, qui affirmabant fore, ut cultus omnis Deorum periret, si id fieret, quod de Christo cogitabat*, ad Augustin. C. D. L. XVIII. c. 52. Cluuerus Epit. Histor. L. VIII. p. 299. Theod. Haseus Diss. cit. §. II. sq.

IIX. Ad Alexandrum Seuerum pergo, quo de Lampridium iam audiuius, quod CHRISTO templum voluit facere. Idem Seuerus, eodem teste Lampridio, vel potius Spartiano, v. Fabricius Bibl. Latin. p. m. 115. in Larario suo iuxta Apollonium Thyanaeum etiam Christum, Abrahamum & Orpheum coluit, iisque rem diuinam fecit. *Alexander*, inquit, *Seuerus, si facultas esset, non cum uxore cubuisset, matutinis horis in larario suo (in quo & diuos Principes, sed optimos electos, & sanctiores animas, in quibus & Apollonium, & quantum scriptor suorum temporum dicit, Christum, Abrahamum & Orpheum, & huiusmodi Deos habebat, ac maiorum effigies) rem diuinam faciebat.*

ciebat. Nimirum mater Augusti Mammaea, religiosa femina, Origenem, celebratissimum istius aevi Doctorem, ex Aegypto non Romam, sed Antiochiam, vbi cum filio commorabatur, arcessiuit, audiitque de rebus differentem diuinis; incertum adhuc tamen, quo euentu, & num sacra christianorum publice sit amplexa. Alios etiam christianos in aula habuit Imperator, vitamque ad eorum mores composuit, e quibus meliorem de Christo facile hausit opinionem. Ex horum etiam, vel Iudaeorum ore, quod Lampridius scribit, sine dubio profectum est illud, quod frequenter in ore habuit, palatiisque praescribi iussit: *Quod tibi non vis fieri, id alteri ne feceris.* Etsi vero Tob. IV. 16. idem legatur dictum, magis tamen notum & frequens in Christi schola fuit. v. Iac. Bernard de praestantia relig. L. III. c. 8. p. 322. sq. v. Eusebius H. E. L. VI. c. 21. Hieron. Catal. Script. Eccles. c. 54. Caue Hist. Lit. p. 54. Natal. Alex. l. c. p. 598. B. Kortholt de Persec. c. 7. §. 5. seq. Pfannerus Theol. Gentil. c. 4. §. 5. p. 149. sq. Quem tamen in christianorum propterea numero minus haberi fas est, cum religiose cauerent veteres christiani, ne alium quenquam iuxta Christum colerent Deum, quod Marcellinae, feminae Carpocratis sectae addictae, vitio datum fuit. Natalis Alex. loc. cit. p. 283. Gemma quaedam exhibetur a Iacobo Wildio, in qua Christi monogramma inter alpha & omega exhibetur, cum inscriptione: *SAL DON ALEX FIL MA LVCE*, quam sic interpretatur laudatus Wildius: *Salus Donata Alexandro Filio Mammaeae Luce* ^P *axo, id est, Christi.* Possit haec gemma verisimile praebere argumentum, fuisse hunc Alexandrum cum matre Mammaea clam religioni christianae addictum; metu tamen etiam coluisse in larario profana numina. Et cum propterea maxime, quod erga matrem

vnice pius esset, vt scribit Eutropius, L. II. c. XIV. qui per annos XIV. sine vlla subiectorum querela & sine sanguine, imperarat, Herodian. L. VI. c. 9. Maximini dolo fuerit interemptus, posteaque Imperator Maximinus christianos; praesertim eorum doctores, in odium Alexandri Seueri, grauitervexarit, hinc etiam colligi posse videtur, quod opinio christianae fidei occasionem praebuerit rebellandi exercitui. v. Kortholt l. c. cap. VII. Christiani enim hoc vsi sunt signo; sed an aetatem Seueri attingat, quod α & ω addiderint, exquirendum. v. Fr. Bernh. Ferrariis de antiquo Eccles. Epistol. genere, p. 120. sq. Menckenius Diff. Acad. III. c. I. §. 5. c. II. §. I. p. 101. sq.

IX. Luciani Samosatensis clarum inter Sophistas nomen est, quem fidei christianae fuisse desertorem, misereque periisse, quippe discerptum a canibus, e Suida nonnulli tradiderunt, sed sine suffragio eruditorum. In duobus ille scriptis, nim. in dialogo, qui *Philoparris* inscribitur, & *de morte peregrini*, (hic illo sit recentior oportet) de rebus christianorum differit, & hic amorem ipsorum mutuum, & liberalitatem, ibi vero doctrinam in primis describit. Ita vero homo paganus de *Christo* scribit, vt & *Filium Patris*, & cum eo vnum esse significet. Cum enim Iouem iurasset Critias, quem fingit, catechumenus, eum corrigit Triephon magister, & iurare iubet *Deum alte regnantem, magnum, immortalem, coelestem, ὁὶόν πατὴρς, πνεῦμα ἐκ πατὴρς ἐκπορευόμενον, ἐν ἑκ τριῶν, καὶ ἐξ ἑνὸς τρία*. Filium Patris, *Spiritum ex Patre procedentem, vnum ex tribus, & ex vno tria*, Philopatr. To. II. p. 770. ed. Graeu. Luculentum hoc est testimonium de fide istius temporis christianorum, qui vnum coluere Deum, & in vno Deo tres hypostascs. Fides haec exprimit illud Iohannis: *Ego & Pater vnum sumus*, Ioh. X. 30. vel potius illud, I. Ioh. V. 7.

Tres

Tres sunt, qui testimonium perhibent in coelo, Pater, Verbum & Spiritus Sanctus, & hi tres vnum sunt.

X. Verum obuertatur, a Luciano in dialogo, de morte Peregrini, Christum vocari ἀνεσπολισμένον σοφιστήν crucifixum Sophistam, eoque pessime conuitiis proscindi. Respicit sine dubio ad haec verba Suidas, cum scribit, καὶ αὐτὸν βλασφημεῖτον χριστὸν ὁ παμμύατος, & ipsum Christum conuitiis exagitat scelestus. At dudum ab Alciato, Ger. Io. Vossio, B. Mich. Walthero, & aliis est obseruatum, vocem σοφιστήν in primo suo accipi significato, qui tum frequens erat, quo Doctorem sapientiaeque magistrum & sectae conditorem significat, quo modo Solon & Pythagoras ab Herodoto Sophistae appellantur, v. Heumannus Aët. Philosoph. P. I. p. 82. sq. & quae nos diximus in Techn. Sacr. c. II. §. 4. Atque hinc Photius nihil commemorat de maledictis Luciani in Christum, cum de eo agit, quin potius honorifice sentit, Cod. 128.

XI. Vsi hoc argumento sunt magni doctissimi que viri, vt veteris Ecclesiae fidem de Trinitate, seu tribus vno in Deo personis, quae ante Concilium Nicenum publica fuit, comprobarent. In his est Horneius Dispp. Theol. IV. Sect. II. §. 71. p. 482. Georgius Bullus, doctissimus Anglus, Defens. Fid. Nicen. Sect. II. c. IV. §. XI. p. 123. sq. B. Mich. Waltherus filius, in Progr. quo Festi dies Spiritui S. sacraei more consueto fuere significati Vitebergae, anno MDCXC. B. Gottfr. Olearius in Diff. de Spiritus S. adoratione & glorificatione §. XVI. Io. Francisc. Buddeus in Diff. de veritate religionis christianae philosophorum gentil. obrectationibus confirmata §. VII. Stephanus le Moyne Not. ad Varia Sacra P. I. Tom. II. p. 186. seq. Io. Bapt. Röschehus de Fidei Nicenae Antiquitate §. XLVII. Frid. Ern. Kettnerus in Histor. dicti Iohannei I. Ioh. V. 7. c. II.

c. II. §. 10. & alii, cuius vim argumenti eam agnouit Socinus, hostis Trinitatis acerrimus, ut in tota antiquitate pro Trinitatis mysterio nihil firmitus, nihilque euidentius existat.

XII. Verum irritum erit hoc argumentum, quod in subsidium profano ex auctore petitur, non esse confectam in Niceno Concilio Sacrosanctam Trinitatem, quae Arianae & Sociniana gentis est opinio, si auctor dialogi non est Lucianus, quae est sententia Iac. Hasei, Bibl. Brem. cl. IV. p. 1063. aut si auctor in Iuliani Apostatae aetate, vel secundum Guil. Whistonum ad V. seculum, vel IV. finem, Aet. Erud. 1714. p. 37. reiciendus sit, confectus ab alio Luciano, Sophista istius temporis, quem Io. Burdelotius filium dicit illius, contra temporum rationes; sitne nepos, an pronepos, an nulla eum cognatione attingat, incertum, secundum Fabricium Bibl. Graec. L. IV. c. XVI. p. 488. Peculiari eruditaque dissertatione sibi demonstrandum sumpsit hoc argumentum vir doctissimus, Io. Matth. Gesnerus, iam Professor Goettingensis celeberrimus, *de aetate & auctore dialogi Luciani, qui Philopatris inscribitur*, Jen. 1714. 8vo, & ingeniose excogitatis argumentis verisimile reddidit. Laudat hanc sententiam celeb. Heumannus, eique subscribit, Poecil. To. I. p. 248. Lieebit tamen, venia doctissimorum virorum, circa hanc sententiam monere quaedam, quae si Luciano parenti foetum non omnino vindicant, occasionem tamen praebeunt illustrandi hoc argumentum.

XIII. Artemidorum ait vir doctissimus citari in Philopatrie, qui sub Antonino Pio vixerit, quod Vossius ex ipso Artemidoro probat, de Hist. Graec. L. I. c. 22. p. 143. cum Lucianus sub Traiano, consentientibus fere eruditorum suffragiis, quibus Suidas praeiuit, vixisse statuatur. v. Fabri-

v. Fabricius in Biblioth. Graec. L. IV. c. XIII. p. 402. & c. XVI. p. 500. Sed vero ostendit Vossius loc. cit. L. II. c. 25. p. 232. Lucianum in Pseudomante commemorare Marcum Antoninum, eiusque bellum cum Marcomannis & Quadis, ipsumque Marcum *Θεὸν διuum* appellare. Verba sunt: *διαπέμπεται ἐν Γερμανίᾳ πόλεμος ἀκμαζόντες, ὅτε θεὸς Μάρκος ἦν τοῖς Μαρκομαννίαις καὶ κινάδοις συνεπλέκετο*. *Vigente Germanico bello mittit oraculum, quando diuus Marcus cum Marcomannis & Quadis confligebat*, in Pseudomante Tom. I. p. 775. Obiter addo, quod Celso, christianis infensissimo, contra quem Origenes scripsit, inscripserit Pseudomanten, unde & huius aetas potest colligi. Fabricius Biblioth. Graec. L. III. c. 33. p. 809. Ipse Lucianus in Achaia audiuit historicos, historiam belli Parthici, quod Verus gessit, recentes, & ut colligere licet, ante quadragesimum aetatis annum, quomodo conscrib. sit historia, Tom. I. p. 611. & To. II. in bis accusato p. 232. 235. Peregrinus etiam, Cynicus Philosophus, exchristianus, cuius de morte Luciani exstat dialogus, rogo consensu seipsum combussit An. C. CLXIX. die XVI. Iulii, imperante Marco Antonio, tribus ante mortem L. veri annis, ut scribit Caluissius in Chronol. p. 485. conf. Fabricii Bibl. Graec. L. IV. c. XVI. p. 500. & Annotat. in Lucian. ed. Graeu. Tom. II. p. 558. Ven. Moshemius quidem mortem Peregrini refert ad ann. CLXV. de vera aetate Athenagorae Apolog. §. XI. conf. Bibl. Brem. cl. II. p. 875. Sed parum differt, ne huic obest argumento. Unde consequitur, quod sub M. Antonino Philosopho, a quo iam senior Aegypti procurator fuit constitutus, quod ipse commemorat, Apol. pro mercede conductis, T. I. p. 491. Vossius de Nat. Rhetor. c. XII. p. 88. eoque defuncto adhuc vixerit Lucianus, & Artemidorum vel aequalem,

qualem, vel non multo superiorem sine parachronismo potuerit laudare. Vixit itaque post Antonini Philosophi tempora, & si nonagenarius obiit, ut legimus apud Fabricium, Seueri quoque aetatem attingere potuit; sub Seuero autem, num vixerit Artemidorus, qui post Commodum, Pertinacem, & Didium XIII. annis post mortem Philosophi obtinuit imperium, & ex silentio Tertulliani, scriptores *ὁνειροκριτικὸς*, commemorantis, idoneum sumatur argumentum, non disquiram.

XIV. Victoriā, porro ait, celebrari sub finem dialogi, quam Iulianus reportauit a Persis, multum, vel nimium potius, eo tempore a Paganis initio celebratam, §. 32. 33. quam pluribus describit Ammianus Marcellinus, L. XXIII. & XXIV. in primis Zosimus, qui ita narrationem finit: Iulianus est mortuus *ὁ πέρων ἡν περσῶν ἡγεμονίαν ἀπολείας κατὰ τῆς ἑσπέρης ἐξάτης*, *Persarum imperio propemodum ab eo iam ad extremum exitum redacto*, L. III. p. m. 187. Vicit Iulianus, sed tanta tamen victoria non fuit, ut dicere potuerit Cleolaus: *Cecidit supercilium illud etiam olim Persidis fama celebratum, atque Susa, vrbs inclita*. Castella quaedam & oppida minora occupauit, praeliisque minoribus superior discessit, nec tamen sine omni clade: substitit autem cursus victoriarum ad Ctesiphontem, limitem illum Romani imperii, ipseque Imperator interiit. Contra ea longius progressus est Verus, completamque de Persis victoriā ac triumphum reportauit, ut eam Cleolaus victoriā nunciare videatur. Victor ita de ea scribit: *eius (L. Veri) ductu Persae, cum primum superassent, ad extremum triumpho cessere rege Vologeso*, de Caesarib. c. 16. Xiphilinus e Dione pluribus persequitur, quomodo Vologesus, rex Parthorum, exercitum Romanorum interclusum,

sum, telis confecerit, postea vero victus sit a Cassio, Veri legato, Seleucia & Ctesiphonte, regis regia, vastatis, p. 565. Iul. Capitolinus scribit: *duces autem confecerunt Parthicum bellum, Statius Priscus, & Auidius Cassius, & Martius Verus quadriennium, ita ut Babylonem & Mediam peruenirent, & Armeniam vindicarent: partumque est ipsi nomen Armenici, Parthici, Medici, quod etiam Marco Romae agenti delatum est*, in V. Veri p. m. 873. In hunc itaque potius verba Cleolai conuenire videntur, cuius auspiciis Ctesiphon vastata fuit, quae, ut olim Susa, sic iam regia erat, quam rex Pacorus incolarum viribus amplificatam & moenibus *Persidis effecit specimen summum*, ut loquitur Amm. Marcellinus L. XX. p. m. 270. quod idem videtur esse, quod *ὁ φῶς ἡ παλαιὰ βυωμένη περσῶν*, *supercilium Persidis olim fama celebratum*, in Philopatri p. 779. Iungamus Seleuciam, *ambitiosum opus Nicanoris Seleuci*, ut ab Ammiano vocatur, quae cum quadringentis hominum millibus (Eutropius minus recte quadraginta millia scribit,) capta & incensa fuit, Orosius Lib. VII. c. 15. Susa quidem capta non leguntur; quia tamen nomen Armenici atque Medici obtinuit Verus, quae conterminae sunt regiones, nec Ctesiphon atque Seleucia longe nimis Susa distant, facile ad colligendum est, quod fama in maius extulerit victoriā, quam Cleolaus colloquentibus nunciat.

XV. Verum excipit vir eruditissimus, vnus tantum *ἀνλοκράτορος* fieri mentionem, cum tamen fratres aequato iure administrarint imperium, & vtrique oblati sit honos & nominis deuictarum gentium, & triumphi. Sed scripsit fortasse Philopatrin Lucianus ad primum victoriae nuncium, uti Cleolaus festinans haec nunciarat, & cum Verus haereret Antiochia in Syria, vni res in Syria gestas tribuit Imperatori Vero. Atque huius mode-

stiae tribuitur, quod Marcum fratrem participem fecerit & nominis devictae gentis, & triumphi, quod tamen prius factum haud est, quam die triumphi, quod ita futurum, scriptor dialogi scire non potuit. v. Capitolinus in V. Verip. 854. Hoc malim dicere, quam soli Marco applaudi, eo quod Verus extinctus iam fuerit. Victor quidem scribit: *Eius ductu Persae, cum primum superauissent, ad extremum triumpho cessere, Rege Vologeso: Lucius paucis diebus moritur, de Caesaribus c. 16. Et Orosius: cum fratre de victoria Parthica triumphavit: ac non multo post, dum cum fratre in vehiculo sedet, -- suffocatus interiit, L. VII. c. 15. Sed cum per triennium apparauerit bellum Marcus contra Marcomannos, ex quo Parthicum erat confectum, tot saltem annos Parthico superuixit Verus, in via defunctus ad Marcomannicum cum fratre iturus bellum. v. Capitolinus, & Eutropius.*

XVI. Porro dicitur, Iuliani apostatae tempore per contemptum christianos dictos fuisse Galilaeos, volente iubenteque sic Iuliano, vt prodidit Nazianzenus. Nota etiam in vulgus verba sunt, quae dixisse scribitur Iulianus in proelio vulneratus ac moriturus: *vicisti tandem, Galilaeae*, Christum eo nomine intelligens, Theodoretus L. III. c. 20. Natalis Alexander quoque existimat, medio quarto seculo sub Iuliano apostata christianis id nominis fuisse impostum, Hist. Eccles. Sec. I. Diff. XX. p. 212. Paulum vero Apostolum in Philopatride vocari γαλιλαῖον ἀναφαιλασίαν, ἐπὶ ῥύον, *Galilaeum recaluastum, nasorem*. Enimvero incerta nituntur fide, quae de vltimis Iuliani in Christum iniuriosis dicuntur verbis, cum nihil eius neque Cyrillus, neque Nazianzenus, qui contra Iulianum strinxere calamum, commemorent. vid. Rabenerus Amoen. Histor. Philol. p. 85. sq. Non ignotum fuit Antiochiae, vbi

ver-

versatus est Lucianus, vtpote ἐν ἡρώδῃ ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας, orator seu causarum patronus Antiochiae Syriae, Suida teste, Galilaeorum nomen, siquidem christiani ibi primum sunt appellati, qui Nazaraei & Galilaei antea dicebantur. Suidas in V. χριστιανός, quae appellatio postea, saltem contemptus ergo, perduravit. Quis enim credat, gentiles vnanimi consensu statim adoptasse christianorum nomen, vt non pristino quoque eos compellarint. Certe Tiberianus, qui sub Traiano in Palaestina Praefidis est functus munere, apud Suidam, ἀπέκαμον τιμωρόμενος καὶ Φονεῖται τὰς Γαλιλαίους, τὰς τε δόγματος τῶν λεγομένων χριστιανῶν. Defatigatus sum puniendo, & neci tradendo Galilaeos, qui nobis veniunt sub nomine christianorum, in V. Traianus. Et Arrianus, christianos Galilaeorum nomine traduxit, L. IV. Diff. in Epictet. c. 7. vid. W. E. Tenzelius Colloq. Menstr. an. MDCXCIV. p. 901. sq. Io. Fr. Hebenstreit christianus πολὺν. c. II. §. 2. Neque christianos, sed Paulum appellat Galilaeum, qui reuera Galilaeus fuit, si audiamus C. S. Schurtzfleischium, quippe qui parentes habuit, qui exciso Giscalae oppido, Tarsi in Cilicia sedem domiciliumque fixerunt, & ius ciuitatis Romanae sunt adepti, cum ciuitas stetisset a Iulii Caesaris partibus. Praeiuit hanc de Patria Pauli sententiam Hieronymus, quam suam fecit Lomeierus, dier. genial. dec. I. p. 59. sq. Quod si caluaster & naso fuit Apostolus, vt garrulus scriptor innuere videtur, non quidem necesse est, vt cum Theophilo Raynaudo statuamus, eum in templo aliquo Pauli conspexisse imaginem; neque enim templa tum habebant christiani, multo minus imaginibus, nedum auro exornata. Skleander Hist. Antiqu. Eccles. Chr. p. 478. not. 16. nam priuatorum in aedibus siue Antiochiae, siue Corinthi, vel alibi in Achaia, eam facile potuit conspicer. Etenim Pauli non inco-

X 3

gnitum

gnitum Antiochiae nomen fuit, qui tum ibi vltra annum est versatus, cum christianorum primum innotuit nomen, Aët. XI. 25. 26. & postea eo rediit, & non exiguum tempus ibi est commoratus, Aët. XIV. 26. 28. & iterum aliquamdiu ibi substitit Hierosolyma reuersus, Aët. XV. 35. Neque Corinthi & in Achaia incognitus Apostolus fuit, vtpote qui vltra biennium Corinthi & in Achaia est versatus. Quis dubitet, & Antiochiae, vbi artes & literae, teste Cicerone pro Archia, non negligebantur, opulentique ciues erant, & Corinthi, vbi tam diu docuit, & quidam a Paulo volebant nominari, 1. Cor. I. 12. multique ditiorum christianam erant amplexi fidem, 2. Cor. IIX. 7. sq. plurimumque statuis & imaginibus tribuebant, fuisse quosdam, qui Pauli imaginem suis in aedibus seruarent. Certe Marcellina, scortum Carpocratidis, qui eodem, quo Lucianus, vixit tempore, teste Augustino c. VII. de haeres. colebat imagines Iesu, & Pauli, & Homeri, & Pythagorae, adorando in censumque ponendo. Colberg. de Orig. Haeres. c. III. §. 2. p. 69. sq. Eusebius certe L. VII. H. E. c. 17. 18. vbi dixit, statuam Paneade seu Caesareae Philippi a muliere Syrophoenissa erectam imaginem Iesu habere, subiungit: *Neque mirum quicquam est, gentiles, qui opem aliquam a Seruatore nostro acceperant, hoc fecisse, cum Apostolorum eius, Pauli & Petri, ipsiusque adeo Christi imagines coloribus depictas asseruari ipsi viderimus, veteribus scilicet more gentili quasi Seruatores suos isto honore prosequi solitis.* Fabricius Cod. apocryph. N. T. p. 445. sq. Et si fortasse tam absurdum non sit, Antiochiae & Corinthi, in quarum vtraque plures christiani erant, aedes fuisse bene ornatas, in quibus christiani conuenerint, quo modo 1. Cor. XI. 18. verba συνεχομένων ὑμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ nonnulli interpretantur. v. Nic. Fullerus Miscell. L. II. c. 9. Götten Obs. Sacr. L. I. c. 11.

Certe

Certe Lucianus pro loco conuentus vocem ἐκκλησίας adhibet, in Dial. Mercur. & Maiiae Tom. I. p. 232. εἰθῆν, inquit, ἡ ἐκκλησία, καὶ ἡ διασπάσαντα τὴν ἐκκλησίαν, καὶ λ. *Mane surgendum est mihi, & verrendum conuiuii coenaculum, & sternenda curia seu locus concionis.* Et tempore Clementis Alexandr. vsitata iam erat haec notio. Sic enim scribit: ἡ γὰρ οὐκ ἔστιν ἐκκλησία, ἀλλὰ τὸ ἄθροισμα τῶν ἐκλεκτῶν ἐκκλησία καλεῖται. *Non enim iam locum, sed congregationem electorum ecclesiam appello,* L. VII. Strom. p. 715. Non itaque res est adeo incredibilis, Lucianum vel Antiochiae, vel Corinthi, quae opulentae vrbes erant, in domum aurato fastigio insignem, quam p. 776. describit, vbi concio fuerit christianorum, potuisse introduci.

XVII. Stili ratio obiicitur, & dudum Marcilius stili ineptias in hoc notauit dialogo, quo refert illud: Φῦ, Φῦ, Φῦ, Φῦ τῶν ὁθλῶν ἐκείνων, ἰὲ, ἰὲ, ἰὲ, ἰὲ τῶν δεινῶν βαλευσμάτων, αἰ, αἰ, αἰ, αἰ τῶν κενῶν ἐλπίδων, p. 765. Deinde notatur inaequale dicendi genus, quod modo fastuosum est, modo humi repit; stilusque impeditus & obscurus etiam mouit If. Casaubonum, vt dubitet, an sit Luciani; porro metri errata in versibus obseruantur; & tandem paupertas sermonis & inopia verborum, dum eadem saepe verba repetuntur, arguitur. Ad primum respondetur, quod non idem vbique dicendi genus idem teneat auctor; fortasse mutauit de industria stilum, & a consueta scribendi ratione abiit: & cum Aristophanem laudet, facile colligitur, quod ex eius riulis desumpserit formulam. Atque hoc ipsum est, quod Dialogus, qui eum accusat, in bis accusat To. II. p. 235. 236. notat in Syro, hoc est, Luciano, quod a veterum dialogos scribendi ratione multum recesserit, quod comicam, Satyricam & ferme ridiculam formam dialogis induxerit; quod Eupolim &

& Aristophanem agat, & noua mixtione dicendi temperatus neque pedestris, neque sublimis incedat. Optime autem ista conueniunt in Philopatrin, quo absens patriae se amantem, vel ipso titulo voluit ostendere, vnde fortasse discessit bello exorto Parthico; pauper enim adhuc scripsit dialogum, vt in fine docetur; postea demum in Gallia factus ditior, bis accus. p. 232. In eo comicas adhibet formulas ex Aristophane, quem nominatim citat, dictionemque poeticam insolitamque admiscet, & modo altius surgit, modo autem se demittit iterum, quo ipso ad id, secundo quod obiectum est, respondetur. Ad tertium & quartum quod attinet, fortasse verum Imp. traducere voluit, Antiochiae haerentem, deliciis deditum, dum legati eius bellum gererent, qui, Capitolino teste, *melior orator fuit, quam Poeta, imo peior Poeta, quam rhëtor.* Interim dictionem Luciani dialogus in multis redolet, quod non leue in genere criticorum est argumentum.

XVIII. Maior hic rei cognitio christianae proditur, quam alibi, vbi tamen esset occasio ostentandi, vt solet Lucianus, variam rerum cognitionem, qui & Mosen hic intelligit, cum ait, *θραδύγλωσσον tardilinguem* scripsisse, verbo solo lucem incorruptibilem dissoluisse tenebras, quod Gen. I. legitur, ad aliaque V. T. dicta alludit, quod & Huetius vrget argumentum, Demonstr. Euang. p. 61. Sed non omnem quis vbique effundit, quam habet, rei scientiam, nec animus ei fuit ex instituto eam, quam nec habuit, prodere, sed caput eius praecipuum ridere. In dialogo de morte Peregri- ni, qui posterior scriptus est, de mutuo christianorum amore ac benignitate satis perspicue scripsit. Qui enim Philo- sophus, Historicus, Orator & Poeta eximius erat, is non facile quicquam omisit, quo minus cognosceret doctrinae

nae rei que christianae, quae tam late tum patebat, rationes, quod ei, perfacile fuit in tanta multitudine christianorum, quae & Antiochiae, & Corinthi, vbi versatus est, fuit, quam vt proderet, vel inde sumpsit occasionem, quod christiani male sunt ominati post Romanorum a Persis acceptam cladem, quae ita perterrituit vicinos, vt etiam Syri defectionem meditarentur; vel etiam, quod persecutio suscepta fuerit M. Antonini praecepto, quae tamen Antiochiae & in Syria L. Veri mandato exercitatio non fuit, quod ex Tertulliani Apol. c. V. licet colligamus. Quod si verum esset, quod Lucilla, Marci Imp. filia, dum sponsa esset Veri, a malo daemone agitata, per Hierapolitanae Ecclesiae Episcopum Albertum sit liberata, qui ab Imp. eo nomine obtinuerit, vt pauperibus in sua Ecclesia erogarentur quotannis ter mille modii frumenti, quod ex Baronio refert Caluissius, in Chronol. p. 484. in promptu causa foret, cur Lucianus occasionem sumpserit scribendi de christianorum in suos liberalitate, eorumque dogmata quaedam inferendi Philopatridi. Sed Episcopi Albertii nomen, quod Germanicam redolet originem, narrationem mihi suspectam reddere videtur: interim non ignoro, quod Imp. Septimius Seuerus Proculi christiani vsus sit ope, per oleum ab eo curatus, sine dubio per miraculum, secundum praescriptum Iacobi c. V. 14. v. Tertullian. ad Scapulam c. IV.

XIX. Constantinopoli actam esse fabulam coniicit auctor doctissimus, eo quod Propontidis & Ponti Euxini fiat mentio. Sed quis nescit, locum in eiusmodi dialogis saepe fingi, vbi sit habitum colloquium, qui omnium minime tamen fuit. Quod funibus trahi naues onerariae debeant per Pontum Euxinum, si boreas fluctus attollat, quisque facile scire potest, vti scimus, quis ventus aduer-

sus sit fretum Herculeum transeuntibus; & Lucianus in Achaia versatus vel maxime Propontidis situm cognoscere potuit. Quin ipse doctissimus auctor agnoscit hyperbolicam esse formulam, & mendacis eam annumerat, p. 36. Quod si CPLi Iuliani tempore confectus esset dialogus, mirari subire posset, quod a nullo doctorum christiani populi, qui tum frequentes erant, fuerit citatus, nullumque nomen meruerit coaeuus Lucianus.

XX. Erat Lucianus *δημηγόρος ἐν Αὐλῶνείᾳ τῆς Συρίας*, orator seu patronus causarum Antiochiae in Syria, vt scribit Suidas: sed cum pertaesus esset huius vitae generis, tum vt tyrannorum euitaret accusationes, & optimatum laudes, tum alias ob causas, quas ipse exposuit, in reuiuisc. To. I. p. 406. & in bis accus. To. II. p. 234. sq. varias ille suscepit peregrinationes Antiochia digressus, peruenitque in Ioniam, Graeciam & speciatim Achaia, hinc transit mare, & in Italiam peruenit, & ex hac in Galliam perteridit, vbi Rhetoricam professus ditior est factus, quae breuiter repetit in Apol. pro mercede cond. To. I. pag. 493. Hinc digressus iterum in Graeciam rediit, & philosophiae studium amplexus dialogos scribere coepit, annos prope natus quadraginta, quod ipse enarrat, dum ad accusationes Rhetoricae, quod se neglecta Dialogo se adiunxerit, respondet, in bis accus. To. II. p. 235. sq. In Achaia, sine dubio prope Corinthum in ludis Isthmicis, (erant enim & ingenii certamina,) audiuit scriptores quosdam recitantes historiam belli Parthici, seque vera scribere ait paratum esse iureiurando confirmare, si conueniens foret eiusmodi commentario iusiurandum inferere, quomodo scribitur Hist. Tom. I. p. 611. Posset videri hisce verbis respexisse ad Philopatrin, cui iusiurandum est insertum, de quo multum disputatur, praesertim cum nonnulla notet in historicis

storicis illis, quae in Philopatride a doctis sunt notata, vt quod splendidum sit prooemium, & corpus historiae paruum, quomodo post longum sermonem pauca de Persica victoria narrantur; quod poetica verba misceantur, & mox iterum vulgariter fluant; quod veritas vel negligatur, vel in maius extollatur, vti victoria Persica extollitur, & Susa nunciantur capta; & quod quis se Homero praetulerit, propterea quod patriam suam Miletum nominarit, quam ille haud nominauerit vnquam. Incidit fortasse bellum Persicum sub idem tempus, quo aggressus est Philosophiae studium, & dialogis tractare coepit, vt Philopatris si non sit primus, inter primos numerari debeat.

XXI. Neque nullius ponderis est argumentum, quod doctissimus Anglus, Georgius Bullus vrget, quod sub Marco Antonino multae in orbem incubuere calamitates. De his Aurel. Victor scribit: *Marcus Antoninus virtutum omnium coelestisque ingenii exstitit, aerumnisque publicis quasi defensor obiectus est. Etenim nisi ad illa tempora natus esset, profecto quasi vno lapsu ruisent omnia status Romani. Quippe ab armis nusquam quies erat; perque omnem orientem, Illyricum, Italiam Galliamque bella feruebant: terrae motus non sine interitu ciuitatum, inundationes fluminum, lues crebrae, locustarum species agris infestae prorsus, vt prope nihil, quo summis angoribus atteri mortales solent, dici seu cogitari queat, quod non illo imperante saeuierit, in Epitome c. XVI. p. 258. De lue, & strage per eam data, etiam scribit Eutropius L. II. c. 6. Capitolinus, p. ni. 854. Amm. Marcellinus L. XXIII. p. 270. Orosius L. VII. c. 15. cuius non possum praeterire verba: *secuta est lues* (post persecutionem susceptam) *plurimis infusa prouinciis, totamque Italiam pestilentia**

sentia tanta vastavit, ut passim villae, agri atque oppida sine cultore atque habitatore desertas, in ruinas sylvasque concesserint: exercitum vero Romanorum cunctasque legiones per longinqua late hyberna dispositas ita consumptas ferunt, ut Marcomannicum bellum, quod continuo exortum est, nonnisi nouo delectu militum - - - gestum fuisse referatur. Videtur proderet cogitationes christianorum Orosius, homo christianus, quod vexatio suscepta multas habuerit comites calamitates. Atque hoc ipsum est, quod in Philopatride licet obseruare. Christiani, qui frequentes tum Antiochiae, quam reliquerat, tum Corinthi, vbi versabatur Lucianus, quos haud dubie intelligit Philopatris per *Sophistas mala praedicentes*, post fufum deletumque Romanorum in Persia exercitum viginti millium, postquam Vologesus, rex Parthorum, graui eruptione Armeniam, Cappadociam, Syriamque vastauit, susceptamque a M. Antonino, Lucii fratre, christianorum persecutionem, quae durante Parthico bello in Asia & in Gallia grauis praecepto Marci existit, ut scribit Orosius loc. cit. maiora praesagierunt mala, & in gentiles retorserunt ipsorum accusationes, quod ob fidem christianam desertaque idola tot mala in orbem terrarum redundarent, vel ut Orosius loquitur, quod *tempora veluti malis extra solitum infestissima ob hoc solum, quod creditur Christus, & colitur Deus, idola autem minus coluntur, infamarunt*, in Praefat. librorum contra gentes, quos propterea, ut calumniam istam retunderet, conscripsit, sicuti ante eadem calumpnia occasionem praebuit Arnobio suos contra gentes, & Augustino, suos de Ciuitate Dei conscribendi libros. v. Kortholt de Vita & moribus Christian. prim. c. XV. Cum vero postea victi sunt Persae, a Romanis duce Auidio Cassio, Lucianus forte dialogum scripsit Philopatrin, ut patriae se amantem ostenderet,

deret, etiam extra patriam, in exteris terris, & vna exagitat christianos, quod calamitates frustra praedixerint, cum victoria secuta sit, quam ampliore promittit. Atqui hoc vrgetur, quod felix tum fuerit rerum status, cum scriptus est Dialogus. Ita quidem res habet ex mente auctoris; sed si serio scripsit, talis neque sub Marco, neque sub Iuliano fuit. Quod vero dicit Triephton, *δυστοκεί η πόλις*, fortasse ad id respexit, quod ad defectionem Syria inclinauit; vel de L. Vero, qui Antiochiae & apud Daphnen quadriennium transiegit, & omnibus deliciis vitiisque indulgit, male est ominatus, ut *πόλις* more solito pro Roma accipiatur. Et quis putet, Lucianum ad ridendum compositum tam serio describere statum temporum suorum, ut veri vbique regulam sequatur?

XXII. Certe non plane sunt nulla argumenta, quod ipsum Imp. L. Verum tacite notarit, qui in via dum esset, ad bellum profecturus Parthicum, apud Corinthum, vbi Lucianus fortasse tum est versatus, & Athenas inter Symphonias & cantica nauigabat, & per singulas maritimas ciuitates Asiae, Pamphiliae Ciliciaeque voluptatibus immorabatur, & in Syria Antiochiae, vti molles & ludicris spectandis dediti erant Antiocheni, quod Zosimus in eis notat, L. III. p. 159. & apud Daphnen omni indulgit generi voluptatum, libidinibus, deliciis, luxui & ignauiae deditus, ut risui esset omnibus Syris, iocusque fieret in theatro, vti fuere procliuēs Antiocheni ad iocos & probra, quod notat Ammianus Marcell. L. XXII. p. m. 244. & exprobrat Iulianus Imp. in scripto, quod *μισοπάγων* appellatur. Sic prodidit de eo Iul. Capitolinus: *Vbi in Syriam profectus est, non solum licentia vitae liberioris, sed etiam adulteris & iuuentutis amoribus infamatus est.* Omitto reliqua, quae fufe enarrat, p. m. 851. Videamus nonnulla

nonnulla, an conueniant in L. Verum. Auidius Cassius, legatus Imp. contra fidem datam Seleuciam, cum quadringentis hominum millibus, coeperat ac vastarat. Ita Capitolinus, cum de exorta pestilentia dixisset: *Et hoc non Lucii Veri vitio, sed Cassi, a quo contra fidem Seleucia, quae ut amicos milites nostros receperat, expugnata est.* Huc respicere videri possit Lucianus, cum in Philopatr. multa de iureiurando differit, num per Iouem, per Apollinem, Neptunum, & alios Deos, an per Deum Triunum christianorum, fieri debeat: tandem vero concludit: *quare iam Deum istum tibi appono, & iuro, quod mali a me nihil patiere; cui respondet Triephon: si modo ex corde me diligis, ne quid alienum aut nouum in me facias, ne aliud celes animis, aliudque loquaris.* Fortasse a christianis notata & exprobrata fuit ista contra fidem datam Seleuciae euerfio, cum pestilentia in orbem incumberet, monitumque, quod id non facerent, qui per verum iurarent Deum. Deinde Verus barbam in Syria promisit: *fuit enim barba prope barbarice demissa procerus* scribit Capitolinus, quam ad amicae vulgaris arbitrium in Syria posuisse fama fuit, vnde in eum multa sunt a Syris dictoria iactata. Lucianus in Philopatr. Iouem traducit, eiusque scortationes recenset, quod cum Aethiopibus sit conuiuatus, vnaque madidus defederit *barba ingenti.* Neptunum traducit Philopatris, quod moechus fuerit, & eiusmodi libidinum patronus. Talem se gesserat in oriente Verus, & postea quoque Romae, non sine fratris Antonini tacita indignatione. Et uti Syri defectionem a Romanis cogitarunt, sic ipse Lucianus Syrus videri possit non nimis male affectus fuisse erga regem Parthorum Vologesum, cum in historico quodam reprehendit, quod Imp. L. Verum, Antiochiae defidentem, cum Achille, & Persarum regem cum Thersite,

&

& non potius cum Hectore, maiori Lucii laude, comparasset, & Ironice, ut videtur, recitat, quod scelestissimum & pessime perditum Vologesum appellarit, quomodo scribit Hist. To. I. p. 611. sq.

XXIII. Cum itaque Luciani genius & dicacitas in Philopatr. deprehendatur, phrasis etiam & dictio eiusdem sit similis, cum nulla sit facile formula, quae non alicubi in scriptis eius occurrat, praetereaque rerum modique tractandi conuenientia sit, quod ipse Cl. Gesnerus §. 11. sq. ostendit, nondum sufficientem causam video, cur Luciani non sit Philopatris, quam ei tribuere non dubitat criticae artis ap- prime peritus, I. A. Fabricius Bibl. Graec. L. IV. c. 16. p. 504. Sui itaque robore adhuc nititur argumentum, quod inde desumunt christiani Doctores pro credita a christianis temporis illius vno in Deo Trinitate, Deique Filio. Omitto hic, quae de morte peregrini To. II. p. 566. scribit: *τον μέγαν γὰρ ἐκεῖνον ἐτι σέβουσιν ἄνθρωποι, ὅτι ἐν τῇ παλαιῇ ἀνασκολοπισθῆναι. Itaque etiamnum magnum illum hominem colunt, qui in Patraestina crucifixus est: & iterum: τὸν δὲ ἀνασκολοπιστὴν ἐκεῖνον σοφιστὴν αὐτῶν προσκυνῶσι, καὶ κατὰ τὰς ἐκείνου νόμους βιάσθαι. Crucifixum illum praeceptorem suum adorent, & vitam secundum leges eius instituant.* Quod si adorarunt Christum religiose christiani, quod Lucianus scribit, pro vero eum Deo habuerint oportet. Neque enim alium adorare christianis fas fuit, nisi qui verus esset Deus, id quod ipse Lucianus ibi fatetur, quodque gentilium idola repudiarint. Luciani iunioris praeter Iulianum, cuius ad eum perbreuis exstat epistola, quae est XXXII. p. 404. dubito, an quisquam faciat mentionem. Cyrillus certe coaeuus, contra Iulianum dum scribit, haud fuisset praetermissurus, foetus istius si nouisset parentem. Vindicauit sententiam suam vir humanissimus,

iam

iam noua in Academia Goettingensi celeberrimus Professor, in Diss. de Philopatride, Luciano dialogo, Lips. 1730, multumque ac erudite argumentum hoc illustrauit. Quia vero haec scripta iam fuerunt, & meditandi eruditis vberius occasionem praebere queunt, repetita hic lectoris relinquuntur iudicio. Plus iam operae in hoc collatum est argumentum, quam fortasse meretur. Habet fides christiana firmiora argumenta, vt eiusmodi subsidio non indigeat.

XXIV. Luciani aequalis & amicus fuit Celsus, Philosophus Epicureus, insensus admodum christiano nomini, cuius Origenes sibi confutandas sumpsit calumnias, quibus christianam religionem oppugnare est conatus, cuius sine octo libris contra Celsum, si foret, quos cum notis eruditissimis Io. Spencerus edidit, Cantabrigiae MDCLVIII. parum eius de sententiis constaret. Is apud Origenem L. VI. p. 308. fatetur, Christum a christianis pro Dei habitum fuisse Filio. Ita vero scribit: *ὁ πόθεν δὲ καὶ αὐτὸ πάλῳ ἐπῆλθεν αὐτοῖς, θεὸς υἱὸν καλεῖν, ἐμαίνω. ἄνδρες παλαιοὶ τὸν δὲ τὸν κόσμον ὡς ἐκ θεοῦ γενόμενον, παῖδα τε αὐτῷ καὶ ἡθεον προσέειπον. Πάνυ γὰρ ὁμοίως ἔστις τε κακῆτος παῖς θεοῦ.* Quid autem eis in mentem venerit, vt uocent Dei Filium, iam dicturus sum. Prisci illi mundum hunc vt a Deo factum, aequantes Deo, dicebant Dei Filium. Bella vero similitudo huius & illius Dei Filii. Ita intellexit Celsum Christoph. Sandius Neo-Arianus, in Nucleo Hist. Eccles. L. I. pag. 88. 89. Eodem modo, inquit, Celsus Epicuraeus suggillat christianos, credentes, Christum esse summum Deum, quod qua ratione amolitur Origenes, perspicuum est ex L. IV. & IIX. contra Celsum. Verum non suggillat Celsus christianos, sed mentem eorum, vt reuera fuit, exposuit, quod Christum verum summumque crediderint coluerintque Deum.

Nec

Nec Origenes eam amolitur sententiam, sed Celsi somnium, quod christiani Christum Dei Filium dicant, & adaequent Deo, eadem ratione, qua Philosophi prisci mundum, quod a Deo factus est, Dei Filium dixerint, Deoque adaequarint. v. Summe Reuer. D. Io. Fr. Buddeus Dissert. de verit. Relig. christ. Philos. gentilium obtreccionibus confirm. §. V.

XXV. Libanius, patria Antiochenus, Sophista Atheniensis sui temporis disertissimus, variisque ingenii monumentis clarus, Fabricius Bibl. Graec. L. V. c. 10. eo tempore floruit, quo christiana religio per imperatores christianos latissime propagata iam erat, conciliique Niceni decreta per Ecclesias passim sonabant. Is pariter testimonium perhibet fidei christianorum, quod Deum, Deique Filium crediderint, coluerintque. Ita vero Libanius apud Socratem, Hist. Eccles. L. III. c. 23. τῷ χειμένῳ γὰρ νυκτὶς ἐκτείνοντος, ἐπιθέμενος ὁ βασιλεὺς τοῖς βίβλοις, αἱ τὸν ἐκ παλαιστίνης ἀνθρώπων θεὸν τε καὶ θεοῦ παῖδα ποιοῦσι, μάχη δὲ μακρὰ καὶ ἐλέγχων ἰσχυρὶ γέλωτα ἀποφῆνας καὶ φληνφοῦν τὰ τιμώμενα. Hieme noctes extendente Imperator libros illos aggressus, qui hominem Palaestinensem Deum ac Dei Filium faciunt, longa concertatione & argumentorum inuicta vi ridicula & nugas meras esse, quae ab illis coluntur, ostendit. Est CHRIS TVS, Seruator noster, Deus, genitus a Patre, Ps. II. 7. eoque Filius Dei vnigenitus, Ioh. I. 18. factus etiam Deus ac Dominus, non ab hominibus, vt calumniatur Libanius, more gentilium, qui bonorum auctores meritosque viros, & speciatim imperatores, vt Iulianum Libanius, discipulum praeceptor, auctorque deferendae fidei christinae, inter Deos referebant, sed a Deo, cum resuscitatus a mortuis confedit ad dextram Dei, Act. III. 34. 36.

Z

D. Bud-

D. Buddeus loc. cit. §. XIII. conf. Crenii Animadu. Histor. Philol. P. II. p. 38. sq.

XXVI. A gentilibus ad Iudaeum nunc digredior. Suidas refert in V. *in C.* tempore Iustiniani Imperatoris fuisse Iudaeum quendam, nomine Theodosium, qui argentario cuidam christiano, cui nomen Philippi fuit, narrauit, Iudaeos probe cognitum perspectumque habuisse, Iesum Christum esse verum Dei Filium, eo quod codicem haberent Tiberiade occultatum, in quo scriptum esset, Iesum Filium esse Dei viuentis, & Mariae Virginis. Longiora sunt verba, quam locum hic vt inueniant. Summa haec est: argentarius ille Philippus instabat apud Theodosium Iudaeum, sibi perfamiliarē, vt saluti consuleret suae, & relicto Iudaismo christianam amplecteretur fidem; cui Theodosius sincere fatetur, quod Iudaeus existens omnia habeat, quae ad huius vitae felicitatem pertinerent, opes & inter suos honores, neque tamen christianus fieri cupiat, etsi sciat, Iesum esse Messiam, quem lex & Prophetae praedixerint; id quod ex Codice arcano, qui seruatus sit, cum vastatum est templum, posteaque Tiberiadem translatus & religiose asseruatus. In hoc scriptum referri, quod illo tempore, quo Iesus in terris est versatus, vnus viginti duorum sacerdotum diem obierit ante, quam Christus admirabilibus se operibus patefecerit, docueritque homines; cum itaque in locum demortui alius esset surrogandus, & qui a singulis essent nominati, a reliquis reprobarentur, factum esse, vt aliquis Iesu, fabri filii, qui iuuenis quidem, sed doctrina & moribus ornatissimus esset, mentionem faceret, vt locum sacerdotis vacuum repleret: hoc cum approbassent reliqui, nonnullos obiecisse, eum non ex tribu Leui, sed Iudaeum esse; quibus alter ille responderit: permixtas esse tribus,

&

& Iosephum patrem ex Leuitica genus ducere; quod cum probarent reliqui, adscriptum esse Sacerdotum numero Iesum. Cum autem mos esset, vt non solum nomen eius, qui sacerdos erat cooptatus, sed vna & patris, & matris nomen in codicem referretur, mortuo iam Iosepho matrem fuisse aduocatam & interrogatam, quem ille patrem matremue haberet; ad quae illa responderit: se eius esse matrem, patrem vero in terris non habere, cum, vt Angelus nunciarit sibi, ex Spiritu S. eum & conceperit, & Iesum appellarit, seque virginem eum peperisse, & adhuc esse: cumque aduocatae testes idem affirmarent, denuo interrogatam, cuius tandem Filium diceret, vt albo inferrent patrem, respondisse: suum *Mariae & Dei Filium* esse. Quo audito in librum fuisse relatum: hoc die sacerdos ille obiit, filius huius & huius, & communi omnium suffragio creatus est Sacerdos *Iesus, Filius Dei viuentis, & Mariae virginis*. Librum istum principes gentis e templo ereptum seruasse, & Tiberiade reposuisse, paucis vero esse cognitum, sibi vero vt principi gentis & doctori esse patefactum; neque solum ex lege & prophetis certos se esse, Iesum esse Filium Dei viuentis, qui salutis hominum causa in terras venerit, verum etiam ex descriptione Augusti, quae Tiberiade asseruetur. Ad haec cum christianus reposuisset, velle se audita ad Imperatorem deferre, vt Tiberiadem mitteret, qui codicem repererent ac promulgarent ad redarguendam Iudaeorum incredulitatem, respondit Iudaeus, id ne faceret, quia voti compos haud esset futurus. Id enim si fieret, bellum fore & multorum caedes, & si Iudaei viderent se opprimi, locum, in quo repositus esset codex, incensuros, quo audito christianum quidem Imperatori id non patefecisse,

Z 2

ne

ne funderetur sanguis; multis tamen familiaribus & amicis enarrasse.

XXVII. De quo, ut eo rectius liceat iudicare, Suidae, vel quisquis est auctor, ea qui refert, subiiciemus iudicium. Ita vero habet initium: *ὅτι ἡμεῖς παρὰ τῶν ἀκασάντων ἀπὸ τοῦ προξενουμαθίνος Φιλίππου τοῦ ἀργυροπράτου μεμαθηκότες, Φριγίδα ἡ μικρὰν ἐθέμεθα, γινώσκοντες βυλόμενοι, εἰ ἀρὰ ἀληθῶς ἦς λόγος τῆς ὁ Ἰουδαῖος εἰρηκὸς περὶ τῆς τοιαύτης ἀπογραφῆς. Εὐμ* sermonem nos cum ab iis, qui audiissent a Philippo argentario, cuius facta est mentio, didicissemus, non parvam adhibuimus curam, dum scire vellemus, an eam orationem Iudaeus de illa descriptione certo habuisset. Deinde subiungit, quod Iosephus, scriptor belli Iudaici, aperte in suis commentariis referat, Iesum cum sacerdotibus rem sacram fecisse; deinde in scriptis diuinis Lucae inuenisse, quod Iesus in Synagoga Iudaeorum Prophetam Esaïam legerit, eoque ipsum apud se esse sic ratiocinatum: nisi locum habuisset in administratione rerum sacrarum Iesus, non fuisse futurum, ut ei daretur liber, qui explicaretur ab eo, propterea quod apud christianos in Ecclesia diuina volumina non legantur, nisi a clero, & cui commissa sit cura sacrorum. Tandem concludit: *καὶ ἐκ τῶν ἀπὸ Ἰωσήφου ἢ γραφόντων, καὶ ἐκ τῶν ἀπὸ τοῦ εὐαγγελιστῆς Λυκάου ἱστορούντων, ἐγνώμεν, ὅτι Θεοδοσίος ὁ Ἰουδαῖος τὸ προελχθὲν δῆγμα εἰπὼν τῷ μνημονευθέντι Φιλίππῳ τῷ ἀργυροπράτῃ ἢ ἐκ ἐπλάσατο ἢ οἷο, ἀλλ' ἀληθῶς ὡς γινώσκω Φίλω, τῷ Φιλίππῳ, ὅς παρὰ Ἰουδαίῳ ἀποκεκρυμμένου μυστήριον ἐθαύρησεν.* Ac ita ex eis, quae narrata sunt, e Iosepho & Luca Evangelista, cognouimus, Theodosium Iudaeum, quem diximus, non finxisse, quod exposuit Philippo illi argentario, sed vere certoque, ac sincero amico, Philippo, arcanum, quod apud Iudaeos occultatum est, credidisse.

XXIIX.

XXIIX. Probarunt hancce narrationem ac genuinam habuerunt tum auctor relationis, siue Suidas, siue alius fuerit, tum alii nonnulli, quos recensent Polyhistor I. A. Fabricius Cod. Apocryph. N. T. pag. 371. sq. To. III. p. 546. sq. & perreu. Io. Andr. Waltherus in diss. inaug. cuius titulus: *Codex in Suida mendax de Iesu Sacerdote Leuitico*, Lips. 1724. p. 6. seq. Sunt autem illi, Mich. Glycas, sec. XIII. scriptor Graecus, Laurus Quirinus, Cretenfis, Patricius Venetus, Pierius Valerianus, Sixtus Senensis, Bibl. S. p. 72. quo de reu. Scharbau in Iudaeo detecto p. 123. sq. obseruat, quod Iudaeus natus ad christianos transierit, posteaque relapsus & ad rogam damnatus precibus Pii V. nondum Pontificis, seruatus fidei christianae constanter adhaeserit, & bibliothecam S. conscripserit, Ludou. Ballesterus, S. I. Phil. Mornaeus, Io. Wolffius, Vitus Amersbachius, Hottingerus alique, qui sine censura narrationem istam repetiuerunt, eoque in hunc censum referuntur. Nouissime eam repetiuit Io. Andr. Eifsenmengerus in detecto Iudaismo P. I. c. 2. p. 122. seq. vbi & Graecam Suidae narrationem, & vernaculo sermone redditam licet legamus, eo fine libro insertam, ut Iudaeorum peruicacia retundatur. v. disp. cit. p. 7. sq.

XXIX. At breuiter nunc exponamus, nobis quid videatur isto de Iudaei Theodosii testimonio. Suspectum est & testimonium, & tota narratio, quisquis eius auctor sit; Suidas num sit, incertum est. Dicit auctor, se accepisse ab iis, qui audierant ex Philippo argentario. Sed quae ita sunt per manus tradita, ea fere dubia sunt, & accessionibus aucta, etiam si qua vera fuerunt primum accepta. Vixit ille Philippus, ut auctor tradit, sub Iustiniano Imperatore; Suidae vero incerta aetas est. Aub. Miraeus eum anno CCCCXXV. vixisse existimat, eo quod

Z 3

alicubi

alicubi scribat, se Eusthatium cognouisse; cui vero recte respondet doctissimus Guil. Caue, quod non de oculari, sed historica cognitione intelligendus sit, Hist. Literar. p. 411. Et forte alterius sunt verba, quae Suidas more suo excerpfit. Ger. Io. Vossii coniectura est, quod anno MLXXXI. floruerit, ut tamen dubius adhuc haereat. Sequitur eum laudatus modo Caue in Chartophylace Ecclesiastico; addit vero: *forſan antiquior ipſe Suidas, multis, quae ſequiora tempora ſapiunt, a recentiori manu addidit.* Hinc in Hist. Literar. loc. cit. eum facit antiquiorem, & circa annum CMLXXX. eum vixiſſe exiſtimat; quem ſequitur Io. Gottfr. Olearius in Biblioth. Scriptor. Ecclef. To. II. p. 179. Sine dubio haec ſententia inde deſumpta eſt, quod Suidas in v. *Adam* commemoret mortem Iohannis Zemifcae, Imp. Byzantini, qui CMLXXV. deceſſit. Ipſe etiam Voſſius de Scient. Mathemat. c. LXII. §. 12. p. 359. a priori ſententia recedit, & eum an. MXXXIIX. clariſſe ſcribit. Henr. Meibomius apud I. A. Fabricium refert ad an. Chr. MCCL. in Plagiar. centur. §. V. ubi ipſe addit: *quoad aetatem Suidae notare obiter iuuat, falli viros doctos, qui DC. annis antiquiorem eſſe negant.* Thomas Crenius Diff. de furibus literar. n. 102. p. 104. ſcribit, quod ſecundum Caſaubonum ante quingentos annos, ſecundum Andr. Schottum ante ſexcentos annos Lexicon contexerit; qui tamen anni retro ſunt numerandi ab eo tempore, quo laudati viri ſcripſerunt. Dicat aliquis; ex noſtro loco poſſe commonſtrari, ipſum circiter an. DL. vixiſſe. Philippus argentarius vixit ſub Iuſtiniano Imp. qui an. DXXVII. imperare coepit ad an. DLXV. Suidas autem audiuit ex iis, quia Philippo audiuerant. Sed cum auctorum fragmenta referat antiquiorum, ut iam dictum, poſteaſque alia potuerint acciſiſſe, certum haud eſt, utrum ipſius

ipſius ſint verba, an alterius, quibus res iſta narratur, & iudicium expromitur, conf. I. H. Boecleri Biblioth. Critic. ed. Crauſii p. 16. 830. & Fabricius de Lexic. Graec. §. II. & Biblioth. Graec. Vol. IX. p. 624. ſq. ubi fuſius & accuratius omnia exquirat, quae ad Suidae aetatem pertinent.

XXX. Tota narratio non tam Iudaei alicuius Theodoſii, quod & ipſum Iudaicum nomen haud eſt, quam chriſtiani, rerum Iudaicarum non ſatis periti, eſſe videtur. Nam craſſus eſt error, vix Iudaeo tribuendus, cum XXII. Hieroſolymae Sacerdotes fuiſſe ſcribit: neque enim XXII. fuerunt tantummodo ſacerdotes, ſed longe plures, & aliquot centuriae, imo chiliades, potuerunt numerari. Nec tot principes ſacerdotum, quos *ἀρχιεπίς* ſcriptura Noui Foederis appellat, dici queunt, cum XXIV. ordines eſſent; quod Iosephus innuit L. II. contra Apionem, p. 1066. qui inde a temporibus Dauidis, qui ſacra ordinauit, obtinuerunt, 1. Paral. XXIV. 4. 5. Carol. Sigonius de Republ. Ebr. L. V. c. 3. p. m. 365. ſq. Goodwin. Moſ. & Aaron L. I. c. V. p. m. 40. ſq. Relandi Antiqu. veter. Ebr. p. 165. Neque illud ritibus Ebraeorum ſatis conuenit, quod ex tribu Iuda aliquis ſacerdos fuerit aſſumptus, cum Leuitica abunde ſuppeditaret. Imo nec ſatis erat ex tribu Leui aliquem eſſe, ſed ex Aaronis poſteris eſſe debebat, qui ſacerdotibus adſcribebatur. Naſcebantur enim ſacerdotes, non eligebantur, niſi praecipuae ſortis. v. Ikenius Antiqu. Hebr. P. I. c. X. §. 7. ſq. Baſhuyſen System. Antiqu. Hebr. min. p. 217. ſq. Permictae quidem fuere tribus, quod ait Iudaeus, Ieſu commendator, cum ſacerdotes ac Leuitae ex aliis tribubus poſſent vxores ducere, ut pater ex 2. Paralipom. XXII. 12. ubi filia regis Ioram vxor fuiſſe dicitur Ioiadae, ſummi ſacerdotis; ut locum non habeat Philonis aſſertum, ſummuſ ſacerdos, virginem ex ſacerdotum

cerdotum genere debuisse ducere, v. Io. Braunius Select. Sacr. L. III. c. I. §. 22. conf. §. 15. Seldenus de Success. L. II. c. 2. Atque haec causa quoque est, quod Elisabet, sacerdotis vxor, & e genere Aaronis, Mariae συγγενής cognata esset, Luc. I. 5. 36. haud dubie, quod Mariae parentibus proxime cognata alicui nupserit e sacerdotum genere, cuius illa filia fuerit; & vicissim Leuiticae tribus feminae nubere alterius tribus hominibus poterant, Leuit. XXII. 12. 13. sed tamen genus non feminis, sed maribus aestimabatur, cum penes mares ordinaria esset propagandi ratio, qualem Iudaeus hic intellexit. Christus autem solo matris genere censendus est, cum ἀπ' αὐτῶν sit, & vel eo nomine ἀγγεῖα λόγιος, Ebr. VII. 3. natus ex semine Davidis, Rom. I. 4. 2. Tim. II. 8. qui propterea dicitur germen Davidis, Ier. XXIII. 5. & fructus ventris Davidis, Psal. CXXXII. 11. & consequenter e tribu Iuda fuit, Ebr. VII. 11. 13. 14. Equidem pagani, Celsus atque Porphyrius, acerrimi fidei christianae hostes, iam olim persuadere voluerunt, Iesum matris ratione e tribu Leui genus repetere, quos Socinus cum locis est secutus. Verum satis nos certis sumus diuinis ex oraculis, quod e gente Davidis, & Iudae tribu, vti vates praedixerunt, ducat originem. Nec est, vt ad generalem notitiam verbi συγγενής, cum vnius nationis homines aliquando significat, confugiamus, praesertim cum Mariae visitatio, & per tres menses apud Elisabetam commoratio, Luc. I. 39. 40. 56. de propinquiore cognatione satis testificari queat, quae dicta ratione inter eas intercessit. Chemnitius Harm. Euang. c. III. Calouius Soci-nism. Proflig. p. 291. sq. Scherzer, Colleg. Antifocin. pag. 411. Ger. Io. Vossius de Iesu Christi genealogia c. I. §. IV. sq. Fabricius Cod. Apocryph. N. T. p. 19.

XXXI.

XXXI. Commentum itaque Iudaei est, in Sacerdotum fuisse Iesum cooptatum ordinem. Nullum eius rei sacra in historia exstat vestigium. Frequens ei negotium fuit cum sacerdotibus, e quorum numero si fuisset, vix credibile est, non vel ipsum, vel sacerdotes aliquam eius fecisse mentionem. Saepe etiam in templo docuit; nunquam vero cum sacerdotibus sacra fecisse legitur, nec Iosephus hoc commemorat, quod falso traditur. Accedit, quod principes sacerdotum & scribae cum senioribus ad Christum veniunt, eumque interrogant, qua potestate & cuius auctoritate doceret in templo, Luc. XX. 1. 2. non facturi, si ipsorum collega fuisset, non ita pridem suum in sacerdotum collegium receptus. Addo & hoc, quod Sacerdos quidem fuerit Iesus, sed non ex ordine Leuitico & genere Aaronis, qui sacra fecerit, verum secundum ordinem Melchisedeci, qui successorem non habuit, vti in Aaronis genere sacerdotes habebant, Ebr. VII. 13.

XXXII. Dicit Iudaeus, ex descriptione Augusti, quae Tiberiade asseruetur, certum se esse, Iesum esse Filium Dei viuentis, qui salutis hominum causa in terras venerit. Enimvero Iesu nomen in tabulas descriptionis fuisse relatum, minime dubium habet. Prouocant Tertullianus atque Iustinus Martyr ad censuum tabulas, Romanorumque tabularium, vt in censu orbis vniuersi sub Augusto Christum natum & in tabulas fuisse relatum confirmant, Tertullian. L. de carne Christi c. 2. aduers. Marcionem L. IV. c. 7. Iustinus Martyr Apol. II. p. 75. Sed an proditum a Iosepho atque Maria sit, Iesum Filium Dei viuentis esse, mundique Seruatorem, & ita in tabulis descriptum, id omnino dubium habet. Angeli quidem denunciant hoc pastoribus, pastores etiam diuulgarunt inter plures Bethlehemi, Luc. II. 11. 18. sed Ma-

A a

ria

ria tamen apud sese omnia ista seruabat, v. 19. nec denunciauit Romanis. Neque verisimile est, vulgatum de puero a pastoribus sermonem ad Romanos fuisse delatum, & tabulis insertum. Deinde & hoc obseruetur necesse est, quod Romanorum opus fuerit descriptio, cuius num. tabulas Iudaei acceperint, iterum res est dubia. Sed adfuerint Iudaei, tabulasque vna cum Romanis confecerint; quis sollicitus fuit de iis in vrbis Hierosolymae ruina saluandis? quis vsus illarum apud posteros, vt sexcentis post annis Tiberiade sollicite seruarentur? Quod si eo quis referat, Augustum atque Tiberium *Domini* abstinuisse titulo, vt legimus apud Suetonium, in V. Aug. c. 53; & Tiber. c. 27. quod & Dio Cassius tradit, L. LV. p. m. 556; eo quod Dominum Dominorum in suis haberent ciuibus, in terris versantem, is responsum sibi habeat, quod ex ciuili id factum ratione sit, vt libertatis umbram viderentur Romanis relinquere, quo manerent in officio. Interim prouidentiae diuinae hinc colligamus argumentum, ita rem dirigentis, vt vel sic tacita constaret Iesu veneratio, siquidem post id tempus nemo Imperatorum eo abstinuerit Domini titulo, & ne Traianus quidem, qui tamen vel maxime libertatis redditae videri volebat auctor, & res difficillimas, libertatem cum imperio, vt ait Plinius, coniunxit. Eo pertinent verba Tertulliani, Apolog. c. 34. *Augustus, inquit, imperii formator ne Dominum quidem dici se volebat: & haec enim Dei est cognomen.* v. 10. Conr. Dietrichus in V. Augusti p. 136. 142.

XXXIII. Dicit Suidas, vel auctor narrationis subiungitque iudicii, quod Iosephus, scriptor rerum Iudaicarum, aperte in suae captiuitatis commentariis scribat, Iesum cum Sacerdotibus sacra fecisse. Sed frustra haec in Iosepho quaesieris. In Antiquitatibus quidem L. XIIX. c. 4. mentio-

nem

nem Iesu facit, sed nihil prorsus commemorat, neque quod sacra cum sacerdotibus fecerit, neque, quod Theodosius narravit, filius fuerit Dei viuentis & Mariae virginis; nec quisquam antiquiorum, quod constet, in hoc argumento ad Iosephum prouocauit. Sed supra cum actum sit fusius de Iosephi testimonio, nihil hic addimus.

XXXIV. Ad Lucam etiam diuinamque historiam prouocat Suidas, in qua refertur, quod in Synagoga Nazarethi, quae patria Iesu Seruatoris erat, datus ei fuerit liber, ex quo legerit pericopam & interpretatus sit, Luc. IV. 16. 17. sq. Nisi vero partem habuisset administrationis rerum sacrarum, sic arguit Suidas, non ei datus fuisset liber, sicuti in Ecclesia christiana non legit sacra volumina, nisi ex cleri fuerit ordine. Sed alii mores ritusque sunt christianorum, alii Iudaeorum. Horum in Synagogis non soli legunt sacerdotes, verum & alii, qui nec sacerdotes, nec doctores existunt. Septem enim cuiuslibet paraschae lectioni vacant, quorum primus sacerdos, & secundus Leuita, si quidem suppetant, ceteri vero ex reliquorum ordine euocantur. v. Buxtorff. Synag. Iudaic. c. XVI. p. 326. sq. Aug. Pfeifferus Antiqu. Ebr. c. XXIV. §. 5. Ipsa nos sacra historia id edocet. Paulus enim & Barnabas, cum venissent in Synagogam, quae Antiochiae in Pisidia erat, miserunt ad eos praefecti, vt dicerent, si quem haberent sermonem ad exhortandum populum, eumque proponerent, Act. XIII. 14. Idem & alibi in Synagogis docuerunt, Act. XIV. 1. XIIX. 19. XIX. 8. qui sacerdotes, vel ordinarii doctores inter Iudaeos haud erant, sed tamen vt doctores, velut ipse Christus, ab eodem ablegati terras obibant. conf. I. Christfr. Sagittarii Dissert. VIII. Franc. Burmanni Ex. Acad. P. II. p. 66. sq.

A a 2

XXXV.

XXXV. Possit & illud argumentum esse suspectae narrationis Iudaicae, quod rem narratam vetuerit ad Imperatorem deferri Theodosius, veritus, ne bellum hinc oriretur, & Iudaei vi maiori pressi locum, in quo seruaretur arcanus liber, incenderent. Verum Iustiniani tempore Iudaei bellum utique habuerunt, siquidem Samaritanis iuncti ausi sunt rebellare in Palaestina, & Iulianum aliquem appellare Messiam. Sed misso exercitu plurimis caesis, & in his duce eorum iactatoque rege & Messia, in ordinem sunt redire coacti. v. Io. a Lent de Iudaeor. Pseudomess. c. 11 §. 5. 6. Simplicior mens Philippi fuit, quod rem istam celarit Imperatorem, & aliis tamen permultis retulerit. Et mirum videri possit, quod tam multorum sermo ad Imp. non perueniret, nec alius quispiam Iudaeorum, saltem istorum, qui christianam sunt fidem amplexi, rem illam arcanam cognouerit prodideritque monumentis. Nihil itaque subsidii hoc in Iudaei testimonio habetur, & rem totam a christiano quodam effictam existimo, cum vel ipsum Theodosii nomen fabulae possit facere suspicionem. Merito igitur relationem hanc reiecerunt Henteninus, Bossius, Readingus, Diefenbachius & alii apud Fabricium & Waltherum II. cc. quibus addi possunt Richardsonus, Aët. Erudd. 1727. p. 114. & reuer. Scharbau in Iud. detect. p. 129. sq. Tantum vero abest, ut peruicaces Iudaei conuincantur eiusmodi argumentis, ut potius rideant christianos, quod fidem eiusmodi narrationibus habeant, quae a suis, vel imperitis sunt confictae.

XXXVI. Quod si Iudaei Theodosii haec fuit narratio, nec a christiano quodam conficta est ad persuadendam Iudaeis religionem christianam, licet obseruemus, quod nouum non sit, Iudaeos christianis imponere. Notat in hoc est in Hieronymo. Scribit is: *Ebraei putant, lingua propria sua*

sua mare Tharsis appellari: quando autem dicitur iam, non Ebraico sermone, sed Syriaco. Glassius vero subiungit: *sic ille: at nemo Ebraeorum est, qui Syriacum esse iam, & Tharsis proprie mare significare, assertum eat: Procul igitur dubio a magistro suo id hausit Hieronymus, qui ut alia multa, ita hoc praeue ipsum docuit; Philol. Sacr. L. II. p. 273. Idem obseruat Hackspanius, cuius verba sunt: Impingit hoc ipsi Hieronymo, qui praeceptori suo Hebraeo acceptum referat, ad Lipmanni Nizzachon c. III. §. 14. p. 412. Ex instituto hoc tractauit argumentum Io. Clericus, in Quaest. Hieronymianis quaest. VI. in qua Danielem Clericum defendit, qui scripserat, Hieronymum sibi os passum oblini a Iudaeo quopiam, p. 170. sq.*

XXXVII. Addo recentius exemplum. Iulius Cunradus Otto, MDLXII. Viennae natus ex doctore Iudaeorum an. MDCIII. Christianus, & Linguae Ebraeae in Academia Altorffina Professor, an. MDCV. Noribergae edidit גלי רזיא, *Gali Razia; occultorum detectionem*, Ebraice, Latine & Germanice, in qua e Rabbiorum scriptis de vnitae essentiae diuinae, Trinitate Personarum, & de Messia sententias collegit, ad fidei christianae assertionem de Iesu Nazareno, virginis filio, vnico & vero Messia, stabiliendam, ut titulus indicat. Audiamus aliquam de Christo e Cap. VII. Rabbini docent & affirmant, Deum Patrem Messiae filio David, dixisse: mi Fili, postula a me, quicquid vis, hoc enim dabo tibi, & additur ירתיך בני, id est, hodie ego genui te: quod Rabbini interpretantur: היום אנלא היום לבריתך שאתה hoc est, hodie palam faciam, te meum esse Filium. Quibus verbis Rabbini volunt nos certiores reddere de Christo, quod is sit verus Filius Dei, & neutiquam, ut quidam ineptiunt, hoc dictum sit referendum ad Dauidem, quasi Deus Filium Dauidis appellasset Filium suum, cum Dauid nequaquam legem impleuerit, nec regnum eius in aeternum durabit. Et iterum: ut autem firmitus credatur, Messiam Iehoua appellari, hunc versum, quem apud Prophetam Ieremiam c. XXIII. legimus, citat (R. Samuel) & hoc est nomen Messiae, qui vocabitur Iehoua, iustitia & salus nostra; quibus verbis Rabbi iste nos certiores facit, Messiam verum Deum & Saluatorem totius mundi futurum. Eius generis plura ibi legantur. Ven. Wolffius librum nominat גלי רזיא reuelatorem arcanorum, ab eoque diuersum esse scribit eum, qui inscribitur גלי רזיא Biblioth. Ebr. Vol. I. p. 481. sq. Sed Otto noster titulum posteriorem, uti conspectus docet, omnino suo praefixit libro, quem edidit No-

ribergae typis M. Sebastiani Körberi, 1605. 4. Groddeckius etiam attribuit, Biblioth. cit. Vol. IV. p. 1071. Fuisse tamen prioris tituli librum, vel saltem confictum, ex dicendis patebit.

XXXVIII. Prouocat ad librum גלתינוס *Gale Razeya*, id est, *reuelatorem secretorum*, Petrus Galatinus, quem R. Haccadosch scripserit, Arcan. cathol. verit. L. I. c. 3, p. 8. Philippus Mornaeus etiam ad R. Haccadosch prouocat, sed haud nominat librum, de Ver. Ref. Christ. c. 28. 30. 31. At noster ille liber haud est, cum Galatinus, ex Iudaeo christianus & ordinis Franciscanorum Monachus, claruerit an. MDXVI. & opus hoc Maximiliani I. Imperatoris, & Leonis X. Romani Pontificis hortatu scripserit, vel potius per plagium ex Raymundi Martini *Pugione fidei*, & Porcheti Saluatici *Victoria* (Henr. Kippingius haec confundit, scribens: *Porchetus Genuensis, e cuius pugione fidei omnia sua descripsit Galatinus*) compilarit, v. Iac. Thomafius de plagio literar. §. 436. & an. MDXVIII. primum ediderit, idque aliquoties MDL. & MDLX. Basileae, & MDCII. Francofurti ante nostri Ottonis opus recusum fit. Mornaeus etiam librum de veritate religionis christianae ante seculum XVII. primum gallice, post latine 1597. Sigenuae Nassouiorum euulgauit, cum Ottonis גלתינוס *occultorum detectio* anno demum MDCV. Noribergae, & postea Stetini MDCXIII. 4. prodierit, & auctoris industria, vt in praefatione scribit, e Rabbinis collectus sit. Dubitant eruditi isto de libro, quem Rabbenu Haccadosch, qui circa annum CL. floruit, & fundamenta Mischnae & Talmudis iecit, Alstedius Thesaur. Chron. p. 413. scripsisse Galatinus perhibet, propterea quod a Iudaeis pariter ac christianis, & ipso etiam Raymundo & Porcheto, quibus sua debet Galatinus, ignoretur, vt Galatinus ipse eum finxisse videatur eruditus. Mornaeus quidem etiam ad R. Haccadosch prouocat in eodem argumento; at Galatinum sequi videtur. In ora libri Mornaei p. m. 556. obseruatur, duos esse Rabbinos sanctos, seu cognomine Haccadosch, quorum vnus sub Antiocho, alter sub Antonino Imperatore vixerit, quod etiam Galatinus obseruat, additque, quod prior Spiritu Prophetiae claruerit, Iudaeique antiquiorem habuerint pro recentiori, l. c. p. 6. Vnde facile est ad colligendum, quod Bartoloccium obseruare Groddeckius scribit, quod priori tribuat librum, quem laudat Galatinus. Wolffius recenset librum *Gale Rasajia*, l. c. Vol. III. p. 1179. sed dubito, an ille sit, quem citat Galatinus, maxime cum aliter etiam scriptae sint voces.

Kippingius

Kippingius existimat, scriptum esse recentissimum hominis christiani apud Italos, vel Hispanos Ebraice scientis, de Script. Sac. Exerc. XXXI. §. 13. p. 250. sq. Noster autem Otto num ex ingenio commentus sit suam occultorum detectionem, an in librum eiusmodi incidit, eumque redegerit in ordinem, quo legitur, affirmare non possum. Non satis bona eum fide egisse, vel inde possit colligi, quod fidem christianam deseruerit iterum, quod ex Wagenfeilio & Halleruoordio annotat Rumetschius, Schediasm. Histor. p. 96. sq. Frischmuthus Diss. de reuerentia Messiae praestanda c. I. §. 15. scribit, quod christianos deridendos propinquit Iudaeis, verius, quam vindicant. v. Reimannus Hist. liter. antediluu. p. 185. Buxtorffii Biblioth. Rabbini. p. 238. Io. Fabricii Bibliotheca P. IV. p. 340. Wolffius Bibl. Ebr. vol. IV. p. 845. Thom. Crenius animadu. Hist. Philol. P. III. p. 72. Io. Ad. Bernhard. Hist. Doctorem p. 536.

XXXIX. Ad Muhammedem pergitur, qui etsi infideles appellat, qui Christum Iesum, Mariae filium, Deum confitentur, Sur. V. p. 194. edit. Maraccii; alibi tamen *legatum Dei*, itemque *verbum Dei*, quod *Spiritus Dei immisit in Mariam*, appellat, eique vim creandi, miracula faciendi, mortuos resuscitandi, a Deo acceptam, vt se demonstraret, tribuit, quo ipso diuinitatem Christi vel inuitus concedit. Obseruatum vero est, quod melius loquatur, quam sentiat. Neque rarum est, quod sibi contradicat Muhammedes, vt fieri solet, si spiritu vertiginis quis agitur. v. cels. Io. A. Fabricius Script. de Ver. Relig. Christ. c. L. p. 733. sq. Matth. Ge. Schröderi Muhammed testis veritatis tum alibi, tum c. II. §. 25. c. VII. cf. Hottinger Hist. Or. L. I. c. 3. p. 105. sq. L. II. c. 3. p. 247. sq. Cellarius Progr. LVIII. Sal. van Till Malachias p. 196. Hornbeckius Summ. Controu. L. III. p. 128. sq. Henning Muhammedanus precans p. 46. sq. Breuiter de Christo quae sentiant Muhammedani, qui nec Messiae nomen rei denegant, etsi vim nominis atque muneris ignorent, ex Petro de Caualleria exhibet Relandus, & quae bene recteque de Christo dicta in Alcorano exstant, collegit Warnerus in Comp. Muhammedana de Christo, Lugd. 1643. cf. Relandus Relig. Muhammed. Praef. §. 7. & p. 35. 161. sq. & Diss. Misc. P. II. Diss. 7. p. 35. *Plures Muhammedani non solum ex veteribus, sed etiam ex recentioribus, & quidem nobilioribus & sapientioribus Christi diuinitatem constanter adstruunt*, Maraccius scribit, not. ad Alcoran. p. 216. sq. cf. Fenzelius Colloqu. Menstr. an. 1694. p. 724. & an. 1699. p. 60. sq. Grapius Not. ad Achmet Ben Abdala Epist. p. 8. sq. Idem Maraccius ex auctore status hodierni Imperii Ottomanici L. II. c. 12.

(est)

(est is Paulus Ricaut) subiungit: *paucis abhinc annis noua opinio introducta est, quam sequuntur, & cui praecipue adhaerent modestiores & temperatores regalis curiae, & valde communis est Constantinopoli. Qui eam profitentur, Chapmessachi, boni scilicet Messiae discipuli, appellantur. Hi constanter propugnant, Iesum Christum esse Deum, verumque mundi redemptorem, Addit laudatus Ricaut, quod pro ea fide subierint nonnulli mortem, & facti sint martyres. Atque hinc non sine fundamento est, quod scribit Casp. Neumannus, Theologus meritissimus: Turcarum hodie in oriente ualentium. vix quarta pars superstitioni Muhammedis serio addita est; pars quarta alia veritatem religionis christianae corde credit, ore fateri non audet; reliquae duae partes inter Christianismum & Muhammedismum fluctuant, in Trutina Relig. c. VIII. §. 3. Kortholt de Relig. Muhammed. §. 13. Neque tamen propterea Turcae in christianorum recipiendi sunt numerum, quod Tolandus persuadere voluit; quem refellit ven. Moshemius, in Bibl. Brem. cl. III. p. 905. sq. Non male sentiunt, qui Muhammedanorum de Christo sententias multo tolerabiliores statuunt, quam Iudaeorum, & longe facilius eos ad fidem christianam posse adduci. Plura dabit de Muhammedanis testimonia Warnerus in Compendio historico eorum, quae de Christo & praecipuis aliquot religionis christianae capitibus Muhammedani tradiderunt. Faxit praepotens ac immortalis Deus, ut infideles hi homines, quo magis cum christianis instituunt commercium, eo magis magisque Christum Seruatorem agnoscant, missisque fabulis ac superstitione per ipsum salutem quaerant meliorem, quam terrestrem multisque voluptatibus, quas mundus cogitat, contaminatam, atque inueniant nobiscum.*

XL. Atque haec sunt testimonia non-christianorum de CHRISTO, Seruatore nostro, quae breuiter examinare atque diiudicare visum fuit. Pauca nobis relinquentur genuina, cum quaedam iis tribuantur, quae nulla sunt tamen, quaedam conficta sint a christianis. Agnoscimus hinc vim veritatis, nostramque de CHRISTO, Dei Patris Filio, ipsoque vero Deo a homine, crucis supplicium pro salute hominum perpesso, doctrinam Ecclesiae antiquae esse conformem, in qua cognitione salutari acquiescimus, melioremque vitam speramus aliquando. Putauerim, obseruatas esse cautiones, quas necessarias statuuit V. C. a Seelen in eruditis cogitationibus de veritate religionis christianae e profanis Scriptoribus caute confirmanda.

F I N I S.

INDEX.

INDEX.

A Crostichis Graeca Sibyllae de Iesu Christo, 33	Aristophanes Socratem accusauit nouorum Deorum, 72
interpretationes variae Latinae, 36	Artemidorus quando vixerit, 160
tres eius versiones Germanicae, 42	Articulus Graecorum non vbiqve vim habet singularem 106
Ciceroni cognita haud fuit, 53	Auctores christiani nominis num gentiles vel Iudaei? 9
post Lactantium demum confecta, 54	Augustinus cur scripserit libros de ciuitate Dei, 172
ex quibus Sc. S. locis confecta videatur, 59. sq.	Augustus non durior fuit in Iudaeos, 51
ἄγρους θεὸς colebatur Athenis, 73	num Delphis acceperit oraculum de Christo, 83. sq.
Adultera non erat apud Rom. & Iudaeos, quae dimissa nucebat, 15	B aptismus & Christi Passio fundamentum nominis christianorum 23
Alexander Seuerus Imper. Christo templum dedicare voluit 152	Boni iustique viri saepe male habiti 96
Christum coluit in suo larario, 156	C alamitates publicae sub M. Antonino 171
non fuit christianus, nisi clam fuerit, 157	Celsus infensus fidei christianae hostis 176
Antiochiae exortum christianorum nomen, 8. 19	Centurionis de Christo testimonium 128
Apollo num testis de Christo, 81	maiora de Christo praedicat, quam veteres de Hercule 129
non desit post N. Chr. dare oracula, 85	ad Christum an sit conuersus 130
Apostoli & Prophetae, iusti cum essent, iniusti visi male habiti, 89. sq.	Cephas est Petrus 21
Apotheosis Christi a Senatu R. negata non praeter Dei prouidentiam, 127	Χριστὸς pro Χριστὸς in acrostichide Sibyllina habetur 55
Ara primogeniti Dei ab Augusto num erecta? 83	Χρηματισμὸς quid significet 12. sq.
	Chrestus vlitatum inter gentes nomen 3
	apud Suetonium legendum, an Christus? 3
	an Christus intelligatur? 4
	Chre-

INDEX.

Chrestus a paganis Christus dicitur ex ignorantia	11	bus fidei christianae	107
Christianos de Christo nomen habere Iudaei norunt & gentiles	2	in errores prolapsus, paganos dum sequitur	108
primum sic dicti Antiochiae	8	Constantinopoli non videtur scripta Philopatris	169
ter nominantur in N. F.	9	Crucis supplicium Christi in V. T. praesignificatum,	103
cur ita dicti?	23.sq.	Ctesiphon regis Persarum regia	163
primum dicti discipuli	20	D Aemon in oraculis non omnino nihil egit,	82
primi subinde Iudaeorum nomine censebantur,	5.6.	scire potuit, Christum & puerum & Deum esse	84
dicti sunt omnes haeretici, 20.25		eius testimonium nec a Christo, nec ab Apostolis accipitur, 131.132	
addidere quaedam oraculis Sibyllinis, vel confinxerunt	52.sq.	Decii Mundi turpe facinus	139.sq.
non inferuerunt Iosephi testimonium de Christo	144.sq.	Deum esse Christum omnibus ferre seculis fuerunt, qui negarunt	25
dicti sunt Galilaei non demum Iuliani tempore,	164.sq.	Dii qui non sint facilius cognoscere, quam verus Deus qui sit	76
Christianorum nomen num ante cognitum, quam sic dicti Antiochiae,	8.sq.	quidam gentilium tragica morte defuncti	122
nomen magis inuisum, quam vita fuit,	11.15	Discipuli primum dicti sunt christiani,	20
auctores habuit Paulum & Barnabam,	12.15.sq.	Domini titulo cur abstinerint Augustus & Tiberius	186
praedictum fuit,	17	Domitianus mox vexauit christianos, cum Iosephus desit scribere	142
solatii plenum & venerabile,	16.12.sq.	Dosithei duo, Iudaeus alter, alter christianus	21
discretionem inferuit,	23	Drusus, Liuae filius, num celebratur in IV. Ecloga Virgilio	68
innititur Christi baptismo & morti	23	E Cloga IV. Virgilio nullum pro Sibyllis testimonium suppeditat	63.sq.
Cicero num viderit Sibyllae acrostichum		E κκλησία pro loco conuentus adhibetur	
Platonem imitatur eiusque locum interpretatur	97		
Clemens Alex. nimis aestimat Sibyllina	45		
iustum Platonis de Christo interpretatur	92		
ad paganos saepe prouocat in re-			

INDEX.

hibetur a sacris & profanis scriptoribus	166.sq.	Aeliam, non autem Iudaeis	154
Elisabet quomodo Mariae cognata	184	- sibi in omnibus ciuitatibus templa num voluerit consecrari?	152.155.
Epaphroditus auctor Iosephi historiae scribendae quis?	137.	Helena Christi crucem num perquisiuit & inuenit	112
Epistolarum Plinii regina	150	Helioidus Cumis natus, Ascræ educatus	70
- eam qui comm. illustrarint ib.		Historici saepe referunt, quae ipsi non probant,	144
Erythra ab Ione condita	58	Historicos quosdam notat Lucianus	170
Euodius non fuit auctor nominis christianorum,	17	I acobi, Christi fratris, mors vt indigna a Iosepho describitur	142
Ezechiel Poeta Iudaeus	52	1x90s mystice est dictus Christus	34
F ata iusti & iniusti	94.sq.	Iesuitis exceptis nulli sumpsere nomen a Iesu	
Flauia Impp. familia christianis non aduersa ante Domitianum	136	Iesus num inter sacerdotes cooptatus	185
Fulvia Iudaicae fidei profelyta a Iudaeis Romae decepta		- in tabulas census Augusti relatus	185
G alatinus arcana catholicae veritatis per plagium excerpfit	190	- e tribu Iuda, non Leui	184
Galilaei dicti christiani	10.164	Ignotus Deus Athenis quis?	73
Gali Razia Ottonis dubius	189	Impp. quidam Christum in Deorum numerum voluerunt recipere	153
Gale Razeya liber confectus	190	Iniustus, qui videtur bonus, felix est,	96
Gamaliel christianus non fuit	143	Iniusti secundum Platonem post mortem sunt miseri	96
Gentiles num auctores nominis christianorum?	23	Interpretes LXX. Esa. III. 10. recte non reddunt	100
- sapientiores cognouerunt vanitatem multorum deorum	76	Iosephi de Christo testimonium,	134
Gentes e Iudaeis num cognouerint aliquid de futuro Messia?	57	- a pluribus tractatum	135
Grotius fauet Socinismo	26	- breuitas dictorum de Christo suspecta	137
H adrianus Christo templa destituit	152	- permisit christianis incolere	137
- non exsecutus est destinata, ne sacra gentilium defererentur	153		
- mitigauit persecutionem	153		
- permisit christianis incolere			

INDEX.

- codices conspirant in testimo- nio de Christo 144	- contra religionem christianam tumultus excitarunt 7
- exemplaria a Iudaeis corrupta, 144.147.	- christianis libenter imponunt 188
Iosephus Sibyllae testimonium laudat, 53	Iudaeorum praerogativa ob con- creditum verbum Dei 46.101
- vaticinium de Messia ad Ve- spasianum transfert 57.139.	- sacra Tiberius Roma expulit 139
- veritatem sibi proponit in scri- benda historia 136.sq.	- nomine christiani apud Sueto- nium comprehenduntur 5
- vulgi, non suam de Christo prodidit opinionem 138.143.	- dogmata quaedam admixta Si- byllinis oraculis 49
- peruersum prodit animum D. Mundi turpe facinus narratio- ni de Christo subiungens 139	Iuliani Imp. contra Persas victoria nimis extollitur 162
- an ad finem christianam fue- rit proclymis, 142	Iustinus Martyr benignius sentit de Socrate 78.
- fuit discipulus Gamalielis 142	Iusti nomen Aristidem reddit in- iustum 95
- gentilismo nonnunquam blan- ditur, 144	Iustus Platonis a nonnullis Chri- stus esse traditur, 89
- numeravit <i>σὺν</i> seu versus archaeologiae, 145	- non est Christus 91.101
- non commemorat, Iesum vt sacerdotem sacra fecisse 186	- an a Clemente Alex. de Chri- sto intelligatur? 105
Iudaei per Romanas provincias fuere dispersi, 49	- docendi causa effectus est, 96.f.
- Romae plures degerunt 50	- non male ad Christum accom- modatur, 101.104
- Poesin non neglexerunt 52	- apud Esaiam & in L. sapien- tiae quis? 90
- ante Babylonicam captiuitatem inter Graecos fuere dispersi 49	Iustus, qui tamen iniustus videtur, miser est, 97
- quotannis Hierosolymam mi- serunt pecunias, 50	L. Entulus Sibyllae oraculum ad se transtulit, 56
- non dissimularunt, se Regem exspectare, 57	Libanius testis fidei de Christo 177
- Platonem eruois supplicium Messiae non edocuerunt 103	Linguae suas habent aetates, 58
- tumultus causa Roma pulsi 2.7	<i>Λόγος</i> seu Dei Filium non cogno- uit Socrates, 78
- sub Iustiniano rebellauerunt ia- citantibus Messiam 188	nec Zeno 79
	subsistentem Plato descripsit 89
	neque

INDEX.

neque tamen Christum intelli- git, 93	ter audiuit Origenem, 157
Longinus an centurio sub cruce 130	M. Antoninus varias vidit orbis calamitates, 171
Lucilla M. Antonini filia a daemo- ne agitata ab episcopo christia- no curata traditur 169	M. Marcellus celebratur in IV. Vir- gili ecloga 65
L. Veri Imp. victoria de Persis 162	eius indoles & spes, quam dedit mors praematura 66
obiit in via iturus cum M. An- tonino ad bellum Marcoman- nicum 164	Mariam ex Pandera concepisse Ie- sum blasphemae tradiderunt Iu- daeii 141
perstringitur a Luciano 168	Milites primi ex gentilibus ad Christum conuersi 130. sq.
Lucianus an fidei christianae de- fertor 158	Moralis philosophiae fructus prae- cipuus 76
rerum christianarum habuit no- titiant 168	Muhammedani de Christo beni- gnius sentiunt, 191
causarum patronus mutauit vi- tae genus, 170	plures clam sunt christiani 192
eius testimonium de Christo & S. Triade, 158	Mundus a philosophis Dei Filius dictus Deoque adaequatus 176
num auctor Philopatridis 160. sq.	N. Azaraei primum a Iudaeis di- cti sunt christiani 10
vixit post Traianum 161	priores a posterioribus haereti- cis sunt distinguendi 19
Aristophanem imitatur 167	Nomen christianorum praedi- ctum 17
peregrinatur 170	Non-christianorum de Christo te- stimoniorum quis finis & vsus? 28
laudat christianorum benignita- tem 168	<i>Οἰκονομία</i> apud PP. quid signi- ficet, 91
quadragenarius dialogos scribere coepit, 169	Oraculorum res dubia 82
Lucianus iunior obscurus 175	Oraculum de puero Ebraeo con- fictum 81.83
Macarius Iosephi de Christo testimonium laudat, 146	Origenes Celsum confutat 176
Magi Christum adorantes Iudaei, an pagani? 110	a Mammaea arcessitur in aulam, 157
interiori motu compulsi accesserunt ad Christum 48	Orosius cur libros suos contra gentes scripserit? 172
Magistrorum nomine dicti disci- puli 22.24	locus
Mammaea Alex. Seueri Imp. ma-	

INDEX.

locus eius emendatur	5	<i>ἀναδοξα</i> de Christo	116
Otto Conr. exiudaeus iterum reuertit ad suos	190	acta laudantur a PP.	116
P an num cultus sub Deo ignot. quis ex mente Socratis?	74 75	authentica in manus christiano- rum vix venerunt	117
non est <i>ἀλογος</i> subsistens, sed <i>πρὸφωρος</i> ,	77	quae in manibus christianorum, fuerunt spuria	118
magnus mortuus quis?	75	Philo auctor libri sapientiae	99
confictus	77	senior, an iunior, dubium	99
Passio Christi futura non nisi ex reuelatione cognita	101	Philopatris an a Luciano scripta, dubitatur,	160
Patres saepe citant dicta Scripturae, quae non exstant	49	vindicatur Luciano	175
contra gentes disputantes, e gentilibus sacra probare student	107	maiores rei christianae exhibet notitiam	168
non ubique satis cauti	108	in ea quae notentur	171
contra Iudaeos disputantes cur ad Iosephi testimonium non prouocent?	146	Philosophi, auctores sectarum, magni a suis habiti	27
Paulus & Barnabas auctores nominis christianorum	15	Plato summus disertissimusque philosophus	87
Paulus Galilaeus fuit	165	quaedam christianae fidei con- formia scripsit	88
caluaster & naso vocatur a Luciano	164	aludaeis num mysteria quaedam didicerit?	102
eius imago passim fuit	166	legeritne S. L.	103
Persecutio IV. non sub Hadriano, sed M. Antonino fuit	153	Plinii Epistolarum regina quae non fuit christianus	151
Pilatus ignorans Christo perhibet testimonium	111.113	Poetae <i>πολυθεϊας</i> maxime auctores	76
Christo aduersatus est magis in speciem, quam ex animo,	122	Praefides prouinciarum ad Imp. res gestas referebant	126
retulit ad Imp. gesta de Christo	117.125	Puella Act. XVI. non fuit <i>ἐγγαστρι- μος</i>	132
ex militibus vere tertia nocte gesta cognouit	123	R egem e Iudaeis proditum inter gentes olim haud plane incognitum fuit	57
christianus non fuit	127	Religio christ. gentibus inuisa ob nouitatem & Christi crucem	107
Pilati Epistola ad Tiberium eius diuersa exemplaria	114 115	Reuelatio Iudaeis propria, nec extra Ecclesiam fuit	101. sq.
est conficta	118	Romani quidam fautores Iudaicae religionis, etiam profelyti	15.123

INDEX.

Sacerdotes Iſidis Romae sunt le- nones	139	Socrates nouos introducere Deos arguebatur	71
Sacerdotes Hierosolymae longe plures, quam XXII. fuerunt	183	nullos an statuerit ac coluerit Deos,	72
non soli legerunt in Synagogis Legem	187	nubes pro Diis habere accusatus est ab Aristophane	72
Sap. II. 12. de Christo qui interpretentur	100	num Christum ex parte cognouerit?	75
Scripturae loca, e quibus acrostichis Sibyllae contexta videtur	59. sq.	cum Abrahamo & Elia in vna classe non collocandus	78
Sectarum auctores inter christianos magni habiti a discipulis	27	<i>Σοφία</i> Platonis subsistens	89
Seleucia contra datam fidem a L. Vero vastata	174	<i>Σοφίης</i> quo sensu Christus dicitur a Luciano	159
Serenius Grannius christianor. causam agit apud Hadrianum	153	Stilus eiusdem auctoris non semper idem	167
Sibyllae acrostichis de Iesu Chr.	34	Suidae aetas incerta	181. sq.
Sibyllarum oracula de Christo laudantur a PP.	31.32	T abulae census Romani in Iudaea Romae asseruatae	185
eorum claritas argumentum, quod supposita,	46	Templa non habuerunt christiani antiqui, sed tamen aedes	166
num a Iudaeis profecta?	74. 77	Templa Hadriani imaginibus caruerunt,	155
mistum aliquod corpus sunt e variis	49	Tertullianus testis fidei dignus	121
quaedam a priuatis descripta fuerunt	43	Theodosii Iudaei narratio de Christo	177
antiqua combusta ex variis collecta	49	est conficta a christiano	181.183
a Paulo num citata?	44	Tiberius dictus etiam est Claudius	115
Sibyllarum res dubiae & perplexae	43	Christum in numerum Deorum voluit recipi a Senatu	119
de iis qui scripserint	44	in dubium hoc vocatur	120
Sibylla Cumana, non Cumaea dicitur	70	sacra Rom. abrogare noluit nouissime in contemtum venit	122 123
Sibyllistae sunt dicti christiani	52	Titulus cruci Christi praescriptus variat	111
Sixtus Senensis Iudaeus natus, post christianus	181	Titulus crucis Romae asseruatus cubius	112
		Christo honorificus	113
		Tolan-	

INDEX.

Tolandus Nazaraeus maluit vocari, quam christianus	19	cum M. Antonino	164
Triumviri emissi collegerunt oracula Sibyll. post conflagrationem	49	Virgilius an Christi Natalem descripserit?	64
Triumviratus Augusti a Sibylla praedictus censetur	56	Hesiodi auream aetatem describit in Eclog. IV.	65
Vaticinia de rebus civilibus etiam inter gentes edita	47	Sibyllae carmen in Eclog. IV. non reddit	69
Verus Imp. vincit Persas	162	Virgo apud Virgilium iustitiam significat	68
communicat honorem triumphi		ZEnonis λόγος a Iohanneo diuersus est,	79.

ERRATA.

p. 4. l. 22. Aelia *Christe* l. 23. *Chreste*, p. 10. l. 7. coeperat, l. 15. deleantur vind. discipl. christ. l. 7. γαλιλαίοι, p. 12. §. 4. l. 3. amplectendum, l. vlt. οἶον, p. 13. l. 18. hinc, l. 20. ciuitates, l. 26. ἐχρηματισσε, l. 27. πρεσβευταῖς, p. 18. l. 6. philol. l. 15. mouisse, p. 21. l. 26. προσεκλήθητε, p. 28. l. 4. collegit. p. 30. l. 14. Hesiodi, p. 32. l. 16. οἶον, l. 25. legitur, p. 33. l. 6. δ' ἐνὶ νόησον, l. 8. κατελύσει, l. 27. σαυροί, p. 34. l. 30. signum parenthes. post Augustinus, p. 35. l. 16. ἐκλείψει, l. 19. ἔκτε, l. 20. ἔρη, l. 30. προσκοιμα, p. 36. l. 8. deleatur punctum, p. 37. l. 3. p. 723. p. 38. l. 11. Chreistus, p. 40. l. 7. lataque, p. 45. l. 7. epistolis, p. 51. l. 16. L. p. 54. l. 23. εἰδωλα, l. 28. πολυθρηνον, p. 55. l. 6. κυθμῶνας, p. 59. l. 5. ἑρμηνεύει, l. 12. κόσμον, p. 60. l. 29. scripturae, p. 61. l. 15. ἐκλείψει, l. 18. inuoluentur, l. 28. pro ἡς leg. δέ, p. 62. l. 4. ἔκτε. l. 6. καυχάζοντες, p. 63. l. 15. nostri, p. 71. l. 9. flores, p. 73. l. 3. ἀγνάων, p. 76. l. 27. fuggerit, p. 80. l. 28. Aegyptiac. p. 81. l. 4. χαλδαίαν, l. 25. σιγῶν, p. 89. l. 2. ὅς, p. 98. l. 22. παθῶν, l. 23. ἐθέλειν, p. 99. l. 5. igitur, p. 100. l. 3. כן p. 102. l. 3. atticissans, p. 103. l. 31. humani, p. 105. l. 7. affligebantur, p. 106. l. 7. δοξαζομένων, p. 107. l. 10. contemnebant, l. 13. Christum, p. 110. l. 20. exulibus in Perfide, p. 111. l. 6. Nazarenus, p. 118. l. 12. visitatus, l. 26. C. p. 120. l. 5. vocant, l. 11. S. pro 5, p. 122 l. 16. tempore, l. 24. frustra, p. 131. l. 21. οὐ, p. 133. l. 6. negant, p. 138. l. 27. viderantque, p. 139. l. 27. promittentis, p. 146. l. 10. Hierosolymitanus, p. 147. l. 29. alii, qui, p. 149. l. 7. Antiochiae, l. 9. domus, p. 151. l. 15. ille, p. 158. l. 11. Ferrarius, p. 182. l. 1. Eustathius, l. 9. additis, p. 188. l. 20. Hentenius, p. 189. l. 22. deleatur כן & add. post נחנח. B. L. haec literasque inuerfas, omissa vel addita commata & puncta haud grauate emendabit,

